

MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

SAJA NELJAKÜMNE TEINE NUMBER : JUULI-AUGUST 2024

HIND 3€

JUHTKIRI

PAAR SÕNA PÕHJAMAISEST ÜHISTUNDEST

Viibisin just teisel pool polaarjoont Tromsøs, kus tegin viimastele veel linna jäänud kultuurihuvilistele ka ettekande Müürilehest ja laiemalt kultuuriajakirjandusest väikeriigis. Oli huvitav väljakutse, kuidas kontekstualiseerida publikule kiirelt ja arusaadavalt midagi kontvõrast. Õnneks on Tromsø ka üks saami keelte ja kultuuri keskuseid Norras ning see lihtsustas teataval määral diskussiooni pidamist väikerahvaste kultuuri elujõulisusest. Meeldetuletusena on meil võrreldes kas või saami keeltega elu nagu lill. Vähemasti kultuurimullis, kuhu ma sattusin, ei saanud saami (aga ka kveeni) kultuurist üle ega ümber – muu hulgas avati näitusi, räägiti dekoloniseerimisest ja keskkonnaaktivismist, saami identiteedist 21. sajandil ja ajaloolisest õiglustundest. Lisaks sellele oli selgelt tunda koostööndu laiemalt Kanada, Gröönimaa ja Põhja-Skandinaavia artilises kultuurivõõndis. Näiteks Tromsø kirjastus Mondo Books korraldab üritust nimega Arctic Art Book Fair, mis toimub järgmine kord Gröönimaal. Põhja-Norra kunstimuuseumis oli aga avatud navaho päritolu ja muusika Pulitzeriiga pärjatud helilooja ja kunstniku **Raven Chaconi** näitus, mis keskendus muu hulgas just saami keskkonnaaktivismile ja joigutraditsioonile. Raven Chaconi jaoks oli põlisrahvaste kultuurilise taastamistö selgelt riigipiirideta kollektiivne püüdlus. Kõrvale lugesin hiljuti Loomingu Raamatukogu sarjas ilmunud inuiti laulja ja kirjaniku **Tanya Tagaqi** romaani „Lõhkinge hammas“, kus minategelasest tüdruk kasvab üles 70ndate Nunavutis, keset seksuaalset väärkohtlemist, alkoholisimi, aga ennekõike pühalikku tondrat, kus tähed ja rebased räägivad ning kummiliim ja virmalised kokku sulavad.

Kohtudes inimestega Tromsø baarides ja mujal, tulid ka praegusaegsed identiteediküsimused sagedasti jutuks. Näiteks Kanadast pärit graafilise disaineri Markiga, kes mainis juba üsna vestluse alguses ära, et identifitseerib end inuitina, või sooja südamega puusepa Tobiasega, kelle pool peret on Gröönimaalt, või kunstkriitiku Ingeriga, kes ütles, et ta on saami päritolu, jne. Neid vestlusi oli veel ja paljude puhul sai selgeks, et identiteedi tagasihivamine on ka oluline kultuuripoliitiline samm. Need inimesed ei taha olla põhjapõdrakasvatadajad või kopraid jahtida, nad tahavad luua nüüdisaegset visuaalset, arhitektuurset või kunstilist keelt, millesse oleks punutud nende juured. Kuulasin ka taskuhäälingut, kuhu oli külla kutsutud Euroopa kultuuripealinna Bodø 2024 saami programmi koordinaator **Maria Hernes Bær**. Temagi rääkis konfliktist, mis kaasneb sellega, kui oled näiteks saam, sellest, mida inimesed sinust automaatselt eeldavad, ja vastuoludest, mida tuleb ületada. Ta mainis näiteks, et õpib endiselt saami keelt, tulles norra-saami segaperest. Neid, kes täiskasvanud peast saami keelt

õpivad, on praegu palju. Selleks et saami keeled aga elaksid ja õitseksid, on neid kaasajastajaid väga vaja. Sattusin oma teel kokku ka saami-norra arhitekti ja kunstniku **Joar Nangoga**, kelle looming uurib nüüdisarhitektuuri ja ehitatud keskkonna vastuolude kaudu põlisrahva identiteedi küsimusi. Tal on valminud terve sari filme, mis käsitlevad muu hulgas nomaadlikku elu, näiteks *gumpi*’t, mis on mootorsaani järel veetav suuskadel haagiselamu, mida põhjapõdrakarjajad talviti varjualusena kasutavad.

See Ideaal-Skandinaavia, kuhu ka Eesti nii hirmsasti kuuluda tahab, ei ole muidugi see Põhjala, mida näiteks saamid tunnevad. Nagu **Ken Kalling** 2020. aasta septembri Vikerkaares põhjalikult kirjutab, võeti ka Eestis 30ndatel koos Soome, Rootsi ja Norraga vastu steriliseerimiseadus, mis pidi aitama kaasa rahvuslikule töupuhtusele. Saamide jaoks oli steriliseerimine aga internaatkoolide, nende keele mahasurumise ja esivanemate maade hõivamise kõrval osa laiemast kultuurilisel genotsiidist. Praegu on paljud konfliktid aga seotud rohepöördega, mida nad ise nimetavad „rohokolonialismiks“. Pikaajalist vastuseisu Altaelva jõele hidroelektrijaama ehitamisele 70ndatel peetakse saami aktivismi oluliseks vundamendiks, mis on suunatud nüüd rohkete tuuleparkide rajamise vastu saami maadele. Norra on teatavasti maailmas elektriautode (ja Tesla) arvestuses inimese kohta esikohal ja janu „puhta“ elektri järele on seal kustutamatu. Saamid aga näevad maastiku täitumist lõhefarmide, tuulikute ja suvemajadega kui nende ajaloolise maakasutusõiguse riivet.

Sellises kultuuripoliitilises kontekstis püüdsin siis tutvustada, mis väljaanne Müürileht on. Visuaalse näidismaterjalina tõin lisaks paljudele teistele slaididele välja ka **Ivar Murdi** ja **Ave Vellesalu** 2021. aasta fotoessee „Kuidas ma lõpetasin muretsemise ja õpispisn armastama pommiauku“ Ida-Virust, mille sügiselst värvilised aherainemäed ja tuulikud mulle vast enim tundraaastikku meenusid. See oli minu ühistunne. Eks see ühisosa oli natuke otsitud, aga mitte lõpuni põhjendamata. Kui kuulsin hiljem ühelt kohalikult, kuidas Norra kalalaevadel on amfetamiin olnud raske töö (mille puhul on iga tund arvel) tegemisel tugi ja sõber, läks ka kogupilt kohe laiemaks. Amfetamiin ja aherainemäed ongi sama Põhjala valuta kaks külge.

Aleksander Tsapov, peatoimetaja

Foto: Karin Vasser

SISUKORD

ARVAMUS

Pole vaba maailma vaba Palestiinata – *Mariann Jüriorg* [5]

KÜBERILM

Täitetööstuse viimastest arengutest – *Märten Rattasepp* [6–7]

SOTSIAALIA

Minu aasta töötuna – *Paula-Stina Tasane* [8–9]

Taastavast õigusest – *Annegrete Johanson* [15–16]

TEHNOLOOGIA

Laste jälgimisvahenditest – *Mona Sõukand* [10–11]

KUNST

Intervjuu Mirjam Variku, Sarah Nõmme ja Siim Preimaniga – *Helena Aadli* [12–14]
Metsik rännak tehnoloogilise kunsti juurde – *Riste Lehari* [28–29]

KIRJANDUS

Suur suve raamatuhoroskoop [17–19]

HEDONIST

Festivalide antimanifest – *Helena Aadli* [20]

STUUDIOS

Alexei Gordin – *Aleksander Tsapov* [22–23]

ARVUSTUSED

Carolina Pihelgase „Lõikejoon“ – *Johanna Roos* [24]

Draamateatri „Rahamaa“ – *Aleksander Tsapov* [30]

Uued plaadid [35]

KESKKOND

Looduse ühisvarast – *Raivo Kalle ja Renata Sõukand* [25]

VISUAALKULTUUR

Tehisaru ja mood – *Olivia Soans* [26–27]

MUUSIKA

manna – *Mariliis Mõttus* [32–33]

Intervjuu Thore Garbergiga – *Mariliis Mõttus* [36]

SKEENE

Uus eesti biit: Gregor Kulla [34]

Tõukejõud: Marilii Jõgi [34]

II

Asjad mis juhtusid elus vaid korra kogunevad eemalduva udu hilisõhtutel päevasoojast pehme loopealsele suurtesse häälitsevatesse parvedesse

ka tolle ainukordse kohtumise isemane valu on seal ta saabus kohale teistest varem nagu mõned tulijad lähevad meelega kontserdile tunni jagu aegsamini et esimesi akorde esmalt vaimusilmas kogeda et lasta endil kooruda karedad kihid juba enne algusviileid

nüüd linde tõtleb üha juurde ja juurde on ju hea et täiesti erisugused olulused võivad vahel kuuluda ühe nimetaja alla ka asjad mis juhtusid elus vaid korra tahavad tunda end sotsiaalsete olenditena siit järeldub ka nende tavalisest tugevam vajadus tantsida tarusülemina külg vastu külge nokkida üksteisel ripnema jäänud sulgi päevasoojast pehme loopealsele

neil on seal oma juturing eeskava ja palvus piparmündiaurudes puhastustelk päike käib õhtu kohta kõrgelt mõned oleluse kordused siia tulnult saavad selgeks

*

LUULE ANU KREE

Foto: erakogu

Anu Kree on Kirjanike Liidu ja Erakonna ridadesse kuuluv luuletaja, keda kujundlik keel on saanud terve elu. Tihti isegi mõtleb luulevormis, vastasel juhul on tunne, nagu õhust jääks puudu.

V

Kui kirjutamine on ainus moodus elus olla elus ainus viis määratleda maailma mida ainiti vaatad ja mis raputab sind iga kord kui kuskil puhkevad pungad ja miski on pannud liikuma putukasülemi või andnud kaarnaluule tiibade tõusuks tõukejõu

kui käies muutub tee iga sellele antud tähenduse võrra kui kirjutamata olles muutud rahutuks ja õhku kipub väheseks jääma

Luuletsüklist „Lindudeks uuenenud naer“

Illustratsioon: Ann Pajoveili

Müürileht on keskkonnasõbralik trükkis, mille tootmisprotsessis on kulutatud vähe energiat, kasutatud minimaalselt keskkonda saastavaid kemikaale ning arvestatud maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

Esikaanel manna. Foto: Alana Proosa

TOIMETUS

Aleksander Tsapov	peatoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja teadustoimetaja	maia@muurileht.ee
Helena Aadli	kultuuritoimetaja	helena@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletõimetaja	pille@muurileht.ee
Janet Kljuzin	müügi- ja reklaamijuh	janet@muurileht.ee
Arno Lauk	resident	arnolauk@gmail.com

Makett/kujundus
Illustraatorid

Madis Katz
Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Liisi Grünberg, Lilian Hiob, Martin Eelma, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan
Alana Proosa, Johanna Reinvald, Ken Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

Fotograafid

KOLLEGIUM: BRIGITTA DAVIDJANTS, SIGNE IVASK, JENS JAANIMÄGI, KAROLA KARLSON, HELGI SALDO, BERK VAHER

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

JÄLGI MEID

@Muurileht

SEAPÕIS LAHKUMISE KOLMAS OSA

Algus üle-eelmises lehes... Mu külmahigised käed libisevad üle kivist Ernesaksa kinganinade, Scooter üürgb valjuhäälditest ja mulle valmistab rõõmu osasaamine inimolu viletsusest, mis on Ölesummeril tõeliselt lahjendamata kujul ellu kutsutud. Haprad meenutused minevikust ja viimased tontlikud nägemused tulevikust käärvad nagu vana tummine porter mu peremehe- tus ajukambris. „How much is the fish?“ küsib Scooter. Vastus on, et ma tõesti ei tea, jätke mind rahule, kuulutage ise oma tulevikku, elage ise kakssada aastat vaeu koetud kambris ole- matu pajuki peal. Tunnen, kuidas kuum higi paneb mu värske- lt blondeeritud juuksed lõhnama postapokalüptilise nurmenuku sarnaselt, kergelt rõveda kirbe nüansiga. „Ahh, õllevorst, las haukan sinust veel viimse tüki, enne kui tuli kustub,“ jorisen isepäi ja löön käega vastu rinda. „Ahh, minu rahvas, keda ma ometigi sedavõrd sügavalt põlanud olen, kelle tühisid rapsimi- sed mu naerust luksuma ajavad,“ sisistan pilguga üle Ölle-

summeri tuikuva inimaasa libistades. „How much is the fish?“ küsib Scooter ikka ja jälle uuesti. Loomulikult taipan ilmet – mul on oma elu viimasel õhtul nii kuradi igav. Tunnistan seda vastumeelselt, aga olen ei-tea-mitmendat korda saksa kultuuri reha otsa astunud. Taaskord! Kuradi Bauhof, kuradi Bauhaus ja Tokio Hotel, kuradi Scooter, kuradi Schubert (olgu, aus- terlane, aga ikkagi). Saan aru, et veedan oma pika elu viimse päikeseloojangu sakslaste kallal jaurates, ja selles tühisuses on midagi vastupandamat. Miks mitte? Miks mitte lahkuda siit maailmast saksa kultuuri maapõhja vandes? Ma tahaks, et Ernesaks oleks ka praegu siin, et me saaks koos lavale minna ja neil kaelad murda. Ja äkitselt see saabubki, hakkab surema, see pagana roiskunud heeringas, mida söin. Rabavalt igav on see suremise hetk, et oleks teile teada. Võtan veel kopsud viimast korda õhku täis ja karjun kogu kõrist: „Fuck you, Scooter, fuck you, Helmut Kohl!“

KÜMMET KÜSIMUST ENNE AVALIKUS KOHAS SEKSIMIST

Küsid Riina Ries ja Tiina-Mall Vannastu, sekspoe Naked Love kaasasutajad

Foto: Valeria Paal

1. Mida sooviksid avalikus kohas seksides kogeda?
2. Mis tunded sind valdavad, kui mõtled avalikus kohas seksimisele?
3. Kuidas saab häbist elevus?
4. Kas sulle meeldiks pigem, et sind nähakse või kuulakse?
5. Kumb keskkond mõjub sulle erutavamalt, kas linnaruum või loodus?
6. Kas avalikus ruumis seksimine seostub sinu jaoks spontaansuse või planeerimisega?
7. Kui näeksid avalikus ruumis seksimist pealt, siis mis tunded sind valdaksid?
8. Kuidas saab avalikus kohas seksida kapitalismikriitiliselt?
9. Kust lähevad avaliku ruumi piirid?
10. Milline võiks olla ideaalne avalikus kohas seksimise keskkond? Kujutle valgust, lõhnu, helisid, temperatuuri.

@MUURILEHT KÜSIB

MIDA VÄLDID SEL SUVEL?

ilma üle vingumist

kärakat 🍷🍹🍺

töötgemist

armumist

suguhagusi

eneseisoleerimist

päikesepõletust ☀️

tartut

mehi

skibidit

puuke 100% 🍷

eestit. kahjuks

terrassi-DJsid

MILLINE ON SINU SUMMERCORE?

KAADRIS

@nothereis

@bancikaubik

@ilecaori

POLE VABA MAAILMA VABA PALESTIINATA

Kui olin esimest korda Jerusalemmast pärit palestiinlastega suhelnud, avasin Google'i otsingumootori, et linna kohta rohkem teada saada. Esialgu tundus kõik lihtne ja loogiline – Jerusalemm on „lisraeli pealinn“. Kuid mida rohkem lugesin ja palestiinlastega läbi käisin, seda enam koorus lahti olukord, mida lisraeli propaganda ja Lääne meedia on aastaid matta proovinud.

Mariann Jüriorg

Palestiinlasi kajastatakse uudistes siiani numbritena – nad on inimkiibid, tsiviiliskid, hukkunud ja nii edasi. Näiteks iisraellastest pantvangide vabastamisest rääkides tuuakse välja nimed ja vanused, samas kui palestiinlased on lihtsalt „number hukkunuid“. Olen üsnagi kindel, et kui iga eestlane vestleks tund aega mõne palestiinlasega, näeks ta olukorda täiesti teisiti. Aga miks? Miks suudab nii suur osa ühiskonnast endiselt õigustada lisraeli tegevust, sh laste ja noorte tapmist, pommitamist, kodude ja tervete linnade hävitamist, inimete elusalt põletamist, vägistamist, pidevat alandamist? Miks ei ole palestiinlaste elud meie eludega võrdsed? Selleks et mõista, kuidas oleme praegusesse olukorda jõudnud, teen kiire hüppe Palestiina ja lisraeli lähiajalukku.

VEREGA SÜNDINUD JUUDIRIIK

1917. aastal otsustas sel ajal Palestiina alad okupeerinud Suurbritannia toetada sinna juudi rahva riigi loomist. Suurbritannia tegi kõik endast oleneva, et

sektoris julgeoleku ettekäändel lisraeli armee kontrolli alla. Sealset elu kirjeldab pidev sõjaväe kohalolu – liikumise piiramine ja alandamine relvastatud kontrollpunktides ning perekondi lahutat eraldusse.

1990ndate alguses toimunud Oslo protsess, mille eesmärk oli anda Palestiina valitsusele kontroll oma maa üle, tõi justkui lahenduse, kuid reaalsuses said palestiinlased sellega vaid väga piiratud autonoomsuse ja inimõiguste rikkumine jätkus. Oslo kokkulepetega ei kaasnud enamikule palestiinlastest koju naasmise ega enesemääramise õigust. Need ei näinud ette ka ühegi illegaalse lisraeli asunduse eemaldamist.²

TERRORISM VÕI ENESEKAITSE?

Selle rahva ajaloo on palju mõtlemapanevat, kuid minu arvates on kõige olulisem mõista, et need inimesed ei ole saanud elada vabalt, nende elus ei ole olnud rahu. Igal okupeeritud Palestiina alal kehtivad eri reeglid, kuid kõige ekstreemsem neist on Gaza. Pärast Oslo kokkulepet moodustas lisrael Gaza ümber sõjalise tsooni ning kellelgi ei ole lubatud sisse ega välja liikuda. Lisrael hävitas Gaza lennujaama ning kontrollib Gazasse jõudvat vett ja elektrit, Gaza õhuruumi, juurdepääsu merele, televisioonivõrku ja paljut muud. Ka näiteks vihmavee kogumine on palestiinlastele keelatud, kuna vihmavesi

aidata sionistidel koloniseerida Palestiina maad juu- dite enamuse saavutamiseks. 1947. aasta lõpus võttis ÜRO vastu resolutsiooni laiendada sionistide valdusi Palestiina aladel pea kümme korda. Kui Palestiina juhid resolutsiooni tagasi lükkasid, alustasid sionistid palestiinlaste territooriumilt väljasaat-

„kuulub lisraelile“. Gazasse ei ole lubatud sisse tuua järgmisi asju: küpsised ja maiustused, pillid, makaronid, tibud, eri maitseained, ajalehed, mänguasjad, kirjutusvahendid jne. Viimased 16 aastat, ka enne 7. oktoobrit, on lisrael regulaarselt Gaza sektorit pommitanud. Inimesed elavad pidevas hirmus ja neil on vaeu piisavalt ressursse, et elus püsida. Rääkimata päriselt elamisest. Seega võib öelda, et põhimõtteliselt on tegu koonduslaagriga.

Seda kõike arvesse võttes on palestiinlaste vastuhakk okupatsioonile mõistetav. Gaza elanikel oli kaks valikut. Nad kas surevad aeglaselt lisraeli

hävitava okupatsiooni ja blokaadi all või võideldes ja lootuses, et nende lastel saab olema päris oma elu.

Siinkohal on sionistide argumentiks enamasti vajadus ja õigus ennast kaitsta. Alates 7. oktoobrist, kui Hamas tappis lisraeli rünnates 1139 inimest, on paljud nõus lisraeli ja tema liitlaste seisukohaga, et Hamas tuleb hävitada, maksu see kui tahes palju inimeselusi. Praeguseks on teadaolevalt tapetud vähemalt 37 202 Gaza tsiviiliskikut, vigastatud vähemalt 84 932 ning üle 10 000 on teadmata kadunud. Numbrid kasvavad iga päevaga.³

Okupeeritud piirkondadel on rahvusvahelise õiguse järgi õigus vastupanuks ja oma ajaloolise riigi oku- patsiooni alt vabastamiseks.⁴ Pärast mitmeid rahumeel- seid proteste oli Gazas valitseva Hamasi ainus variant relvastatud vastupanu. Kusjuures vastupidi sellele, mida meedia ja lisraeli propaganda tahavad meid usku- ma panna, ei ole lisraelil õigust ennast kaitsta. Oku- peerialv jõi ei ole õigust ennast kaitsta.⁵ Lahendus ja tee rahuni on okupatsiooni lõpetamine ning maa tagastamine seal elanud rahvale.

seooni alt vabastamiseks.⁴ Pärast mitmeid rahumeel- seid proteste oli Gazas valitseva Hamasi ainus variant relvastatud vastupanu. Kusjuures vastupidi sellele, mida meedia ja lisraeli propaganda tahavad meid usku- ma panna, ei ole lisraelil õigust ennast kaitsta. Oku- peerialv jõi ei ole õigust ennast kaitsta.⁵ Lahendus ja tee rahuni on okupatsiooni lõpetamine ning maa tagastamine seal elanud rahvale.

LÕPETAME GENOTSIIDI TOETAMISE

Isegi kui enesekaitse ja vastupanu korraks kõrvale jätta, on ilmselge, et Gazas toimuv on genotsiid. Genotsiidi definitsioon on inimeste massiline hävitamine rassilistel, rahvuslikel, usulistel vm põhjustel. Kui vaadata numbreid, pilte ja videoid Gazast, on selge, et lisraeli ainus eesmärk on vial lõpuni ammu alustatud etniline puhastus. 7. oktoober ei ole kaugeltki piisav vabandus kümnete tuhandete palestiinlaste tapmiseks ja kogu Gaza sektoris elu halvamiseks. Ka lisraeli liid- rid on ise väga selgelt välja öelnud, et nende eesmärk on olnud ning on ka nüüd oma riik palestiinlastest puhastada.⁶

Palestiinlaste on sündinud maailma, mis ei näe neid teiste inimestega võrdväärsetena. Sarnase saatusega rahvusi võib leida ajaloost teisigi, kuid praegu on kogu ülejäänud maailmal olemas teadmine ja info seoses toimumuga. Tapetud palestiinlaste arvude peitmine, pehmendavate sõnade kasutamine ja lääneriikide soov hoida sõprussuhteid lisraeliga suruvad meid tasa, kuid kindlalt genotsiidi toetama. Meie ainus viis inimesteks jääda on toetada palestiinlasi ja kummutada sionistlik propaganda.

Võitlus vaba Palestiina nimel on võitlus inimlikkuse ja kõikide vähemusrühmade võrdsuse eest ning võitlus rassismi ja kapitalistlike süsteemide vastu, mis toovad kasu ainult väikesele osale ühiskonnast. Kuni maail- mas ei valitse õiglus, ei valitse õiglus ka Eestis. Võrdses maailma reeglid peavad kehtima kõikidele olenemata nende positsioonist maakeral, nahavärvist või reli- gioonist. Seega kaitskem palestiinlaste õigusi sama kindlalt, nagu me kaitseme meie endi õigusi.

Tapetud palestiinlaste arvude peitmine, pehmendavate sõnade kasutamine ja lääneriikide soov hoida sõprussuhteid lisraeliga suruvad meid tasa, kuid kindlalt genotsiidi toetama.

mist ja kuulutasid 1948. aasta mais välja lisraeli riigi. Tapeti 15 000 palestiinlast ning hävitati rohkem kui 500 küla ja linna. Lisraeli korraldatud etniline puhastus mõ- jutas rohkem kui 70% palestiinlastest, kes kihutati oma kodudest välja, misjärel neist said pagulased. Praegu on maailmas laiali pea kuus miljonit Palestiina pagulast. Paljudel neist on alles oma kodu võtmed, kuid neil ei ole endiselt lubatud koduriiki naasta.

1967. aastal okupeeris lisrael kogu ajaloolise Palesti- na. Jätkates 1948. aastal alustatud etnilist puhastust, ajasid sionistid pea 750 000 palestiinlast nende kodu- maalt välja. Pärast kuuepäevast tapatalgut jäid oku- peeritud Palestiina alad Jordani läänekaldal ja Gaza

Mariann Jüriorg on haridu- selt filmikunstnik ja igapäevae- elus avastab maailma.

Foto: Päike Tinnu Tammi

¹ Marsi, F. 2023. What is a 'human shield' and why is Israel using the term in Gaza? – Al Jazeera, 13.11.

² Khalidi, R. 2020. Hundred Years' War on Palestine.

³ AJLabs 2023. Israel-Gaza war in maps and charts: Live tracker. – Al Jazeera, 09.10. Kasutan siin esimese araabia maade iseseisva meediaväljaande Al Jazeera andmeid, kuna see on üks vähesed allikaid, mida uuendatakse iga päev, ning erinevalt lisraeli väljaannetest ei ole nende huvides numbreid kallutada.

⁴ Right of peoples to self-determination/Struggle by all available means. – ÜRO, 14.12.1990.

⁵ Erakat, N. 2014. Israel Does not Have Right to Self-Defense in International Law Against Occupied Palestinian Territory. – The Legal Agenda, 17.07.

⁶ Zhang, S. 2024. Netanyahu Says Israel's Goal Is to Wipe Out All Possibility of Palestinian State. – Truthout, 18.01.

MEIE IGAPÄEVAST CONTENT'I ANNA MEILE TÄNAPÄEV!

Kuidas jätta mitte midagi ütlemata tähendusrikast muljet? Kuidas hinnatud meediaväljaandeid kiiresti loojakarja saata? Kuidas apoliitilisele taha peitudes tsensuuri kehtestada? Räägime täitetööstuse viimastest arengutest.

Kirjutas **Märten Rattasepp**, illustreeris **Vahram Muradyan**

Aastaid tagasi kirjutas **Tristan Priimägi** Sibiris mõiste „content“ kohta: „Praeguse „sisu“ asemel oleks täpsem eestikeelne vaste „täide“. Kui „sisul“ on hinnanguiline kõrvaltähendus, et viidatakse justkui sisukusele, siis VOD-content'i puhul ei ole sisu üldse primaarne.“ Ühtlasi, et „...täide“ pole mitte kvalitatiivne, vaid kvantitatiivne mõde”. Content'i kui täite kohta arendan veel mõtteid, mis ei vii küll lõpliku selguse ja valgustuse, kuid toetavad Priimägi definitsiooni täpsust ja kehtivust. Alustuseks aga nendin, et ega täitootmine seostugi ainultisi voogedastusplatvormidega, vaid content on meie kultuuriruumis parajalt vana nähtus. Pigem tundub, et sisutu täite olukord läheb – vähemalt internetis – aina hullumaks. Mul pole mõttes internetile hingekella lüüa, ent kui midagi radikaalselt ei muutu, langevad interneti funktsioon ja üldkultuuriline kasutegur lõpuks sügavale mudamülkasse („muda“ on siinkohal viisakam eufemism, vt allpool). Samas, arvestades, kuivõrd palju (vaimseid jm) probleeme moodne sotsiaalmeediapõhine internet põhjustab, ongi võib-olla hea, kui inimesed mõtetu doomsrolling'u võrgustikust välja murravad ning oma ajaga midagi targemat teevad... et see va muru saaks lõpuks katsutud, nagu meem ütleb.

Täitootmist ilmses internetis juba varem, kuid selle tänapäevane tehnoloogiline genereerimine on kiirem ja tõhusam. Omal moel on see eksisteerinud nn klikimeediana juba aastakümneid. Internetiväljadele kolides süvenes uudistesaitide vajadus täita oma platvormi aina uute tekstidega sõltumata sellest, kas need pakkusid reaalselt uudisväärtust. Kvantiteet sisukama uuriva ajakirjanduse arvelt – ajakirjandusmaastiku töötajad on küllap sellega tuttavad, omal nahal kogunud. Mitmed klikimeedia väljaanded on ehitatud oma täite ka teiste meediaplatformide artiklite üks ühele vahendamisele. Meelde tuleb sotsiaalmeediataema-line nali, et megakorporatsioonide kätte koondunud internet on tegelikult lihtsalt viis üürutat meediaplatformi, millest igaküüs on täis kuvatoimiseid ülejäänud neljast platvormist. Klikimeedia üks eelkäijaid on aga ka näiteks nn 24-tunnine uudistetsükkel (24-hour news cycle) – kaablikanalite (USAs nt Fox News, NBC News, CNN jt) vajadus ööpäevaringselt ekraane „uudistega“ täita.

TÄITEVABRIKUD JA MULJEMUDIMINE

Kvantiteedi-kvaliteedi erinevus pole content'i ja päriselt sisuka loome juures mu arust ainus näitaja. Teatud osa puhul täitest on huvitav, kuidas üritatakse tekitada tunnet, nagu vaataja-kogeja saaks selle tarbimises midagi kasulikku (nt harivat), kuigi täide voolab tegelikult ajukurdude vahelt jällegi jätmata

Märten Rattasepp on narratiivividsaier, arvutimängukirjanik ja muidu öudne jalutaja.

Facebook on hakanud oma n-ö tsensuurivalikuid põhjendama apoliitilisele väitega ehk korporatsiooni eesmärk on väidetavalt tõkestada sisu selle „liigse või sobimatu poliitilisele“ tõttu.

minema. Mällu jääb haigutama tühjus. YouTube'i platvormil puhkes hiljaaegu suuremat sorti plagiaadiskandaal, millele andis algtooke **Harry Brewise** (ehk hbomborguy) video². Tasub vaadata, kui pole näinud. Selle himpika video seest nopiks välja nähtuse, mida nimetatakse nn täitevabrikuks („content mill“; levib ka sõnapaar „content factory“). YouTube'is leidub lugematu hulk otsekui haridusliku muljega videokanaleid, mis toodavad oma materjali üleiniimliku kiirusega – vahel ilmub iga päev uus (mitmekümmeminutine) video. Seda märgates võiks mõelda, et midagi on siin valesti. Ühe video kirjutamine, salvestamine, montaaž, visuaalsed efektid jmt võtavad iseenesest väga palju aega, rääkimata töigast, et käsitletavasse teemasse tuleks kõigepealt üldse süveneda, teha uurimistööd. Seejuures pole nende kanalite taga professionaalide tiim (leidub ka selliseid, mispuhul tempo ja hulk pole niivõrd ootamatud, kuid tavaliselt on siis tegemist meelelahutuslike, mitte hariduslike kanalitega), vaid parimal juhul üks-kaks inimest. Ilmselt pole üllatav, et taolisel täitootmise kanalid on osutunud suurteks plagiaditehasteks, kus videote tootjad nopivad teiste päris uurijate ja loojate töödest välja vahel vägagi pikki tekstilõike ning esitavad neid omaenda mõttekäikude ja väidetena. Kahtlaste olukordade puhul tasub näiteks kontrollida, kas olemas on allika viited, kas siis video enda sees või vähemalt selle kirjelduses, ja kui on, siis kas allikad on üldse relevantssed või kompetentsed.

Tuleb välja, et ka YouTube'i vaatamine nõuab akadeemilist valvsust.

Täitevabriku videote üks peamine eesmärk on jätta sisu mulje, sest enamasti plagieeritakse andekamate ja töökamate autorite sisukamat loomingut, mida kombineeritakse seejärel poolsuvaliselt ja pseudotähenduslikult. Kokku kopeeritud väited, isegi kui pärit asjakohastest artiklistest või raamatutest, võivad iseenesest olla hea kvaliteediga (sest nende taga on professionaalsemad uurijad, kes on näinud palju vaeva), kuid on tihti kontekstist meelevaldselt välja rebitud või vahel pandud toetama ekslikke järeldusi. Täitevabrikute tagamaaks on YouTube'i algoritmiline majandusloogika: rohkem klikke, rohkem vaatamisi, rohkem raha. Algoritmide parameetrid on aastatega korduvalt muutunud: kord on olulise video vaatamiste üldarv, kord vaadatud minutite hulk, vahel mõni uus asi, mida YouTube üritab läbi suruda (nt Shorts). Nii mõnigi mõde võib taustal muutuda, välja arvatud põhimine: et võimalikult palju inimesi veedaks võimalikult palju aega YouTube'i vaadates. See tähendab rohkelt reklaamiraha. Üleiniimlikus teoses pidevat kvantiteeti tootes on mõistagi võimalik korralikult teenida. Sisu ja kvaliteet ei ole ju

niivõrd olulised, tähtsam on mulje. Siit võiks paista content'i kui täite üks oluline tähendusastand: jätta mulje, et öeldakse midagi tegelikult mitte midagi ütlemata.

PASASTUMINE JA TSENSUURIHAAMER

Klikke eelistaval globaalsel meediamaastikul, mida suunab suuresti Google oma otsingumootoriga, on aastate jooksul süvenenud nn SEOga (search engine optimization) manipuleerimine. Google'i otsingumootori toimeprintsipiide tagajärjel paljunevad ka tekstipõhises meedias kõiksugu täiteteahased, mille pealkirjad (enkekõike) ja tekstid on täis otsingumootori algoritmidele sobivad märksõnu, et Google'i otsing neid lehti teiste asemel esilehele tõstaks. Nende kõrval figureerivad ka tehnilikult otsingu eesmäest vasteteks pakutavad saidid, mille kuvamise eest Google'ile makstakse. Küllap on paljud täheldanud (ja põhjusega³), et guugeldamine on muutunud viimastel aastatel järjest kohutavamaks, andes vasteteiks aina rohkem ebaolulist rämpsu. Google ei paku otsingutele enam „parimat“ vastust, vaid västeid, mis on Google'ile kui ettevõttele kõige kasulikumad, kirjutab **Ed Zitron**.⁴

Amazoni poe otsingumootor teeb seejuures sama, s.t toodete kvaliteet pole ammugi teemaks. Ennekoike surutakse vasteks kas Amazoni enda odavat rämpsu või neid (vahel täiesti mittelegitiimseid) tootjaid, kes Amazonile rohkem maksavad. Amazon ise on aga kasutanud korduvalt sellist triiki: kui keegi väline isik või ettevõtte tuleb lagedale eduka tootega, mis hakkab nende platvormil hästi müüma, kasutab Amazon oma (turu)positsiooni (sisuliselt monopol), üürutat eelarvet ja kontakte, et valmistada kiiremas korras omaenda viletsam koopia. Seejärel keeratakse esialgse tootja relevantssus otsingumootori algoritmiks väiksemaks, et nad otsingutulemustes esilehele ei satuks – lükatakse sinna, kuhu keegi enam üldiselt ei vaata. Amazon on sel moel hulganisti väiketootjaid pankrotistanud. Kui tundub, et selline võte on ebaetiiline või ehk lausa ebaseaduslik... olete ilmselt õigel teel. Sedalaadi protsesside kohta on kirjanik ja esseist **Cory Doctorow** kasutanud mõistet „enshitification“, mida oma sõpruskonnas nimetan pigem „pasastumiseks“, kuid mille kohta **Oliver Laas** kasutas oma artiklis⁵ mõistet „roojastumine“. Sama mõte, lugeja hääletagu oma lemmiktõlke poolt. Sõnaus toimib!

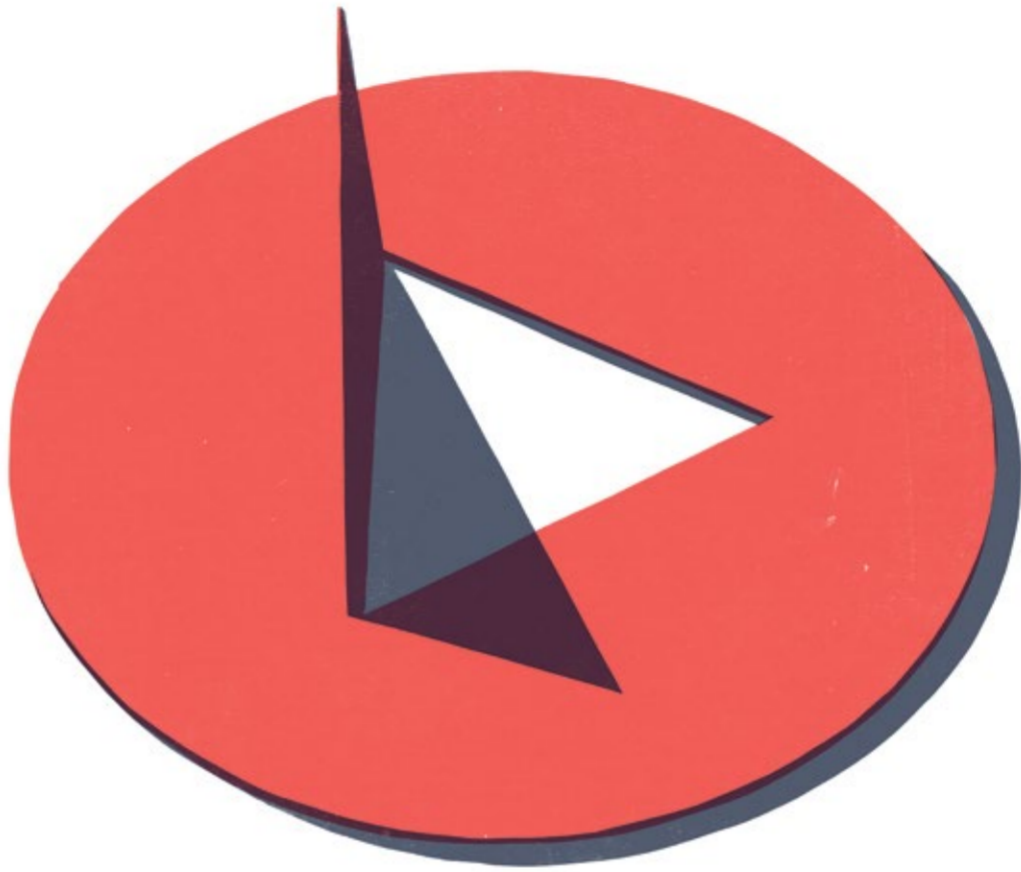
Lääne meediatööstuse jälgijad on pannud küllap tähele, et hiljaaegu on suletud mitmeid tuntud ja tunnustatud väljaandeid, nagu Sports Illustrated, VICE jne, põhjuseks põhimõtteliselt ebakompetentne juhtimine⁶.

Allakäik algab üldiselt hetkest, kui eri müügitehingute, ülevõtmiste vm kaudu satuvad meediaväljaanded ühe või teise korporatsiooni kätte, kus eestvedajateks on inimesed, kel pole aiumigi, kuidas platvormi juhtida või mis teeb ajalehe või ajakirja edukaks, s.t loetavaks. Üks levinud samm ongi nn pivot klikitäite peale. Aluseks võetakse klikkide arv, klikke saab aga kvantiteedile panustades. Sellise otsuse tagajärjel vallandatakse suur hulk ajakirjanikke, allesjäänute ülesanne on aga koostada võimalikult tempokalt odavaid, pea-

höivatud Twitter (selle nimeks ei saa kunagi X, saage üle) tõstab regulaarselt-algoritmiliselt esile parempoolseid, õigemini lausa paremääruslikke kasutajaid (natse), sellal kui näiteks Popular Front ja seda vedav **Jake Hanrahan**, eelmainitud Cory Doctorow, kolumnist-esseist **George Monbiot** jpt ajakirjanikud on olnud eri aegadel varibännitud (kui lausa tervet kontot pole kinni pandud). Eriti kipub seda juhtuma mõistagi ajakirjanikuga, kes on Eloni kohta midagi kriitilist kirjutanud. Facebook aga lükkab näiteks oma algoritmides

FOMOst või oma juhtide üleüldise ebakompetentsuse vaimust kantuna – asendada sisu ja mõttega tekstid botshit'iga, lõpmatuid faktivigu täis seosetu plämaga, mida mitte keegi ei loe (peale teiste robotite, mis neid andmeid oma mudeli „arendamise“ jaoks taas sisse imevad). Kvantiteedi tootmise sihti on nn tehisintellekti puhul näha ka selle arendajate ning suurimate fanboy' de väidetes. Kui OpenAI demonstreeris Sora toodetud kohutava kvaliteediga videoklippe, oli „entusiastide“ üks peamine reaktsioon, et nüüd saab hakata tootma... veelgi suuremas mahus kunagiste edukate filmide pseudojärgesid. Teoseid, mis koosnevad fanboy' le lapsena meeldinud vanade asjade lõputust suvalisest kombineerimisest (vahel kombineerimisest meelevaldselt teiste vanade teostega – oo, tõeline värskus ja uuenduslikkus!). Struktuur, sõnum, sisu, tähendus justkui ei kuulugi teose juurde, tarvis on lihtsalt näha ohtralt „äratuntavaid asju“. Neis arusaamades paljastub, kuidas puudub igasugune huvi luua uut ja huvitavat, sisukat, inimlikku, mis kas või mingil määral kasvaks välja looja enda peast ja sulest. Ei, peamine on haarata vanade hinnatud teoste järele, mis raiusid oma koha (pop)kultuuri kunagise uuduse, unikaalsuse, sisukuse, inimlikkuse tõttu, ning lasta viletsal masinal seda tuttavat massiliselt juurde kopeerida. Laisemat ja infantiilsemat mõtet on raske leida. Igatahes, tehisintellektist rääkimine on erakordsest nüri tegevus, sestap irrdun selle lõiguga.

Selline on täite olukord. Moraal: ärge tootke täidet, looge sisu. Õelge midagi, millel on väärtust saada öeldud. Ja internetis lõputute tundide raiskamise asemel lugege raamatuid, vaadake häid filme ja sarju, kuulake võimekat muusikat; minge õue, matkama, puitake kasse ja koeri, näppige aga neid rohuliblesid, kohtuge sõpradega, vestelge nendega näost näkku; murdke välja nüridest illusioonidest, et sotsiaalmeedia pakub kasulikku informatsiooni, tegelikku kommunikatsiooni või mingit lähedust. Internetil on lootust, kuid alles siis, kui selle hõivanud monopolilaadsed korporatsioonid välja kangutada, ära lammutada, nende surmavat haaret lõdvendada. Minuga aga pole siinses artiklis väidetu teemal mõtet kusagil sotsiaalmeedias vaidlema hakata, sest, nagu võib järeldada, neid kommentaare ma niikuinii ei loe. Praegune internetimaastik on end suuresti ammendanud, ajaga on targematki teha.

likaudseid ja mõttelagedaid pseudoartikleid, mida sisustavad peamiselt SEOga manipuleerimiseks vajalikud märksõnad. Eesmärgiks on kasvatada otsingumootorist tulevate klikkide arvu, mis võib esialgu toimida, korra, hakates seejärel langema. Kiiresti kukub põhja aga üks tegelikult oluline näitaja – lugejate säilitamine, n-ö retention. Kui ka saada paar uut silmapaari hetkeks oma rämpartikli peale klikkima, siis need lugejad ei püsi. Öönes soga ei huvita üldiselt kedagi, eriti kui sedasama võib leida veel sajalt või tuhandelt märksõnadele ehitatud lehelt. Kui parafraseerida veel Zitronit⁷, siis paljudele pole miskipärast kohale jõudnud, et

Nii mõnedki väljaanded on otsustanud asendada sisu ja mõttega tekstid botshit'iga, lõpmatuid faktivigu täis seosetu plämaga, mida mitte keegi ei loe.

lugejad loevad väljaandeid paljuski pigem kindlate kirjutajate tõttu, kes navigeerivad oma valdkonnas hästi ning kellel on huvitavad ja omapärased mõtted, lahe keel ja stiil, äratuntav ja iseloomulik vaatenurk. Loetakse ja nauditakse neid, kes pakuvad unikaalseid ja läbinägelikke, massist eristuvaid, vahel valdkondadevaheliselt/-ülevalt hübrideid analüüse. Nende kirjutajate pärast tullakse ka tagasi. Väljaanded aga surevad, kui andekad ja omanäolised kirjutajad asendatakse mõttelageda täitega. Pankrot hüüab tülles, valjult nagu udupasun.

Mündi teisel poolel peidab end mitmete sotsiaalmeedia platvormide komme teatud sisu salaja keelustada või selle levikut maha suruda (nn ghost või shadow ban), tseenseerida mingit materjali, võimendades samal ajal muid ideoloogilisi tekste või inimesi. Näiteks **Elon Muski**

salaja madalamaks kliimateadusega seotud kirjutisi. Need tekstid või lingid lihtsalt ei hakka kasutajate seas levima, vahel tõkestatakse nende jagamist sihilikult. Facebook on hakanud oma n-ö tsensuurivalikuid põhjendama apoliitilisele väitega ehk korporatsiooni eesmärk on väidetavalt tõkestada sisu selle „liigse või sobimatu poliitilisele“ tõttu (samas paremääruslik teade kipub alataks pikemalt puutumata jääma).

Jätkem praegu kõrvale arusaama, et iga loominguline akt (kunstiteos niikuinii) on mingil määral poliitiline – sellest ei pääse, pole võimalik teha üdini apoliitilist kirjandust, kunsti, laulu, filmi, sarja, koomiksit jne. Ka apoliitilisus on poliitiliste tagajärgedega valik. Isegi kui kogu looming poleks n-ö poliitiline, siis mis saab olukorras, kus mõni demagoogiline provokaator võib igat tüüpi nähtusi sihilikult „poliitiliseks“ ümber defineerida? Ehk lugeja mäletab veel, kuidas endine Fox Newsi krüptofašist **Tucker Carlson** tegi nõnda mõned aastad tagasi rohelise M&M'si kommiga (lühidalt kokku võttes: M&M'si kommide tootja Mars Wrigley muutis oma maskottide välimust ja Carlson hakkas jaurama mingit ebamäärast wokeness'i-juttu⁸). Kas šokolaadikommist kirjutamine oleks seega Facebooki reeglite kontekstis „liiga poliitiline“, vastuolus nende uue, väidetavalt apoliitilise suunaga? Kordan, et oleks mõistetav: kui igasuguseid nähtusi on põhimõtteliselt võimalik „poliitiliseks“ ümber kujundada, muutuvad need sedakaudu hetkega sotsiaalmeedia korporatsioonide silmis tsensuurivääriliseks. Mugav viis teatud kõnet vaigistada, mõistagi. Rääkimata töigast, et sõnavabaduse küsimusi ei peaks üleüldse olema mõne megakorporatsiooni hallata.

BOTSHIT JA PSEUDOJÄRJED

Mis viimase aja põhifuroori puutub, siis nn tehisintellekt (igasuguse intellektita lõputult plagieeriv statistikamasin) on täitetrendi vaid kiirendanud. Nii mõnedki väljaanded on otsustanud – võib-olla ebamäärasest

¹ Priimägi, T. 2021. Igavikku ulatuv täide. – *Sirp*, 05.03.

² Hbomberguy 2023. Plagiarism and You(Tube). – YouTube, 03.12.

³ Navlakha, M. 2024. It's not just you, Google Search really has gotten worse. – *Mashable*, 18.01.

⁴ Zitron, E. 2023. *The Rot Economy*. – Ed Zitron's *Where's Your Ed At*, 09.02. Zitroni kriitilised esseid soovitav lugeda, ta on meeldivalt käre ja kriitiline vastukaaluks lõputule tech'i-haible, mis iseloomustab enamikku meediamaastiku väljaandeid.

⁵ Laas, O. 2024. *Veepiiratlus ja interneti roojastumine*. – *ERR*, 29.01.

⁶ Bode, K. 2024. *The Vice Media Collapse Was Entirely The Fault Of Incompetent, Fail-Upward Brunchlords*. – *TechDirt*, 27.02.

⁷ Kuna ta tekstidele juba viitasin, sobib siinkohal soovitada ka tema taskuhäälingut „Better Offline“, eriti jagu „Rich Idiots Are Killing The Media To Please The Tech Industry“.

⁸ Kogu see keiss on täielik ajaraakamine, lihtlühiväiteks võib lugeda nt Diaz, A. 2023. *M&M's 'spokescandies' controversy, explained*. – *Polygon*, 27.01.

TÖÖTUSE TALUMATU KERGUS EHK MINU AASTA TÖÖTUNA

Kuidas tunda end väärtuslikuna maailmas, kus edu mõõtühikuteks on töö ja selle eest saadav tasu? Vastuse sellele võib saada aasta tööturult eemal viibides.

Kirjutab **Paula-Stina Tasane**, illustreeris **Liisa Kruusmägi**

Sellele, et töö ei peaks mind defineerima, mõtlesin esimest korda koroonakarantiinis. Kes ma oleks, kui mult võetaks läpakas, alati-kukil-tähtajad ja pinge iga päev midagi fantastilist toota? Kõik see muidugi meeldib mu egole, aga küsimus, mis minust kui inimesest sel juhul alles jääks, jäi mind painama. Mis siis muutuks, kui elaksingi prioriseerides „vaba aega“ ehk sõpru, lähedasi ja iseennast? Nendest mõtetest arenes minu aastane tööturännak, mille võib laias laastus jagada kuueks faasiks.

FAAS 1: EUFOORIA

Esimesed viis kuud mõõdusid õnnetundes, olin ju selle saatuse ise valinud. Nagu **Mati Undi** Enn ütles: „Sirutasin jalad välja. Mu pea oli hele ja kerge.“ Ootusärevus uue töötupäeva ees pani mind ärkama hommikuti enne kella, kritseldasin kirjutada, osalesin Master-Classi kursustel, hakkasin iga päev trennis käima. Minusse voolas mingi energia, millesarnast ma polnud kogunud alates... lapseast? Plaanis oli „puhata“ vähemalt pool aastat, heal juhul aasta, aga kuna ei võinud kindel olla, kui pikalt see reaalselt õnnestub, siis tundsin tungivat vajadust oma päevad ära sisustada. Niisiis koostas nimekirju väärtfilmidest ja -raamatutest, mis ootasid avastamist. Aeg ei olnud raha, aeg oli midagi veel väärtuslikumat. See oli kättevõidetud õnn. Hea hariduse saanud postsõveti lapsena tundsin end algul ikkagi veidralt, kui teispäeva-

hommikul kinno või neljapäeva ennelõunal rappa läksin. Mõne aja möödudes tekkis aga tunne, et see võikski nii olla. Tol perioodil sain ka mitu tööpakkumist, keeldusin rõõmsalt kõigist, sest elu vajas elamist. Laste ja liisinguteta üsna privileegeeritud seisus olles oli mul õnnestunud piisavalt sääste koguda, aga muidugi hakkasin harjumusi tagasihoidlikumaks timmima. Väljas

Kui sul pole enam nii ilmatuma kiire, saad endale ise süüa teha ja kaltsukaid kammida, õpid isegi ühistranspordiga liiklemise järele ära.

söömised, *feel-good*-ostud Zarast (kuigi lubasin kiirmoe tarbimise lõpetada), 2,5-kordselt ülemakstud *cappuccino*'d, kilomeetrised Bolti-sõidud – sääraseid kulutused leidsin oma loomuliku lõpu. Kui sul pole enam nii ilmatuma kiire, saad endale ise süüa teha ja kaltsukaid kammida, õpid isegi ühistranspordiga liiklemise järele ära.

FAAS 2: HARJUMINE

Inimene, see harjub kõigea, ka õnnistusega nimega töötus. Alates kuwendast kuust tundus elu tavaline – olin harjunud selle privileegiga mu peos, see ei tekitanud enam elevust. Jätkasin esimeses faasis loodud harjumustega, aga kiretult. Panin ka tähele, et mu tähtsus väheneb, just minu enda silmis. Kui sul pole täiskohaga kontoritööd, kus sind kella peale oodatakse, siis kas sul on õigust liikluses till olla? Ärrituda suvalise seisaku pärast toidupoes? Juua liiga kiiresti ja palju, sest on reedeõhtu ja oled pidanud viis päeva naeratades inimeste tujusid ja tundeid taluma? (Kas need volitused ka täiskohaga tööga kaasnevad, on muidugi omaette küsimus.) Ühtlasi hakkas maailmas toimuv mind rohkem liigutama. Vargamäeandreslik mentaliteet, et õnnetusi võib ju juhtuda, aga ega see töötamist takista, taandus. Kui muidu olin see hommikukohvi kõrvale kohustuslikku uudiste-scroll'i tegev

inimene, siis nüüd oli mul aega süvitsi minna ja asjade kohta lugeda. Maailmas toimuv tundus ühtäkki personaalsem – polnud mingit kihti minu ja „pärisasjade“ vahel. Tundsin end väiksema ja vähem olulisena. Pärisk hea tunne tegeelikult.

FAAS 3: COMEDOWN

Saabus seitsmes ja ühtlasi aasta raskeim kuu. Eufooriapilvet kukkumine oli karm. Järsku näis, et pikk festival on läbi ja kõik lähevad usinalt kooli või tööle. Kuhu oli minul minna? Tundsin ennast kasutult ega osanud midagi peale hakata, keha surises pidevalt ärevast energjast. Sellisest, mis äratas hommikul enne kella, aga ei lase samas midagi konkreetset ette võtta, lihtsalt grillisin sütel. Selles faasis küsisin endalt pea iga päev, miks oli vaja see teekond ette võtta, kui nüüd end nii tunnen. Vaatasin töökuulutusi ja kuulasin maad, aga midagi huvipakkuvat ei leidnud. Abstraktsus ajas närvi, mul oli vaja midagi konkreetset – niisiis püüdsin seda energiat korteriehtusse suunata. Enamik entukaga alustatud remondiprojekte lõppes aga meeleheitelise YouTube'ist või Perekooli Foorumist vastuseid otsides. Kogu see maailma avarus, mida enne tundnud olin, koondus järsku allesama pisikesse korteri lae alla – kui ma liistude panemisega hakkama ei saa, siis millega üldse elus saan?

Suureks toeks – tegeelikult kogu aasta vältel, aga eriti just siis – olid kaasteelised, kes ühel või teisel põhjusel samal ajal töötud olid. Kes oli varem Stuttgartis arhitekt, kes Pariisi moemajas disainer – ükski, ent ühiselt olime astunud defineerimata seisusesse. Iga-

nädalased FaceTime'id ja häälsonumid aitasid jagada rõõme ja saada üle minikriisidest, eelkõige pakkusid aga tuge ja teadmist, et kuskil on sõber käimas sama rada. Väga lahe oli kogeda, et kui tööteemad vestlustest ära langevad, lähevad jutuajamise tagasi sinna, kus need meil teismeliselena olid: mida praegu loed, mida sööd, mis kontserdile lähed, kelleks suurena saada tahad? Tõmbasime nii arhitekti kui ka disaineriga, kellega juhtumisi kõik koos noorena ujumas käisime, töötuse puhul paralleelse ujumistrenniga: millegi uue, sh tööta olemise õppimine on nagu trenn, kohati eba-meeldiv, ent vajalik, et omandada tehnikat ja saavutada oskus asja nautida. Mäletan üht tumedamat hetket saadud häälsonumit: „Paula, kas sa tõesti tahtsid seda tööd või tahtsid kellegi heakskiitu?“ See jäi mulle meelde, sest küsimus oli tabav ja vastus tugevalt küsimuse teise poole suunas kaldu.

FAAS 4: LEPPIMINE

Ungari psühholoog **Mihály Csíkszentmihályi** on öelnud, et rõõmu võib leida kuskilt igavuse ja ärevuse piirilt. Ühel päeval ärgates tundsin ka mina, et süütunne on läbi põetud ja saan lõpuks rahulikult olla. Istuda hommikul, kohvitass peos, ja mõelda mitte sellele, mida mul õhtul tänase päeva kohta ette oleks näidata, vaid sellele, mida ma tegelikult teha tahaksin. Vaid väärtteostest koosnev „kvaliteedidieet“ oli end ammandanud ega tundunud enam loomulik. Niisiis pöördusin lihtsate asjade juurde. Paljudel päevadel istusingi diivanil teki sees ja lugesin krimkasid või vaatasin sarja. Eskapism oma tubases võttes. Oli kergendus, et kol-

mas faas sai läbitud, aga ega mul suurt himu midagi teha polnud. Üldiselt väljusin kodust ainult selleks, et poodi või trenni minna. Neljas faas oli selle aasta sündmusteajaseim periood, ent kasvatas mind enim. Peamiselt just seda, kuidas iseendaga lihtsalt istuda ja seejuures end mitte süüdi tunda. Kuidagi tekkis rahu ja kuskilt tuli vaikus – tundmus, et kogu vaba ruumi pole vaja täita asjalikkuse või lõbuga. Seeläbi tundsin endas kasvamas mingeid nähtamatuid kannatikkuse lihaseid, mille olemasolust mul aimugi polnud.

FAAS 5: UUS TUHIN

Olles tunnetanud neid lihaseid, mis lasid mul end tegevuse või heakskiiduta väärtuslikuna tunda, mõtlesin, et enda kohta õpitud küll, vast aitab. Leidsin esimese töökuulutuse, mis mul silma sarama pani. Olin kantud tuhinast ja värske elu võimalikkusest. Visualiseerisin end uude linna, sellele ametikohale, tõesti tahtsin seda. Nägin toda tööd kui perfektset lõppmängu oma „vaheajale“. Aga nagu saatusel tihti tavaks, seda tööd ma ei saanud. Suur pettumus. Tagasi vaadates on raske öelda, kas olin rohkem armunud töösse või ideesse sellest. Järgnes periood, kui

FAAS 6: NORMAALSUS UUS

Ja siis – ei. Vastus kurvastas, muidugi, aga selleks hetkeks oli nahk piisavalt paks ja uhkust piisavalt vähe, et mitte nutma jääda. Olgu öeldud, et sellele eelnes mitmeid vastu pükse saamisi seoses tööpakkumistega, mis mind isegi ei kõnetanud. Nagu oleks läinud deidile, kuhu nii väga minna ei tahtnudki, ja siis korvi saanud. Natuke trotsist, aga suuremalt jaolt kihust kohe midagi teha otsustasin, et lähen lattu tööle. Läksiingi. Koostasin tellimusi ja ladusin kaste. Õhtuks olin väsinud ja lisaks oli mul visuaalne tõestus, et midagi on tehtud – kastid olid vrnas. Ka minu disainerist sõber, kes varem moelavadele riideid disainis, läks nüüd tööle kampsuneid voltima. Selles on mingi vabadus – teenida raha millegagi, mis sind absoluutselt ei defineeri. Et ajugümnaastik jaguks, läksin UX/UI-disaini õppima. Otsustasin, et ootan ära, kuniks tuleb see õige (töö), seniks teenigi asju, mis ei seo. Kui aasta alguses pidasin vajalikkus oma staatust pidevalt põh-

Selles on mingi vabadus – teenida raha millegagi, mis sind absoluutselt ei defineeri.

tööst. Ühtlasi tõukas see jõuga salasoovi suunas, mis oli mu hinges kaua istunud: hakata vabakutseliseks. Aasta alguses poleks mul selleks gaeltki piisavalt kannatust olnud, aastaga olin aga kannatikkuse lihaseid tuntavalt pikemaks venitanud.

See aasta näitas mulle, et inimese töö ei pea olema tema identiteet. Sa võid teha seda, mis sulle rõõmu pakub, ja teenida raha täiesti teises valdkonnas. **Wim Wendersi** mõõdunud aasta film „Täiuslikud päevad“ illustreerib seda mõtet ilusasti. Peategelane, melomaan Hiroyama, elab oma elu lihtsalt, ent rituaalselt. Teenides elatist Tökyö tualette puhastades, veedab ta kogu ülejäänud aja pühendunult muusikat kuulates, fotosid tehes ja oma taimede eest hoolitsedes. Hiroyama elu jälgides ei tule pähegi teda vetsukoristajaks tituleerida. Ta on melomaan, fotograaf ja/või taimetark, kes teenib raha koristamisega.

Esimest korda elus panin tähele päeva, mil puud mu akna taga roheliseks läksid.

Tolle aastaga õppisin, et püsivat väärtustunnet tekitab minus aeg sõprade, pere ja iseendaga. Töö võib seda toetada, aga ei pea. Esimest korda elus panin tähele

päeva, mil puud mu akna taga roheliseks läksid. Kõlab küll klišeena, aga märkasin nina üles tõsta ja kirsiõisi nuusutada. Leidsin, et mulle meeldib olla see sõber, kellele helistatakse, kui on vaja nädal aega koera ja kodu hoida. Meeldib olla see tütar, kes käib emaga lõunal ja kuulab haiglaspui kõrvale tema sõgedaid arstilugusid. Ja mulle meeldib olla tüdrukusõber, kes pole suurem asi kokk, aga teeb sünnipäevaks tordi. Olla inimene, kel on aega – midagi uut. Ma ei ütle, et enam ma kunagi palgatööle ei lähe, aga oskuse rahulikult olla ja elus olemisest rõõmu tunda võtan endaga kaasa. Ja kui peaks tolele aastale Google Review jätmä, siis kirjutaksin: „Sisekaemust, lapselikke rõõme ja endast ülesaamisi täis aeg 8,5/10. Soovitan.“

Foto: Tasane, Kirja

Paula-Stina Tasane on elukutseline copywriter ja vabakutseline juurdleja.

kammisin üsna meelevaldselt LinkedIni, püüdes leida midagi, mis mind sama palju kõnetaks. Vanemate kommentaarid stiilis „ajad on kevhad, sa ei saa nii valiv olla“ raputasin maha ja sammusin edasi. Läks mitu kuud, kuniks avastasin pakkumise, mis mind jälle sütitas. Tegin läbi viis kandideerimisringi ja saades vaid positiivset tagasisidet, kujutasin end juba järgmisesse linna. Vaatasin kortereid, manasin ja manifesteerisin kõva häälega. See pidi olema see.

jendada („Praegu puhkan, sest...“), siis selleks ajaks vastasin inimestele lihtsalt, et olen töötu või et töötan laos. Selle peale ei küstitud rohkem midagi. Veider ja vabastav kogemus ühteaga.

TAGASIVAAD

Mõned kuud hiljem on mul selle üle hea meel, et need palgatööd, mida tahtsin, mind ei tahtnud. See sundis iseendaga rahu tegema ja otsima väärtust mujalt kui

KAS SILLUTAME LAPSE TURVALISUSE SILDI ALL TEED LÄHISUHTEVÄGIVALLALE?

Lapse asukohta tuvastada võimaldavaid vahendeid ja mobiilirakendusi reklaamitakse lapsevanematele turvalisuse ja vabaduse sildi all, kuid avalikult pole arutatud, mis võib olla jälgimisseadmete kasutamise negatiivne mõju. Kas minna lihtsalt vooluga kaasa ja jälgida oma lapse tegevust, sest see tekitab kontrollitunnet?

Kirjutas **Mona Sõukand**, illustreeris **Johanna Reinvald**

Kõik Eesti tuntuimad telekommunikatsiooni ettevõtted müüvad laste jälgimisvahendeid ja nende juurde käivaid jälgimisteenuseid. Lastele suunatud nutikelladid müüvad ka suured elektroonikatoodete pakkujad, nagu Euronics, Klick, Kaup24 ja Photopoint.

Enamasti on neil nutikelladel palju sarnaseid funktsioone: lapsevanem saab helistada, videokõnesid teha, häälsõnumeid saata, seadistada äratuskella või vaikerižiimi, piirata telefonikontakte, jälgida lapse füüsilist aktiivsust, asukohta ja liikumisajalugu ning aktiveerida GEO-tara. Viimane võimaldab määrata ala, millest väljudes saab vanem teavituse.

„Iroonilisel kombel reklaamib Tele2 spioonikella lausega „Laps tunneb end sellega nagu tõeline spioon!”, justkui unustades, et pakutakse teenust, mille puhul on hoopis laps ise jälgitav ja vanem jälgija ehk spioon.

Elisa pakub teenust Põnniradar ja Telia lastekella paketti, mis töötavad Xplora nutikellaga. Tele2 müüb lastele suunatud spioonikella Garrett, mille juurde kuulub spioonikella pakett. Iroonilisel kombel reklaamib Tele2 spioonikella lausega „Laps tunneb end sellega nagu tõeline spioon!”, justkui unustades, et pakutakse

Google Family Link, Microsoft Family Safety, Kidslox, Kids360, Kaspersky Safe Kids, Pingo by Findmykids, Family360, Life360). Eestis müüb Telia teenust Telia Safe, mis võimaldab määrata lapse telefonile ajalisi ja sisulisi piiranguid ning seda positsioneerida.

HIRMU TEKITAMINE JA ÄRAKASUTAMINE

Jälgimistoodete ja -teenuste tutvustusi vaadates jääb silma mitu ühist joont. Tugevaim neist on hirmu tekitamine. Näiteks spioonikella puhul tuuakse esile, et see võimaldab lapsevanemal lapsega alati turvalises ühenduses olla. Tele2 ajaveebist saab lugeda nende turundustöötaja kirjutist, kuidas ta nelja-aastane laps vanaisaga mänguväljakul olles kaduma läks, mis tekitas soovi leida lahendus, mis annaks lapsevanemale tagasi turva- ja kindlustunde.¹ Elisa sisuturundusartiklis räägitakse, kuidas lapsed kõndisid liiga kaua vanema juurde, mistõttu vanem hakkas kartma, et nad on uppunud või röövitud.² Teises artiklis reklaamitakse kella kui võimalust olla jaanipäeval oma lapse tegevustest teadlik ka juhul, kui ta on sõpradega.³ Norra laste nutikellade ettevõtte Xplora – kelle tooteid Elisa ja Telia müüvad – asutaja **Sten Kirkbak** kirjeldab ettevõtte kodulehel, et toode sündis traumeerivast kogemusest, mis oli tingitud ta nelja-aastase lapse kaubanduskeskuses pooleks tunniks ärakadumiseist.

Mainitud turunduslikkus sisus võib täheldada lapsevanemate kogetud hirmu lapse kadumise pärast. Ettevõtted kasutavad ära lapsevanema soovi (või isegi instinkti) oma järeltulijat kaitsta. Ka rakenduse Life360 uurijad on välja toonud, et jälgimistoodete reklaamimiseks kasutatakse peamiselt hirmu tekitamist ja vastandamist – kui sa rakendust ei kasuta, oled halb ja hoolimatu lapsevanem. Rakenduse kasutajale pakutakse võltsturvatunnet, et lapse asukohta teades on laps ohtude eest kaitstud.⁴ Nendest näidetest nähtub, et hirmu külvamisel põhinevad reklaamid on laialdaselt levinud ja need pole ainuomased Eesti ettevõttele.

lapse kadumise pärast. Ettevõtted kasutavad ära lapsevanema soovi (või isegi instinkti) oma järeltulijat kaitsta. Ka rakenduse Life360 uurijad on välja toonud, et jälgimistoodete reklaamimiseks kasutatakse peamiselt hirmu tekitamist ja vastandamist – kui sa rakendust ei kasuta, oled halb ja hoolimatu lapsevanem. Rakenduse kasutajale pakutakse võltsturvatunnet, et lapse asukohta teades on laps ohtude eest kaitstud.⁴ Nendest näidetest nähtub, et hirmu külvamisel põhinevad reklaamid on laialdaselt levinud ja need pole ainuomased Eesti ettevõttele.

PAKUME TURVALISUST JA VABADUST!

Laste jälgimisteenuste reklaamimiseks on kasutatud eelkõige positiivseid väärtusi, nagu turvalisus ja vabadus. Näide Tele2 toote reklaamist: „Garrett Kids Twin

nutikell pakub teie lapsele rohkem iseseisvust, pakudes teile samal ajal meelerahu.” Telia jälgimisteenusega Telia Safe ning nende lastekellaga „saad määrata lapsele ohutuid alasid” ja „seadistada turvatsoone”. Nii loovad teenusepakkujad kuvandi, et tehnoloogilisi vahendeid kasutades on meid ümbritsev keskkond lapsele ohutum ning lapse tegemisi jälgides on tal vabadus turvaliselt maailma avastada.

Muidugi ei mainita, et see vabadus tähendab teistest vabadustest ilmajäämist. Näiteks saab laps liikuda vaid vanema määratud „turvalisel” alal ja kaob õigus privaatsusele. Arusaadavalt on piirid siinkohal hägused, sest raske on määrata, mis ulatuses võib lapsevanem oma lapse õiguseid piirata, toetudes argumentidele, et seda tehakse soovist ja kohustusest kaitsta last välis- ohtude eest.

Nii unustatakse justkui lapse tunded ja kogemused seoses keskkonnaga ning kuidas need kujunevad. Teadlased **Pille Runnel** ja **Ehti Järv** toovad välja, et laste nägemust linnakeskkonnast mõjutab tihti see, mida nad näevad meedias ja popkultuuris. Näiteks kui lastel paluti joonistada linnas valitsevaid ohte, oli mitmel pildil kujutatud pangaröövi, kuigi statistiliselt võttes on vähetõenäoline, et lapsed on seda ise kogunud.⁵ Siit saab astuda ka sammu edasi ja mõelda, kas see, mida lapsevanemad kardavad – laste äraröövimine ja -kadumine –, on miski, mis võib lapsega tõenäoliselt juhtuda, või on see kunstlikult tekitatud hirm, mis on tingitud näiteks reklaamides, telesarjades ja filmides kujutatust, mida mainitud ettevõtted nüüd võimendavad. Mäletan isegi, kuidas linnalapsena oli mul lapsepõlves suur hirm metsa ees, sest igahõõnuseks kaaslaseks olid vendade **Grimmide** muinasjutud, mis rääkisid pahalastest, kes end metsas peidavad.

Kui digi- ja pärismaailmas jälgitavad lapsed üles kasvavad, siis kas nende jaoks on ka intiimsuhtes partneri jälgimine tavapärase viis näidata hoolivust, tekitada turvatunnet ja anda partnerile vabadust?

livad vanemad sama tegid... Sedasi lähenedes ei tundugi teise üle kontrolli omamine nii halb. Võib aga ka teistpidi vaadata, kuidas selline jälgimine aitab teise inimese üle kontrolli ja võimu saavutada.

Vägivalla uurijad leiavad, et tehnoloogiliste vahendite kasutamine lähisuhtevägivallas on ajas suurenenud ning sellele on omane kõikjalolek ehk jälgija tekitab seadmete abiga jälgitavas tunde, et ta saadab teda kõikjal.⁶ Kui vaadata laste jälgimiseks mõeldud vahendeid, siis just seda võimalust need pakuvadki – kontroll on pidev ja vajaduse korral saab ühendust võtta ka siis, kui laps pole selleks ise soovi avaldanud. Üks vägivallale iseloomulik tunnus on ka isoleerimine⁸, mida laste jälgimisvahendid võimaldavad nii füüsiliste piiride seadmise kui ka muu maailmaga kontakti astumise piiramisega (piirangud eri veebisaitidele, rakendustele, telefonikontaktidele).

Ma ei taha siinkohal öelda, et kõik lapsevanemad, kes oma last kuidagi piiravad, kasutavad nende peal vägivallat. Pigem kutsun mõtlema sellele, kas laste pidev elektrooniline jälgimine võib jälgimist normaliseerida, nii et see kandub tulevikus edasi ka intiimsuhtesse. Kas olme valmis andma tehnoloogiale üle vastutuse meie laste turvalisuse eest, kui saame vastutasuks ühis-

konna, kus lähedaste jälgimine päris- ja digimaailmas on tavapärase praktika? Akki tasuks keskenduda korra sellele, mida sisendavad meie ettevõtete reklaamid – kas see ikka peegeldab reaalselt maailma või kasutatakse osavalt ära inimlike nõrkusi, et müüa teenuseid, mille kasutamise võimalikest varjatud kõrvalmõjudest lastele ja ühiskonnale laiemalt ei räägita?

JÄLGIMISE NORMALISEERUMINE

Seitse aastat tagasi tuli Elisa välja teenusega Elisa Lemmikloom, millega saab oma lemmiklooma asukohta jälgida. **Henrik Roonemaa** arvas toona, et Elisa reklaamib jälgimisseadmeid vaid lemmikloomade kontekstis, sest tõenäoliselt ei soovita võtta moraalselt ja seaduslikult vastutust selle eest, mis võib kaasneda inimeste jälgimisega.⁶ Vaid aasta hiljem tuli Elisa välja teenusega Põnniradar. Kuue aasta jooksul pole toimunud mingit avalikku arutelu ning vaid üksikud teadlased on välja toonud, et jälgimisvahendite kasutamine on tingitud lapsevanemate hirmust ja ärevusest ning tekitab omakorda ärevust ja usaldamatust peresuhtes.⁷ Käsitlemata on jäänud see, kui eetilise või seaduslik laste jälgimine on.

Pean tunnistama, et kuna mu enda laps läks hiljuti kooli ehk tema liikumisvõlli ja iseseisvus suurenesid, olen pidanud ka ise mitu korda peeglist vaatama, mõeldes, kas olen kehtestanud lapsele turvalist keskkonda soovides mingeid reegleid või piire. Mul on tulnud tõdeda, et liigse kontrolli ja piiride seadmise asemel peaksin hoopis andma lapsele edasi teadmisi, kuidas ta saaks ise nii-öelda ebatavalistes olukordades reageerida või neid ennetada. Viimane võtab muidugi kahjuks palju rohkem aega kui lapsele jälgimisseadme kinnitamine või tema seadmete üle pideva kontrolli omamine.

Kuid mis saab siis, kui hakkame võtma normaalsusena seda, et ühel pereliikmel on turvalisuse tagamise sildi all võim jälgida teise käimisi? Kui digi- ja pärismaailmas jälgitavad lapsed üles kasvavad, siis kas nende jaoks on ka intiimsuhtes partneri jälgimine tavapärase viis näidata hoolivust, tekitada turvatunnet ja anda partnerile vabadust? Miks mitte, kui neid armastavad ja neist hoo-

¹ Turvalise lapsepõlve nimel: laste nutikell Super-G Hero Blast. – Tele2 Blogi, 10.03.2020.

² Elisa Põnniradar ehk miks otsustas telekommunikatsiooniettevõtte hakata müüma laste nutikellad. – Digigeenius, 11.10.2019.

³ 9 nõuannet, kuidas jaanid nutitelefoni mõnusaalt ja turvaliselt vastu võtta. – Digigeenius, 22.06.2020.

⁴ Simpson, B. 2014. Tracking children, constructing fear: GPS and the manufacture of family safety. – Information Communications Technology Law, nr 23 (3), lk 273–285; Hasinoff, A. 2017. Where Are You? Location Tracking and the Promise of Child Safety. – Television & New Media, nr 18 (6), lk 496–512.

⁵ Runnel, P.; Järv, E. 2014. Children in the City: Imagining Urban Spaces. – Playgrounds and Battlefields. Critical Perspectives of Social Engagement (toim. Martinez, F.; Slabina, K.), lk 425–439. TLÜ Kirjastus.

⁶ Roonemaa, H. 2017. Et lapsed ja loomad ära ei kaoks: testis kaks nutikat seadet oma armsate jälgimiseks. – Digigeenius, 26.07.

⁷ Saar, S.; Himma, M.; Kooli, R. 2019. Digivahendid suurendavad lapsevanemate ärevust. – ERR, 23.10.; Sukk, M. 2020. Kolme minuti loeng: jälgimiseks reklaamid võivad põhjustada usaldamatust. – ERR, 10.12.

⁸ Woodlock, D. 2017. The Abuse of Technology in Domestic Violence and Stalking. – Violence Against Women, nr 33 (5), lk 584–602.

Foto: erakogu

Mona Sõukand on Tartu Ülikooli ühiskonnateaduste instituudi ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava magistrant, kes väljaspool õppeaega tegeleb e-riigi arendamisega ja valutab südant (digi)turvalisuse teemal.

< eelneb

Mirjam: Mina arvan ka, et kui tood asja lagedale, on võimalik edasi areneda. Teie juttu kuulates jõudsin järelduseni, et paljud sellised momendid tulevad lapsepõlvest. Mõtlen, et pean ikka oma lastele aktiivselt õpetama, kuidas probleeme lahendada, andma selleks tööriistad, ja see võib olla tegelikult lihtsam, kui ma arvan. Konfliktis olukorras tahaksid nad sageli esimese asjana üksteist tõugata või sõneleada.

Siim: Nendest asjadest on keeruleine rääkida isiklikuks minemata. Ma ei jätnud jonnki enne, kui jõudsin põhjusteni. Agressiivsus on nagu väline koor, aga sees on peidus, et ei olda oma tunnetega kontaktis, ei osata neid tunda ega lugeda, nii võivad need vihaks kääruda. Tuleb võtta vastutus ja elada selles reaalsuses, mis tegudele järgneb. Tagantjärele mõeldes ei olnudki mul toimetulekuks paremaid vahendeid. On väga kummaline kasvatada nelja-aastast last, näha, kuidas ta ei suuda veel oma tundeid reguleerida, vältendab end viimases hädas karjumise või löömise. On õudne mõista, et see on täpselt see, milleni laskusin ka mina.

Selles valguses tahaksin laiemat mõistmist, et ka vägivallatsetaja on ohver – puuduliku kasvatusena kogetud trauma, toksilise kultuuri ohver. Jah, vägivald ei ole kunagi lahendus, oma tegude eest tuleb vastutus võtta, aga ilma seda paljastamata mustrit ei murra. Inimesed, kes kasutavad olukordade lahendamiseks selliseid äärmuslikke meetmeid, vajavad neist väljakasvamiseks abi. Tahan, et mõistetak ka seda, et traditsioonilised soorollid teevad kõikidele haiget.

Kas andestamine on teema, millesse tahaksite laskuda?

Mirjam: Olen sellele mõelnud küll, aga minu puhul on asi leebem. Õpetaja aitas mul paremini mõista kunagi kehtinud korda, mille sees tema kasvas. Lõputööga tegeledes jõudsin tundmuseni, et saan temast aru. Ma ei tunne ta vastu viha. Ma ei tea, kas ma oskan talle andeks anda, aga mõistmine tekitab puhta välja ja ma ei mõtle sellele enam.

Sarah: Selles loomeprotsessis olemine on juba asjaga tegelemine, see loob aluse mõistmiseks. Andestamine on mulle endale vajalik ja see pole kindlasti lineaarne protsess. Siin tuleb taas mängu põlvkondadeüleline trauma teema, valede võtetega kasvatatud lapsed kannavad tahes-tahmata probleeme edasi. Olen tundnud, et see siin on minu püüd see ahel lõpetada.

Siim: „Andestamine“ on praegu keeruline sõna, millest rääkida, aga leppimine tõsiasiaga, et juba tehtud ei saa enam olematuks teha, aitab minna lasta. Lugemine

Sarahi masinakitid luuletusega printsessikile näitusel „TASE“. Foto: Hedi Jaansoo

ja töö teraapias on mulle meenutanud, et olen lihtsalt üks inimene teiste seas.

Kuidas on teie paranemistekonda mõjutanud kirjutamine ja teose loomine, kuidas need teie jaoks erinevad? Kirjutamisega on sõnad mustvalgel, see

Mirjam: „Teose puhul saan pisikese juhtumi suurele kangale trükkida. See on mind aidanud, see on teraapiiline.“

on ühtmoodi protsess, aga teoste puhul on teie kõigi protsess pigem erinev.

Siim: Kirjutamine annab ühelt poolt võimaluse asi endast välja saada, teisalt ei ole see pelgalt mõttejoru paberil, vaid sel on vorm, mis aitab jõuda teise inimeseni. Praktikaks on mu ruumi loovad ja paranda-

Siimu korda tehtud lõkkeplats Raja 1 la hoovis. Foto: erakogu

Mirjami teos näitusel „TASE“. Atsetoonülekanedega kangas ja riidest raamat. Foto: Hedi Jaansoo

vad tegevused omamoodi teraapiilised ja loovad korda. Raja tänaval otsisin turvalist keskkonda, kus paraned, aga samas tahtsin teha seda iselt, jagada korda tehtud kööki, sauna ja lõkkeplatsi teistega. Jah, lihtsalt öeldes remontisin sauna, sest olen joodik, kes otsis uut dopamiiniallikat, aga tõeline jackpot seisneb selles, kui sinna sauna läheb vahel keegi teine, täitsa ilma minuta; kui esialgu isekast asjast kasvab välja midagi, mis on teistele kasulik.

Sarah: Mõtteid paberile kirja pannes ei ole need enam nii hirmsad. Kuna mu meetod on autobiograafiline, siis asjade läbitöötamine on mulle endale oluline. Aga teoste loomine pakub turvalist ruumi, et iseenest paljastada, et seeläbi saaks mõni teine inimene sellega suhestuda ja leiaks midagi, mille abiga tegeleda oma muredega kaastundlikumalt. Minu töö point on, et hingelised marastused võivad paraneda ebatavalisel moel.

Mirjam: Ma ei olnud lõputöös välja toodud lugusid kunagi kellelegi rääkinud. 7–8-aastane ei tule selle peale, et nendest rääkida, ja tundub loomulik, et sellised asjad juhtuvad. Need lood on käinud minuga pagasina kaasas, korraga panin need kirja ja asetasin need konteksti, otsisin sarnaseid lugusid teistelt inimestelt, dokumentalistikast ja ilukirjandusest. Teose puhul saan pisikese juhtumi suurele kangale trükkida. See on mind aidanud, see on teraapiiline. Pikka aega varjul olnud paine on korraga kõigile avalik ning hakkab oma elu elama.

Mis teemad teie meelest näitusel „TASE“ esile kerkisid?

Sarah: Meelde jäid väga isiklikud teemad. **Anita Kremmi** teos, mis võitis ka noore kunstniku preemia, käsitles väga olulist, valusast ja rasket teemat, millega avalikkuse ette tulla. Pedofiilia on ümberringi, selle teema raskuse vastuvõetavasse formaati panemine on keeruline ja oluline.

Mirjam: Mina suhestusin mineviku, kujunemise ja identiteediga seotud töödega, näiteks meenub kohe **Inessa Saaritsa** teos. Ellujäämist käsitles kõitvalt **Andre Joosep Arming**.

Siim: Väga palju töid oli meiega samas teemaruumis. Mulle tundus, et oli ka tegelemist kujutamise ja kunstniku elu keerukusega. Näiteks **Eke Ao Nettani** teos, mis võitis samuti noore kunstniku preemia, või **Ats Kruusingu** töö. See on praegu igavene kunstnike probleem: maailm on killustunud, lugude jutustamise viise on nii palju ja kunstnik peaks tegema seda teiste vahenditega. On põnev jälgida, mis sealt aegamööda välja tuleb.

TAASTAV LÄHENEMINE. KONFLIKTIDE LAHENDAMISEST KOGUKONDLIKU SIDUSUSENI

Kuidas lahendada tööalaseid, koolikeskkonnas juhtunud või ka perekondlikke konflikte tõhusamalt ja püsivamalt, kui seda võimaldab karistuskeskne õigussüsteem? Paotame ust taastava õiguse maailma, kus esikohal on kogukondlike suhete ja turvatunde taastamine.

Kirjutas **Annegrete Johanson**, illustreeris **Ander Peedumäe**

Ühiskonnaellu sügenenud lõhed ja konfliktid on pannud tugevalt proovile meie võime üksteist inimestena mõista ning rahumeelselt ühist ruumi jagada. Süüdlase leidmisele ja karistamisele keskendunud traditsioonilised sekkumismeetodid jätavad aga probleemide tegeliku alge sageli tähelepanuta. Viimaste aastatega Eestis üha enam kõneainet pälvinud taastav lähenemine pakub tavapärase õigusemõistmise kõrval inimestevaheliste ebakõlade ületamiseks alternatiive, mis seavad esikohale poolte kaasatuse, vastutuse võtmise ja kogu-

lähtuvad arusaamast, et konfliktid ja õigusrikkumised ei tähenda pelgalt seaduste vastu eksimist, vaid põhjustavad reaalseid kannatusi ja kahju.

KURITÖÖ, KARISTUS JA KAHJUDE HEASTAMINE?

Eestis peamiselt taastava õiguse nime all tuntud taastav lähenemine pole pelgalt meetod või tööriist, vaid eeskätt mõtteviis, millele toetudes läheneda konfliktidele ja õigusrikkumistele. Eesmärk on luua vajadustele vastavate dialoogimeetoditega turvaline ruum, kus toimumust puudutatud pooled saavad väljendada oma kogemust ja tundeid ning otsida ühiselt võimalusi edasiliikumiseks ja viise konflikti või süüteoga põhjustatud kahju heastamiseks.

Just viimane ongi taastava lähenemise fookuses, seades esikohale kahjukannataja mõtted, tunded ja vajadused. Väga raskete kuritegude puhul ei saa põhjustatud tagajärgi küll alati heastada, kuid taastav lähenemine on ka selliste juhtumite

korral üks võimalus, kuidas kannatanu emotsionaalset heaolu ja tervenemist kogukondlikult toetada. Süüdlase seadusrikkumise eest pelgalt karistamise asemel on taastava lähenemise ülesanne aidata teo toimepannud isikul selle eest vastutust võtta ja mõista selle mõju nii kannatanule kui ka laiemalt ümbritsevatele inimestele. See protsess hõlmab sügavat reflekteerimist ja arutelu, mille käigus on teo toimepanijal võimalik tehtut tunnistada ja otsida viise, kuidas kahju heastada.

Tavapäraselt tuginevad ühiskondlikud õiguskäsitlused süü määramisele ja süüdlase karistamisele. Võrdlemisi kehv teadlikkus taastava lähenemise olemusest ja meie seadusandluses aastaid kasutusel olnud „lepituse“ mõiste juurdumine on põhjustanud kriitikat, mille kohaselt võib taastav lähenemine olla „kurjategijate“ suhtes liiga leebe. Ometi pole taastava lähenemise eesmärk inimesi omavahel lepitada ning selle meetodite ja põhimõtete rakendamine ei välista karistuse või mõne kohustuse määramist. Vastutuse võtmine oma tegude ja nende tagajärgede eest võib aga olla ainult karistuse kandmisest palju keerulisem, sest see tähendab teo tagajärgede mõistmist, tehtu tunnistamist, kannatanu ees vabandamist ja põhjustatud kahju heastamist. Koos traditsioonilise õigussüsteemiga pakub taastav lähenemine täiendavaid võimalusi konfliktide lahendamiseks ja kahjude hüvitamiseks.

Taastavate praktikate eesmärk on esmajoones pikaajaliste lahenduste leidmine ja kogukonna tervenemine. Karistuse määramine võib küll pakuda ajutist õiglustunnet, kuid ei pruugi lahendada konflikti algpõhjuseid ega hoida ära uute rikkumiste toimepanemist. Ühtlasi võib kannatanu ühel hetkel avastada, et tal puudub rahu- või kindlustunne, milleni ta traditsioonilise õigussüsteemi abiga jõuda lootis. Põhjus peitub selles, et inimese tegelikud vajadused jäid rahuldumata ning karistamine ei pruugi olla selleks õige viis. Taolise lähenemise kohaselt on õigluse tagamine

jätub >

< eelneb

dünaamiline protsess, mitte lihtsalt staatilise tulemuse poole püüdlamine. Lisaks võib taastav lähenemine pakkuda kannatanute vaatenurgast rohkem õiglustunnet kui traditsiooniline justitsüsteem. Kannatanutel on võimalik protsessis käigus oma tundeid ja vajadusi väljendada, saada vastuseid olulistele küsimustele ja osaleda lahenduste leidmises. Tänu sellele saavad nad tunda end ärakuulatuna ja taastada usalduse õigussüsteemi vastu.

Taastava lähenemise filosoofia juured on sügaval humanistlikes väärtustes, mis rõhutavad iga inimese vää-

tamine sõltub aga paljuski spetsialistide teadlikkusest, teadmistest ja isiklikest hoiakutest. Erinevalt näiteks Belgiast ei tutvustata Eestis kriminaalõigussüsteemi sattudes automaatselt taastava õiguse olemust ega mainita õigust kasutada lähenemisega seotud võimalusi. Eelistuslikult võiks taastav lähenemine olla kriminaalõigussüsteemi osa, aidates juba menetluse ajal kahjusid hüvitada ja turvatunnet taastada.

Näiteks toimus mõne aasta eest ühes väikeses kogukonnas põhikooliõpilaste vahel kaklus, mille uurimiseks alustas politsei menetlust. Juhtum jõudis konfliktvahendajateni alles pool aastat hiljem, mis on väga pikk aeg juba täiskasvanute jaoks, rääkimata siis teismelistest. Toimunud mõjutatud lapsevanemad pidid kogema vahepealsel perioodil omajagu pettumust, viha, teadmatust, hirmu noorte kättemaksu ees ning paljusid muid emotsioone, mis lahenedis alles järgnenud konfliktvahendusprotsessi lõpus.

Noortevahelised konfliktid mõjutavad lisaks neile endale ka nende vanemaid, klassi- ja koolikaaslast ning teisi ümbritsevaid inimesi. Võimalikult vara taastavat lähenemist rakendades saab aga kaasata juba eos palju suuremat mõjutatute ringi kui kriminaalõigussüsteemi meetoditega. Taastavad ringid ja nõupidamised võimaldavad kõigil, kes on toiminuga seotud, rääkida ja olla kuulatud, teades, et konflikt on juba lahenduse leidnud või sinnapoole teel. Toimunud turvalises ruumis läbi töötades tugevnevad kogukondlikud sidemed ja taastub turvatunne ning saadud kogemuse najal osatakse lahendada tulevikus tekkida võivaid konflikte rahumeelselt ja koostööd tehes.

SUHETE TAASTAMISE VÄLJAKUTSED JA VÕIMALUSED

Taastava lähenemise senisest laiem kasutuselevõtt eeldab kultuurilist ja institutsionaalset muutust, mis võib aga toimuda aeglaselt ja olla keeruline. Paljud organisatsioonid ja kogukonnad on harjunud traditsioonilise karistusõigusliku lähenemisega, mistõttu võidakse taastavat lähenemist esmalt tõrjuda või vähemalt selle kasulikkust kahtluse alla seada.

Lisaks eeldab taastava lähenemise edukas kaasamine sellega tegelevate koolitajate ja pidevat toetamist. Kogunud vahendajate puudus piirab lähenemise laiemat levikut. Protsess tervikuna võib olla nii kannatanu, teo toimepanija kui ka vahendajate jaoks keeruline ja emotsionaalselt kurnav. Seetõttu nõuab taastava lähenemise tugisüsteemi ülesehitamine, säilitamine ja arendamine omajagu aega ja ressursse. Vajadus on ka näiteks (huvi)hariduses ja kriminaalõiguse valdkonnas töötavate inimeste koolitussüsteemi järele, et nad suudaksid konfliktidele kiiresti reageerida ja võimalikult vara toetavaid lahendusi pakkuda.

Taastav lähenemine võib mõjuda esmapilgul karistusõiguslikust sekkumisest leebemana, kuid võimaldab tegelikult sügavamalt ja põhjalikumalt, kahju heastamiseks ja kogukondliku toimimise taastamiseks keskendunud õigusemõistmist. Kui vajalikud ressursid ja koolitused on kättesaadavad ning neid kasutatakse õigesti, on tegemist väga tõhusa meetmega, mis aitab toiminuga seotutel ühise keeleni jõuda. Lähenemine rõhutab tähelepanelikult kuulamist ja mõista püüdmist – pooli julgustatakse oma tundeid ja kogemusi väljendama, samal ajal kui teised kuulavad kõnelejat katkestamata.

See aitab jõuda parema üksteisemõistmiseni, mis on sageli konfliktilahenduse üks võtmekomponent. Ühiselt otsitakse jagatud eesmärki ja lahendusi, mis vastaksid kõigi poolte vajadustele. Osalejaid julgustatakse oma tegude eest vastutust võtma ja mõtlema nende mõjude üle. See aitab mõtestada oma individuaalset rolli toiminus ja leida viise, kuidas lahendusesse panustada. Tänu struktureeritud vestlustele ja juhendamisele õpivad osalejad tulevikus paremini konflikte vältima ning neid vajaduse korral tõhusamalt lahendama.

MEETODID

TAASTAV RING on struktureeritud kohtumine, kus osalejad istuvad võrdse osaluse ja avatud suhtluse soodustamiseks ringis. Igal osalejale on võimalik rääkida ja teisi kuulata ning see aitab luua turvalist ja toetavat keskkonda. Taastavaid ringe juhivad vahendajad ehk koolitatud spetsialistid, kes struktureerivad vestlust küsimusi esitades ja osalejate vahel dialoogi toetades. Kohtumise põhirõhk on empaatial, ärakuulamisel ja mõista püüdmisel. Selliseid ringe saab korraldada nii seoses inimesi mõjutavate sündmustega (COVID-19 ja sellega kaasnenud eriolukord, sõda, kogukonnas juhtunud rasked sündmused, nagu tulistamine, õnnetused jne) kui ka näiteks töökollektiivis toimunud muudatuste ja ümberkorralduste eel või järel.

KONFLIKTIVAHENDUS hõlmab neutraalset kolmandat poolt, kes loob konfliktis osalenutele ühise keele ja lahenduste leidmiseks turvalise ruumi. Protsessi juhivad vahendajad, kelle ülesanne on hoida arutelu konstruktiivsena, aidata leida viise tekkinud kahjude heastamiseks ning tagada kõigile võimalus olla kuulatud ja mõista vastaspoole vaatenurka. Vahendaja kasutab eri tehnikaid, et osalejad saaksid oma mõtteid, tundeid, vajadusi ja muresid selgelt väljendada. Vahendamist tehakse näiteks tööalaste konfliktide puhul (kolleegid, juht vs. alluv), aga ka haridusasutustes (lastevahelised tülid, õpetaja vs. õpilane, õpetaja vs. lapsevanem jne) ning perekondlike suhete puhul.

TAASTAV NÕUPIDAMINE võimaldab kaasata laiemat kogukonda, sh kannatanud, teo toimepanijad ja teised mõjutatud isikud. Sellised kohtumised aitavad mõtestada toimunu laiemat konteksti ning tuvastada ja arutada konfliktid mõjusid. Kohtumisel luuakse aruteluruum, et jõuda ühise keeleni, ning üheskoos töötatakse välja kogukonna terviklikkust ja heaolu toetavaid lahendusi. Näiteks kahe klassikaaslase vahel toimunud füüsilise konfliktid puhul saab lisaks neile kaasata kohtumisele ka lapsevanemad, õpetaja(d) ja juhtumit pealt näinud kaasõpilased, keda see on samuti puudutanud.

TAASTAV KOHTUMINE eeldab pikemat ettevalmistust ning seda pakutakse väga raskete ja tundlike juhtumite korral ühe tervendava võimalusena. Näiteks surmaga lõppenud olukordades on hukkunu lähedastel sageli palju mõtteid, tundeid ja küsimusi, millele saab vastata vaid surma põhjustanud inimene. Tegemist ei ole karistuse määramise alternatiiviga, vaid see võimaldab kahju kannatanud pooltel saada vastuseid nende jaoks olulistele küsimustele ning taastada võimu ja kontrolli oma elu ning tuleviku üle. Taastav kohtumine võib toimuda ka näiteks kannatanu ja tema lähedaste vahel, et rääkida valustest teemadest ja küsida rasked küsimusi. Eestis on kasutatud taastavat kohtumist surmaga lõppenud, väärkohtlemise või peresisese seksuaalvägivalla juhtumite puhul väga vähe, kuna vajaliku väljaõppe ja kogemusega vahendajaid pole piisavalt.

Loe taastava õiguse võimaluste kohta lähemalt:

- palunabi.ee/et/taastav-õigus
- sotsiaalkindlustusamet.ee/taastavoigus
- just.ee/kuritegevus-ja-selle-ennetus/ohvrite-toetamine/kahjude-heastamine-ja-taastav-õigus

Karistuse määramine võib küll pakkuda ajutist õiglustunnet, kuid ei pruugi lahendada konflikti algpõhjuseid ega hoida ära uute rikkumiste toimepanemist.

rikust ja võimet muutuda. Oluline on kõigi poolte – kannatanu, teo toimepanija, teiste mõjutatud inimeste ja ümbritseva kogukonna – kaasatus. Taastava lähenemise kohaselt ongi toiminuga rahu sõlmimine ja turvatunde taastamine karistuse määramisest tõhusamad. Konfliktide lahendamine taastava lähenemise meetoditega aitab tugevdada kogukondlikke sidemeid ja luua ühtsustunnet. Kui kogukond on kaasatud lahenduste leidmisse, suureneb üksteisemõistmine ja usaldus, mis omakorda vähendab konfliktide tekkimise tõenäosust tulevikus.

KONFLIKTIDE KOGUKONDLIK MÕÖDE

Maikuu lõpus toimus Eestis 12. rahvusvaheline taastava õiguse konverents, mille peakorraldaja oli Euroopa taastava õiguse katusorganisatsioon European Forum for Restorative Justice. Konverentsil osales ligi 400 üle maailma kokku tulnud spetsialisti. Eri riikide praktikatesse ja kogemustesse süvenedes oli võimalik taas tõdeda, et taastavat lähenemist saab rakendada

Taastav lähenemine võib mõjuda karistusõiguslikust sekkumisest leebemana, kuid võimaldab kahju heastamisele ja kogukondliku toimimise taastamisele keskendunud õigusemõistmist.

Foto: erakogu

Annegrete Johanson on MTÜ RuaCrew taastava õiguse koolitaja ja konfliktivahendaja ning European Forum for Restorative Justice'i juhatuse liige.

Foto: erakogu

Ander Peedumäe on graafiline disainer ja disainiõpetaja, kes leiab inspiratsiooni vana-dest koomikstest ja retro-mängudest.

Nagu ikka, panustab Mürileht eesti rahva kultuurilisse harimisse tänavugi suvise raamatuhoroskoobiga, et iga tähemärk leiaks ilmuva lektüüri muljetavaldavast hulgast üles just endale sobivaimad teosed!

Kirjutas Mürilehe korraline esoteerikatoimetuse, illustreeris Diandra Rebase

Kas raamatupoodide värsked algupärase ja tõlkekirjanduse letid võtavad silme eest kirjaks? Kas raamatukogude aimekirjanduse ja luuleriigid tekitavad selguse asemel mudkui segadust? Mida lugeda rannas või võrkkiiges või vihmastel õhtutel hubases suvekodus, kas haarata joonelt klassika või moodsa, tõise või

naljaka lektüüri järele? Kus on tõde, kuidas valida õigesti? Ole sa Lövi või Skorpion, Jäär või Veevalaja, enam pole tarvis kobada pimeduses ega raisata oma aega mõnele hoopis teisele tähele mõeldud kirjandusteostega, sest lõplikud ja ammendavad suunised leiad just siit!

jätkub >

JÄÄR

(21. märts – 20. aprill)

Esiteks on muidugi peaaegu eranditult kindel, et teatavat tüüpi rannahundid, keda pruugi te kohata 2024. issanda aasta suvel – kel lisaks ülejäänud atribuutidele rannakoti servast tingimata **James Joyce'i „Ulysses”** (Varrak, 2024, tlk **Paul-Eerik Rummo**) piisavalt välja ulatub, nii et ka juhusel möödujal oleks võimalik selle pealkirja lugeda –, on ikka Jäärad, alati eesrindlikud, alati otsusekindlalt eesmärgi poole rühkivad, nõnda on igasugune klassika siinpuhul niikuinii eeldatud. Kusjuures Jäärad (nagu mõnedki teised, mis siin öelda) on plaaninud „Ulyssesst” lugeda juba nii keskkoolist peale, aga nüüd, kui esmalt 1922. aastal Pariisis ilmavalgust näinud teos on viimaks eesti keeles ilmunud ning seetõttu (kultuuri)meedias laiemat tähelepanu köitnud, pole enam mingit pääsu. Müüri- lehe hironandid on siinkohal täiesti üksmeelsed – veel enne kui puhkus on läbi, on Jääral need ca 880 lehekülge ka läbi töötatud või siis teeb ta väga veenvalt nägu, et on.

Kas enne või pärast „Ulyssesst” (või noh, küllap vahepealgi), võtab Jäär aga tingimata ette võib-olla üldse huvitavaima hiljutise luuledebüüdi, **Päiv Dengo** suvevärvadesse rüütatud „**Kilpkonna üheks päevaks**” (Kirjastus Hunt, 2024). Raamatuke, kus dialoogi astuvad kerge ja raske, kuuma ja külm, muusika ja keel ning tume tulemine, pimedus pilkane. Veelgi enam: „kunagi on olnud teistsugused suved / ja järgmine tuleb jälle uus / võin korjata maasikaid, korraldada kontserdid / ja suudelda kellegi huuli / või jätta kõik selle tegemata” (lk 25–26).

SÖNN

(21. aprill – 21. mai)

Nähtavasti on suvisel fortuunal Sõnnile esmajoo- nes varuks üks üllatus – Sõnnile, keda on teatavasti üldse kohutavalt raske ühest kohast teise liigutada! Sest vähemasti kirjandusteoses tuleb nüüd pikema jututa üks pikem rännak ette võtta, et maanduda koos **Nii Ayikwei Parkesi „Sinise linna saladusega”** (Loomingu Raamatukogu, 2024, tlk **Heili Sepp**) ei kusagil mujal kui Ghanas. Parkese teost võiks nimetada üsnagi klassikaliseks kriminaalromaaniks ja see poleks kindlasti vale – just ühe kuriteo lahendamise (nagu ikka, süsteemi ja lollide ülemuste jne kiuste) siin peategelane Kayo tegelebki. Aga midagi on mõistagi veel (lisaks sellele, et ghana proosakirjandust, nagu tõdeb tõlkija järelsõnas, on eesti keeles äärmiselt vähe, kui üldse, näha olnud). Siin on ka džunglid, meile kaugeid kultuuri, müstikat ja teadvuse avardumist – nii võib paiguti kuriteo lahendamine ka tagaplaanile nihkuda. Kuid ka klassikalise krimkana on tegemist äärmiselt kvaliteetse juhtumiga!

Ootamatult on Müürilehe tähetarkadel Sõnnile aga veel üks vimka varuks, sest enamasti me sodiaagisüsteemi stoilisima asuka riulist poeesiat ei leia. Nüüd tuleb aga küll seada sammud raamatukokku või –poodi ja võtta sealt kaasa **Aliis Aalmani** leidlik ja kummaline „**Väe võim**” (Tuum, 2023). „Kas me pääseme kui hukkamõist nii kare / kui öeldakse et põud on meie pärast põldudele poet” / kui pilved tühjaks väänatud sest vägi võttis vihma / kas pääseme / kui katk on niitnud küla järel alles meie hütid / praksuv tuli küpsev tainas ahjus ikka elame” (lk 9). Huh!

KAKSIKUD

(22. mai – 21. juuni)

Õelge, mis te (muidu) ütlete Kaksikute kohta, seiklusjanu vähesuses neid küll kindlasti süüdistada ei saa! Nõnda on kohane ka taevakaardilt kantud suvelektüür – **Kristo Jansoni ja Triinu Merese** kahasse kirjutatud „postapokalüptiline teekonna-romaan” „**Devolutsioon**” (Kiiksuga Kirjastus, 2024). Esmapilgul võrdlemisi (žanri)stereotüüpelt karmi-koelise minategelase (kui võib-olla tema sugu välja arvata) seiklused ja jutustamisstiil on kusjuures täiesti võluvad, ka maailm, mida kirjeldatakse, saab autorite oskusliku sule kaudu elavaks, nii ka inimesed selle sees. Nõnda võib nende motiivides olulist rolli mängida kõigist võimalikest variantidest näiteks himu vana hea praemuna järele, mis omakorda toob mängu kanad (ja kumb üldse oli enne!). Jne. Peategelase seltislisteks ilmuvad õige pea nooruke Rico ja mõneks ajaks ka karvane Diego, seiklus jätkub ja saab vist ka öelda, et teose lõpp võib teid üllatada.

Lisaks düstoopilisole meelelahutusse saavad Kaksikud tänavu lugeda (näiteks) sellele, kuidas „ema-letõukavana mõjuvast vastsest saab imekaunis liblikas”, nagu märgib **Emanuele Coccia „Metamorfooside”** (Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2023, tlk **Mirjam Lepikul**) tagakaanel **Indrek Koff**. Olgu kõne all liikide (minevikuline või kestev) moone, kõigi ja kõige „üks elu” või lõppeks tehnika või tulevikulius, igal juhul on Coccia uurimus elegantselt ja väga poeetiliselt kirja pandud (ning tõlgitud), väidetes ja lausungites on läbivalt hoogsalt julgust, lust lugeda nii vihmastel pärastlõunatel toas kui ka laiskadel rannapäevadel.

LÕVI

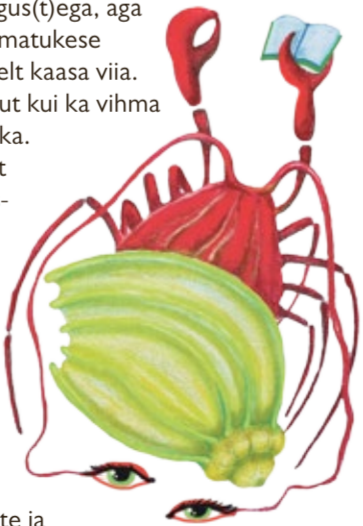
(24. juuli – 23. august)

Tulemärk Lõvi võtab kohe puhkuse esimestel minutitel ette norra (esmajärjekorras) autofiktsiooni superstaari **Karl Ove Knausgårdi „Koidutähe”** kauaoodatud järje „Igviku metsa hundid” (Varrak, 2024, tlk **Sigrid Tooming**). Põnevus püsib ka siin ja laotub soliidsetele lehekülgedele, aga teadagi müsteerium päriselt ei lahene, sest lisandumas on veel mõnigi kõide. Läbinägeliku portreerimisoskusega autor toob meid siin inimeste kaudu tagasi apokalüptilisse olukorda, mille vallandab taevasse kerkinud uus täht. Sedakorda ei toimu tegevus ainult Norra suves, vaid paralleelselt ka Venemaal. Teinegi Lõvile selleks suveks surm-kindlalt määratud teos hoiab lugejaid peamiselt põhjamaal, sedakorda Islandil. **Sigrún Pálsdóttiri** debüütromaani „**Salakamber**” (Salv, 2023, tlk **Askur Alas**) *premise* on paljulubav ning selleski väikeses raamatus püsib mingi kummaline põnevus. Akadeemilisest maailmast ja teadusavastustest on ta muidugi küll, kunsti-ajaloo ja pettumustest samuti, aga võib-olla peamiselt ikkagi inimlikuse ümmiskisusest ja sellega toime (või mitte) tulekust. Veenvalt ja originaalselt on autor näidanud meile selle seisaku ehk hirmutavaimaid aspekte, millega inimene – nagu Lõvigi tihti – peab tegelema üksinda: mis toimub tegelikult ja mis on miraaž (või isegi kujund!) ning mis peitub ukse taga? Kas üldse midagi? Puhkuse lõpp peab õigluse rüütel Lõvi aga ilma kahtluseta ette võtma **Sveta Grigorjeva** luulekogu „**Frankenstein**” (Suur Rida, 2023), sest kõigest poliitilisest ja sotsiaalselt võib vahel küll puhata, aga päriselt eemalduda ei saa kindlasti.

NEITSI

(24. august – 23. september)

Eelmisel suvel soovitasid Müürilehe tähetargad mäletatavasti Neitsile tungivalt Gruusiast pärit **Nino Haratschwili** mastaapse ajaloolise pere-konnaromaani „**Kaheksas elu. (Brillkale)**” tõlke esimest köidet ja nüüd äsja ongi sellele viimaks lisandunud väga pikisilmi oodatud (ja veelgi mahukam!) teine pool (Rahva Raamatu Kirjastus, 2024, tlk **Elina Adamson**), mis universumi müstiliste seaduspärasuste järgi taas Neitsile selle suve lugemiseks on määratud. Aga muidugi, aga keegi teinegi, kel esimene loetud, teist köidet riulisse jätta, teos on sedavõrd põnev ja hästi kirjutatud. Kuigi selle kõrval ka parasjagu sünge, nagu pea kõik ajalooline (ja vist ka perekondlik?) tihti kipub olema. Samas selge see, et vähema kui sünge ajaloo Neitsi oma suve mõistagi ei veedakski. Boonuses hõrk ja seletamatult müstilise toimega kuum šokolaad! Igimetoodilise ja –täpse Neitsi puhul on aga teada veel üks kirjanduslik seaduspära, mis kõlab nii: kui üldse luule, siis kontseptuaalne! Nõnda näeme vaimusilmas, et Neitsi peab puhkuse jooksul läbi töötama ka „Läti kolmanda aastatuhande kontseptuaalse luule esimese valikkogu” pealkirjaga „**Alfabeedi sünninimaa**” (paranoia, 2024, tlk **Contra**). Sisaldab ta nii näiteks kartulisortide loendit, FIFA liikmesriikide akronüümide loendit, MS Wordi muudatuste aktsepteerimise menüüvalikute tekstidest koostatud luuletust, aga paljut muudki, mis võib Neitsi alustuks küsima panna, kas see ongi luule, millele õige pea järgneb ka vastus: jah, on küll! Eluhoo ja –lust kirjandus.

KAALUD

(24. september – 23. oktoober)

Rahu armastavad ja enda teada seda ka külvavad Kaalud seisavad sel suvel surmkindlalt silmitsi austria kirjaniku **Cornelia Travniceki** lühiromaaniga „**Ketsid**” (Värske Raamat, 2023, tlk **Madli Oras**). (Pea)tegelas(t)e noorus ja mässumeelsus võiks tõesti teose noortekirjanduse alla liigitada (ning Kaaludel harja n-õ turrigi ajada), kuid nii teemad – lähedase surm, keerulised peresuhted, (olme)mured lähisuhetes, lahkumineku dne – kui ka paiguti napp stiil ja sujuvalt mittelineaarse tegevusaeg pakuvad kindlasti midagi väheke vanematelegi kirjandusvõilistele (Kaaludele). Liitati näeme siin üht võimalust, kuidas „kodustada” kõigepealt oma punkar (kui „isegi Pipi Pikksukal oli kõigest ahv”, lk 7) ning hiljem teisiigi tegelasi.

Teiseks on meie esoteerilised (maa)kaardilugejad Kaaludele puhkuselektüüriks välja kaalunud kevadel kirjandusfestivali HeadReadki väisanud soome kirjaniku **Ida Turpeineni** debüütromaani „**Surelikud**” (Tänapäev, 2024, tlk **Piret Pääsuke**). Aga ikka seepärast, et see on raamat maade-avastamisest, mis muidugi sisaldab ka mere(de) avastamist, ning kohtumisest Tundmatuga, kelleks osutub Stelleri meriõhv, 1741. aastal Kamtšatka poolsaare läheduses avastatud majasteetlik mereimetaja. Autori eeltõõ paistab muljetavaldav ning raamatu tegevus toimub veel mitmetel aegadel ja mitmetes kohtades, ellu ärkavad mitmed ajaloolised tegelased, kuid teose keskmes püsib endiselt toosama (vaiksel tuntu) – tegelikult juba 1768. aastal ligise kütümise tagajärjel välja surnud – tundmatu, s.t tema omamoodi n-õ järelelu.

SKORPION

(24. oktoober – 22. november)

Nagu **Piret Jaaksi** (igati õigusega) ohtrasti tunnustust leidnud romaani „**Taeva tütreid**” (Varrak, 2023) kangelanna Anna Hedwig Büll, on ka eranditult kõik Skorpionid – kelle jaoks klapiib teos suvelugemiseks niisiiis kui rusikas silmaauku, sest kes meist ei tahaks (positiivsete) tegelastega samastuda! – töökad ja julged (öeldakse isegi, et enimini nad murduvad, kui alistuvad!), kuid samas ka väheke kinnised. Ajaloolise tegelase-ena on Büll muidugi niigi inspireeriv ja Jaaksi väljavalgustus toob Haapsalust pärit baltisaksa misjonäri ühtäkki eestimaalaste laiemasse teadvusse. Aga vist üldse on Kirjandusteostes n-õ neil päevil selliseid üdini positiivseid tegelasi värskendav kohata. Armeenia genotsiidi ajal orbudekodus kõigi raskuste ja ohtude kiuste ennastalgavat kristlikku tööd teinud Hedwig sobib selliseks kangelaseks hästi, aga mõtteainest ja äratundmist (s.t näiteks sõda ja ebaõiglust) leiab teosest veelgi.

Teiseks terendab Skorpioni selle suve kohustusliku lektüüris üks sootuks teistsugune teos, **Urmas Vadi** romaani „**Kuu teine pool**” (Kolm Tarka, 2023). Võib kusjuures ka juhtuda, et kõnealuste teoste reastamisel lähevad ka Skorpionid omavahel tülli. Äkki võiks „Kuu teise poole” kõige üldisemalt määratleda (beeta)meesteaks? Skorpioni jaoks paiguti piiripealne mees, ehk nukruski (mis aga ikka pikitud vadiiliku huumoriga) teevad lõpuks oma töö ja satuvad ka kõige kaalustunema südame, kusjuures, aga vist meesautorid sarnasel viisil mõeldes lapsepõlve ja suhtekeerde üleilma tihti ei käsitae.

AMBUR

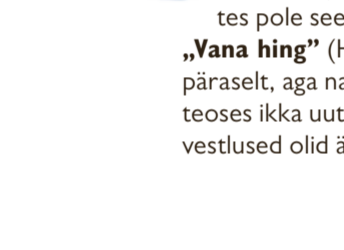
(23. november – 21. detsember)

Eranditult rahutute, aga ka kergesti vaimustuvate Amburite lugemislaualt leiame sel suvel esmalt jutukogu „Eesti novell 2024” (Eesti Jutt, 2024), kust, mis siin salata, Jupiteri teinekord võrdlemisi fiktsioonikauga esindatav seekord väärikat – ja mitte väide olulise ka autoriteetide heakskiiduga – lugemisvara nüüd aegamisi dooseerib. Võimalik, et nalja saab selleaastases kogumikus vähem kui mõnelgi varasemal aastal, aga üldiselt see Amburit ülemäära ei kõiguta, silma torkab, et kohalikus novelližanris paistab viimaks valitsevat tõesti ka tugevapoolne n-õ naiste aeg. Temaatiliselt ütleb üks koostaja **Mart Velsker** raamatu alguses tabavalt, et sõna, mis tänavust valikut iseäranis võiks iseloomustada, on „isa”. Nii vist tõesti ongi. Isad (ja ikka ka emad) ning lapsepõlve siin läbitavadki, aga eks lõpuks leiab ka paljud muud (OnlyFansini välja). Ilukirjandusest võib Amburil aga teadagi hiljemalt augusti alguseks mõõt täis olla, selleks puhuks tõmbasime talle universumi eksimatust kaardipakist legendaarse juudi päritolu poola sotsioloogi **Zygmunt Baumani „Voolava hirmu”** (EKM Teaduskirjastus, 2024, tlk **Reet Hiiemäe**) värske eestikeelse tõlke. Pea 20 aastat tagasi esmailmunud teos – nagu ilmselt aiasite! – pole kaotanud mingisugust aktuaalsust, ikka endiselt on „hirm ja kurjus siiani kaksikud” (lk 83), jätkuvalt kas tiivustab või ei tiivusta meid surmahirm ning painab mittehalletavuse ohus. Sellest kõigest päjatavad meile päevitunud ja paljauud Amburid juba hiljemalt septembris kõrtsilaudade taga!

KALJUKITS

(22. detsember – 20. jaanuar)

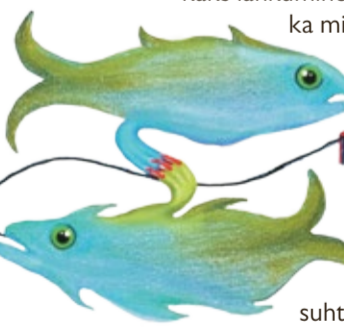
Peamiselt järjekindluse ja sihikindlusega hiilgavale Kaljukitsele näeb universumi fortuuna tänavu ette **Andrei Belõi „Peterburi”** (Ilmamaa, 2024, tlk **Erle Nõmm**) läbitõotamist – teose, mida on võrreldud näiteks vana hea „Ulyssesega”, mida kas loevad või ei loe sel aastal aga hoopis Jäärad, ning muidugi **Prousti** teosega „Kadunud aega otsimas”. Viimaseid seoseid kommenteerides on aga näiteks **Mudlum** Raamatukoi blogis mõõnõnud: „[T]ahaksin potentsiaalselt lugejat lohutada – asi ei ole nii hull!” Kuigi romaani mastaapsus koosmõjus tegevuse ajalise kompaktsuse ning selle sisse paigutava veidra detailsusega Kaljukitse kindlasti paelubki, võib juhtuda, et peamiselt üdini asjalikule Saturni kaitsealusele põhjustab sümbolismi tähteoste esmapilgul siiski segadust. Kuid kui üldse midagi, siis just väljakutsed Kaljukitse kõnetavadki! Abimehiks muidugi ka raamatu algusesse paigutatud vägagi põhjalik ja asjalik vene kirjanduse kauaaegse õppejõu **Lea Pildi** eessõna. Eeskujuliku maamärgina peab Kaljukits aga enne või pärast mahuka ilukirjandusteose alla mattumist ette võtma hoopis filosoof **Michael Marderi** mh „vegetaalse ükskõiksuse” vastu võitleva „**Taimmõtlemise**” (Tallinna Ülikooli Kirjastus, 2024, tlk **Liisi Runkla**). Seda muu hulgas selle pärast, et Kaljukitsed, nagu mitmed teisedki, kipuvad tihti unustama, et liikuvamate ja silmatorkavamate liikide kõrval on olemas ka ökosüsteemile ja meile kõigile hädavajalikud, kuid oma paiksuses märkamatuimad taimerigi asukad. „Inimese parim sõber on taim,” ütleb pikemalt mõtlemata järelsõnas ka **Hasso Krull**.

VEEVALAJA

(21. jaanuar – 19. veebruar)

Võimalik, et kõige parem uudis on Müürilehe esoteerikatel sel suvel ootamatult hoopis Veevalajatele, kelle elud muidu üldiselt on teadagi väga rasked, kuid kes nüüd on täiesti kindalt ära teeninud arvata-avasti aasta kõige *toredama* tõlketöese, mis paraku paljudel kuidagi kahe silma vahele on jäänud (ehk seetõttu, et Loomingu Raamatukogu viimastel aastatel pea eranditult väga *head kraami* väljastabki!). Jutt käib serbia-horvaadi kirjaniku **Bora Ćosići** võratut ja paiguti pööraselt naljakast raamatutekstist „**Minu perekonna panus maailmarevolutsiooni**” (Loomingu Raamatukogu, 2024, tlk **Madis Vainomaa**). Esmalt võib-olla harjumatul teadvusevooluline, kuid lapse vaatepunktist süütus ja juhtumuste pöörasus harjutavad lugeja sellega juba mõne lõiguga. 1969. aastal ilmunud teos on, nagu arvata võiksimegi, autobiograafiliste sugemetega, tegevustik paigutub ajaliselt autori lapsepõlve keerulise ajalooa Jugoslaavias, kuid see keerulisel iseenesest avaldub teoses kuidagi mõõdamines ja (kõigest hoolimata või just *kõige tõttu*) äärmiselt humoorikalt. Päril. Omal vastusel muidugi soovitamata ka teistele täheäärkidele! Aga selge see, et Müürilehe tähetargad poleks oma n-õ ülesannete kõrgusel, kui nad Veevalajale ka väärt luulet ei soovitaks, ses mõttes pole seegi aastatuuligi erand. Ja **Tõnis Vilu „Vana hing”** (Häämaa, 2023) on tõesti (küll ootuspäraselt, aga nagu Vilu puhul ikka – igas järgmises teoses ikka uutmoodi) väärt luule. „kõige olulisemad vestlused olid ära juba kolmeaastaselt” (lk 35).

Kaladele, vabandage väga, manasid me klaaskuulid „kohustuslikuks kirjanduseks” sedakorda lausa kaks lahkuminekuraamatut (oleme selle asjaolu ka mitmeid kordi tarokaartide ja muu tavaariga üle kontrollinud – tõesti, pole parata!). Esiteks tuleb ette võtta aasta alguses ilmunud **Carolina Pihelga** (muide, samuti Kalad!) lühiromaan „**Lõikejoon**” (Loomingu Raamatukogu, 2024), mis kõneleb üsnagi keerulisest ja painavast suhestest väljumisest – aga mitte ainult. Paranemine toimub paralleelselt peategelase lapsepõlve ja juurte lähema silmitemisega ning mitte ebaolulisena samal ajal aeda harides, teos on seega põimitud veenvaks tervikuks, mis ei muutu lugedes igavaks. Kaastundlikele Kaladele kindlasti ka muidu sobilik lektüür, mis võimaldab aga ka rõõmustada tegelase edusammude üle, ehkki teadagi pole seesugune paranemine kunagi lineaarne. Viimaks võtavad Kalad ette kevadel Prima Vista kirjandusfestivali külalstanud hispaania autori **Isaac Rosa** otsejoones ühest lahutusest päjatava romaani „**Õnnelik lõpp**” (Toledo, 2024, tlk **Marianne Ots**), mis jäägu ka sinne põhjaliku ja tõsise horoskoobi õnnelikkus otsaks. Kalade kahtleva loomuga klapiib teos ses mõttes hästi, et Rosa jutustab lahutuse maimest ja vaimsetest kustuskiividest ja versta-postidest läbi mõlema abikaasa pilgu. Olme ja lapsed, aga ka enese taasleidmine ja ülesehitamine, muidugi kahtsused... Peab küll ütelda, et lõplikult pole siin ka banaalsustest pääsu, aga otsesõnu ja ainult lahkuminekuid fookusesse võttes poleks see vist ka eriti võimalik.

FESTIVALIDE ANTIMANIFEST

Kirjutas **Helena Aadli**, illustreeris **Madis Katz**

Eesti suvi on lõõnud ukse mõlema jalaga lahti, pooleaastase hallusega harjunud inimeses pitsitab aga päikesepaisteliste päevadega jätkuvalt surve olla õues. Mõned festivalid on juba möödas, ent üksjagu üritusi ootab ees.

Festivale on tekkinud aastate jooksul natuke liiga palju, need on natuke liiga tihti üksteisega samal ajal ja natuke liiga suureks paisunud. Linna-, elustiili-, bachata- ja kultuurifestival, kümnet sorti folgi- ning söögi-joogensfestivale, festivali nimi on antud isegi üheõhtustele üritustele. Muidugi on festivalidel täita kultuurimaastikul sama oluline roll kui eesil „Shrekis“, aga võib-olla on aastatepikkuses üritustesummas suvine miks-ma-mida-teen meelest läinud.

See siin on *vibe check*, küsimaks, kas sa ikka tõesti soovid oma suviseid vabu päevi festivalidele kulutada. Ehk aitab see siin ka festivali-FOMO vähendada. Võib-olla ei pea igale poole jõudma? Äkki ei pea mitte kuhugi jõudma?

- Kas jõudsid juba detsembris mõelda, mis festarile suvekuudel minna tahad, ja skoorisid varajase linnukesena soodsaima pileti? Või pead alles nüüd kuskilt passi taga ajama hakkama ja rahakoti oimetuks lööma?
- Miks sa lähed just sellele festarile? Kas selle taga on siiras huvi pakutava vastu, FOMO, grupisurve või midagi muud? Äkki tahaksid lihtsalt sõpradega telklas vedeleda? Ehk võiks selle lihtsalt (tasuta) olenguks ümber vormistada?
- Kas sul on pärast festivalipassi soetamist raha, et osta 14 euri eest peopesasuurune toiduportsjon, takka sama raha eest 0,3-liitrine vaadist tulev kokteil? Kuueeurone õlu? Kui ei, siis mis on alternatiivne toiduplaan? Kas soojas telgis üheks tükkis sulanud higinu juust kuival leival ja karbisalat täidavad sind piisavalt?
- Joogid... Jookidega sisse ei saa. Joogid telgis, kámpingus, autos (loe: soojad joogid).
- Kas sa viitsid pidevalt oodata? Oodata toidu-, joogi-, pesu- või vetsujärjekorras? Kus üldse pesta saab? Oodata sajus või lõõskavas kuumas festivalile sissepääsu, järgmist esinejat, sõpra, lõpuks kojuminekut.
- Võib-olla on festarile ja tagasi sõitmine su lemmikosa kogu üritusest?
- Äkki oled suurem inimesepõlgur, kui arvasid? Või äkki on sadade nägude ja kümnete tuttavate nägemine valju heli ja sagimise taustal ülestimuleeriv?
- Kümned esinemised viiel paralleellaval, tahaksid näha vähemalt kahte asja, aga need on samal ajal eri kohtades. Edasi-tagasi käimine,

otsustusväsimus: kas ma lähen kuulan-vaatan seda või teist, lähen nende või nondega või äkki peaks ikkagi sääsetõrje-päikesekreemi-vihmavarju järel käima? Köht läheb ka vaikselt tühjaks juba ja...

■ Ja siis kogu selle arsenaliga kaasatassimine igaks elujuhtumiks. Kui ibukas koju jääb, võid olla kindel, et ka kellelgi teisel pole seda parasjagu pakkuda. Päeval on palav – kui veab, hehe –, öösel aga kukub temperatuur kümne lähedale. Telgihigi ja külmakangus, bikiniid ja kasukas, päikesepriidid ja villasokid, plätad ja kummikud, alkohol ja spordijook. Ja a-la-ti jääb ju midagi maha.

■ Ehk sul on midagi, mida oled soovunud alati teha, aga mis kipub talvemasenduses ja suvises festivalituhinas meelest minema? Langevarjuhüpe, ekstreemne mitte-millegi-tegemine ja mitte-kuhugi-minemine, mootorrattaluba, hapusaiajuuretise alustamine, mõni ammu unustatud hobi? Kuhugi minemine või kellegagi kohtumine? Või ehk on sul midagi muud tarvis olnud, mille kolmekohaline festivalikulutus ära võtab?

■ Kas see on proportsionaalne, et pidustus-test taastumine võtab aega sama palju (või rohkemgi veel!) kui pidustus ise?

■ Kas oled korduvalt mõelnud, et äkki festivalid ei ole ikkagi sulle?

■ Säased.

Kui tundub, et juba nendele küsimustele mõtlemine tõmbab trussikud krussi ja higimulli otsaette, siis võib oletada, et sa pole üksi. Mis oleks, kui võtaks sel suvel (ja võib-olla veel viiel järgmisel!) rahulikult, krõmpsutades samal ajal külmasid(!) soolakurke?

AUGUSTIS MÜRILEHT PUHKAB, NAEME TAAS SEPTEMBRIS!

SELLEKS ET SÜGISEL KINDLASTI KOHTUDA, TELLI MÜRILEHT KOJU!

WWW.TELLIMINE.EE/EST/MURILEHT

ÄRATUNDLIS-
HETREDE
MAJA

eesti 30
teatri
avenuur

Tartu 2024
ALeCoq
Delfi
DRAAMA
FESTIVAL
2024

teater.ee

2-7. SEPTEMBER
KASTANĚ 1, TARTU

Kuidas orienteeruda info virvarris?

Meediahariduse konverents 2024
N 24. oktoober kell 9.30–17.30

ESTONIA Resort Hotel & Spa konverentsikeskus
Pärnu

RARA

TARTU ÜLIKOOI

HAARIGI JA
TÄHENDUSKESKUS

POLITSEI- JA
PÕHIVÄEAMET

RIIGIKANTELE

EUROOPA
KORRIGI

STUUDIOS

KUNSTIVANDAAL ALEXEI GORDIN

„Studios“ on Mürilehe rubriik, mis vaatab ühe päeva vältel loomeinimeste tööd, paotades ust nende harjumuspärasesse töökeskkonda, milline see ka poleks ja kus see ka ei asuks. Seekord kolisime kunstnik Alexei Gordinga mööda mahajäetud maju.

Kirjutab ja pildistas **Aleksander Tsapov**

„Arvo Pärt oli siin, 20.04.18“ on kirjutatud ühes anonüümses Eesti asulas spreivärviga suurelt ühe mahajäetud korteri köögis tapeedile. Ühe teise laguneva korteri seinalt leiab teksti:

1. TAKE YOUR LOVER TO ABANDONED PLACE
2. SHOOT A PORN MOVIE THERE
3. SELL IT!

Nende ja ka paljude teiste paroodia ja karikatuuriga mängivate „vandalistlike tekstide“ autor on ei keegi muu kui punkmaalikunstnik Alexei Gordin. Võib-olla oled temast teadlik? Kui ei, siis tutvumegem.

Alexei Gordin tegeleb küll peamiselt aeganõudva maalitööga, aga tema teosed on kui internetikultuuri kuuluvad ja kiiresti reprodutseeritavad iroonilised filmikaadrid, inspiratsioonilaidid, meemid või nali kunstimaailma pühalikku tõsiseltvõetavuse pihta. Näiteks maal „Yesterday“, millel on kujutatud perestroikaagest lihaletti turul. Karvamütsiga naine küsib seal lihämüüjalt: „IS YOUR ART CONTEMPORARY?“ („Kas teie kunst on kaasaegne?“) „NO, IT'S FROM YESTERDAY.“ („Ei, see on eilisest“) vastab vuntsidega valgesse töökitsesse riietatud kaupmees. Või maal „SPA“, kus paarrike mõnusasti saunalaval lõõgastub, saatjaks tekst „TO SELL ART YESTERDAY WAS SUCH FUN!“ („Kunsti müümine eile oli nii lõbus!“). Väga sümpaatne on mõistagi ka tema 2021. aasta pealkirjaga töö, kus kaks meest urineerivad ja üks küsib teiselt: „SORRY.. WOULD YOU LIKE TO SEE MY PAINTINGS?“ („Vabandust, kas tahaksite mu maale näha?“) Ja nii edasi ja nii edasi. Lisaks on tema loomearsenalis oma koht ka remiksikultuuril, mida ilmestavad näiteks kaltsukatest leitud maalid, millele kunstnik on teinud oma täiendused. Nüüd on Gordin aga ühendanud oma kaks armastust – kunsti ja mahajäetud hooned – ning alustanud oma urbex-retkedel sõgedate sõnumite, ettepanekute ja tsitaatide kirjutamist eri hävingustaadiumis hoonete seinte.

KADRIORU KAMBRIS

Sõidan tema Kadrioru stuudiosse-korterisse päevinäinud puumajas, kuid oleme juba kokku leppinud, et pärast põgusat istumist läheme linnast välja luusima ja seinu „sodima“. Peremees keedab kohvi ja tutvustab oma askeetlikku elamist. Akna all pintsliid-värv, molbert ja voodi, sein ääres tema maalid, mis said näituse jaoks ostjatel laenatud ja tuleb tagasi viia. Koridoris väike hoiukamber ja panipaik, kus oma töid hoida, üks ruumidest endine tualett. Ega selliseid putitamata puumaju Kadrioru palju pole jäänud ja saan teada, et nendeigi ühistu müüsi osa krundist ära, et saaks maja korda teha, ning peagi kerkib hooivle uusarendus. Samuti kuulen, et selles kambrikes on ta elanud pea viihteist aastat, aga Tallinnasse kolis hoopis Pärnust. Gordini stuudiost kiviviske kaugusel on ka palju maitseviha tekitanud Kadrioru Plaza, mille kohta kunstnikul on aga häid sõnu öeldud, sest seal toimunud näitusel osteti ka tema töid. Kuna ta elatub teoste müügist, toob iga ostja ka leivakäärulauale. Ühe maali valmistamiseks kulub keskeltläbi kuu, aga üks sõltub ka suurusest. Tema viimane isikunäitus „Death Mill“ toimus ühes Riia vanimas eragaleriis Mäksla XO, aga talle teadaolevalt müügis midagi ei läinud. Oma elu moto võtab ta kokku sõnadega: „Aeg on väärtuslikum ressurss kui raha.“ Kuna asjaolude kokkulangemise tõttu ei saanud ma kokkulepitud päevaks foto-

graafi, pean olema ise intervjuueerija-piltnik-autojuht. Pusingi siis kohvi mekutades pool tundi tagasi rendist võetud kaamera-ga ja samas luban kunstnikule, et küllap mingi viis okeid pilti ikka välja tuleb. Aga kaks pead on ikka kaks pead ja saame lõpuks kaamerale vajalikud seaded paika, et enne väljasõitu ikkagi paar klõpsu teha. Gordin viib mind hoovi, kus seisab roheliste konteinerite rivi, mida näeb ka tema 2022. aasta maalil „Backyard“, kus prügikonteineritel on kirjas „Established artists“, „Mid-career artists“ ja „Emerging artists“. Millisesse prügikasti tema peaks kuuluma, me selgeks ei vaidle, aga teeme koos roheliste prügikastidega siiski pilti. Nüüd on aga aeg autosse istuda ja minna kunstniku kinnilöödud akendega pop-up-stuudiotesse.

EESTI GOOTIKA

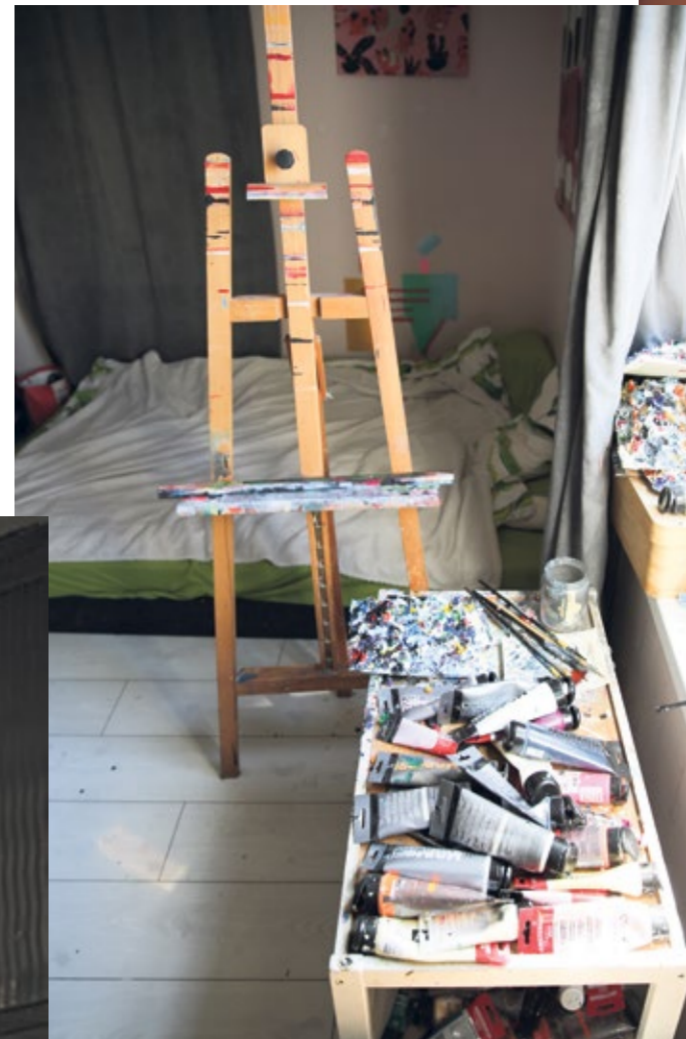
Kui kunstniku sotsiaalmeediat jälgida, siis näib, et ei möödu päevagi, kui ta kuhugi maa-alusesse tunnelisse, tehasekorstna otsa, hallitava tare tagaruumi või kutsekooli ühiselamusse ei roni. Paar aastat tagasi ilmus Mürilehes tema fotoessee „Varemed ja mahajäetud elu“, kus ta kirjutas muu hulgas sedasi: „Nii nagu mõni surfab TikTakis, surfan mina Google Mapsis, et leida vanu hooned – olgu need kooli-üldal või kolhoosikeskused, haiglad või kokkukukkuvad hääberid, Aravetel või Berliinis –, kuhu suunduda uurimis- ja fotoretkele, et talletada kaduvaid mälestusi.“ Kohad, kuhu olen tunnistanud teda jõudvat, tekitavad paiguti siirast hämmastust. Ühelt poolt on uskumatu, et mõni arhitektuurne pärl lihtsalt sedasi hallitab, ja teisalt võib vastu vaadata ka puhas maa-alune gooti õudus.

Meie koos veedetud päevajooksul saab ruttu selgeks, et Gordin on elav räämas Eesti teatmik. Juba Laulasmaa suunas sõites näitab ta mulle satelliidivaadet endisest Türi salu raketibaasist, kus hoonestus on küll hävinud, aga linnulennult on aimata mastaaipi. Loomulikult tulevad jutuks ka Peeter I merekindluse kaitserajatised, mis on mööda Harjumaa laiali pillitud ja seiklejatele magus kraam, nendes maa-alustesse rägastikesse minnakse nii paatide kui ka akvalangidega, teab ta

Oma elu moto võtab Gordin kokku sõnadega: „Aeg on väärtuslikum ressurss kui raha.“

rääkida. Kuna nõukaageid sõjaväeobjekte veel jagub, siis julgemad proovivad minna kas või läbi beetonni. Meie suundume endisesse ministrite nõukogu pansionaati Lohusalus, mille avarilised hooned ja kinnistu kuuluvad praegu **Toomas Tooli** osäühingule BREM. 1980. aastate esimesel poolel veetsid Lohusalu luksuslikus sanatooriumis oma suvised partei funktsionärid ning baaris müüdi banaane, Jugoslaavia

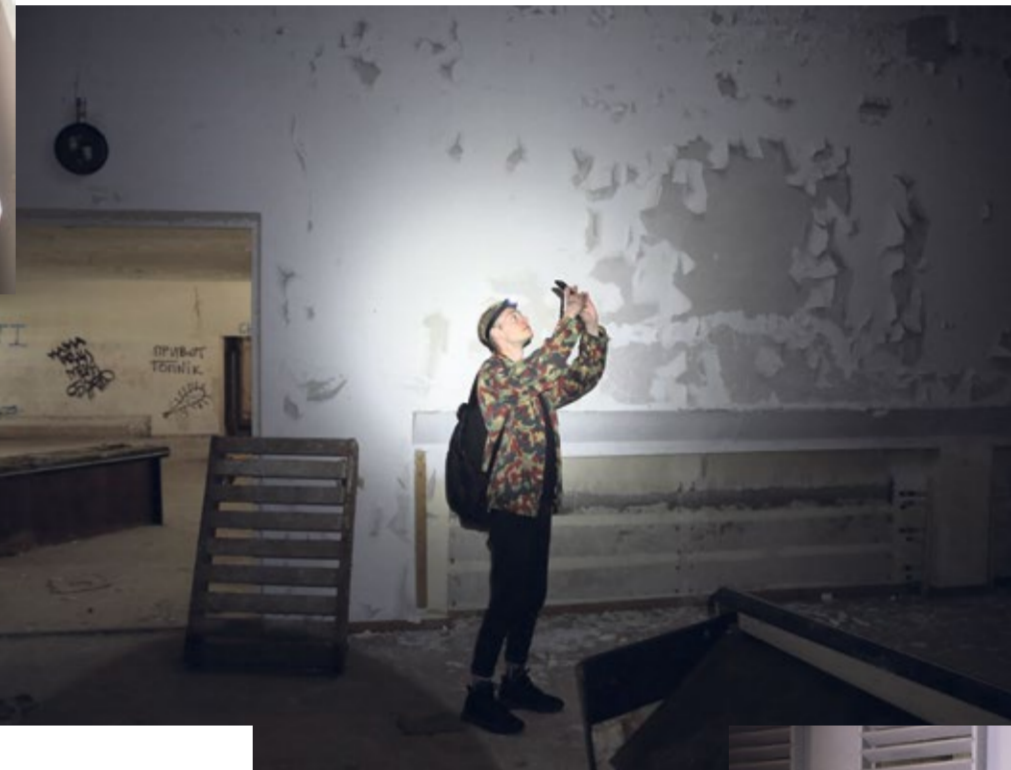

kompotte ja Soome likööri. Seal olevat suvitanud ka **Karl Vaino!**

Paneme pealambid külge ja tuh lame puhkekuse ruum ruumi haaval läbi. On näha, et rahvast siin käib ja endast jäetakse seinale sõnumeid maha, nt „Do Vegan drugs“. Gordin ütleb, et tegelikult käib suuremates mahajäetud hoonetes väga palju inimesi, mistõttu neid saab pidada omamoodi galeriideks. Sellega kaasneb ka omaette subkultuur – on tiktokkereid, kes loovad mahajäetud hoonetes lavastusi, mõni üritab teha *cheap thrills*’i pakkuvaid poltergeistivideoid, keegi proovib silma paista mõne julgustükiga jne. Olles magava hiiglase kõhu läbi tuhlanud, otsib Gordin oma kunstigrafiteele head kohta ja leiame kaks sobilikku ruumi. Esimene neist saab uudisteose, mille puhul „EESTI KULTUURKAPITAL“ on punase joonega läbi kriipsutatud ja selle alla kirjutatud „SMSLAEN.EE“. Paraadsaalis, kuhu enamik luusijaid esimesena satub, sest seal on aknas auk, saab aga lugeda nüüdsest järgmist fiktsiooni: LAST NIGHT IN HALL I MET PRESIDENT ALAR KARIS. HE WAS HIGH ON EXTASY. WHO'S YOUR FAVOURITE ESTONIAN MUSIC PRODUCER? – I ASKED. WHITE GIRL. – HE ANSWERED.² Mõtlen, et oleks võinud ju siagi „Arvo Pärt oli siin“ kirjutada, kuna Pärdi keskus on vaid paari kilomeetri kaugusel.

BUDISM, PORN, PUNKER

Sõidame Lohusalust minema, aga paari kilomeetri sees jääb silma veel paar maja, mis näivad mahajäetud. Ronime sisse. Näib, et puudist suvila kukub kohe kaela, kõik on viimseni pehkinud, seinad on viltu. Gordin ütleb, et majades käimiseks on kõige ohtlikum aeg varakevad, sest raske sulalumeaga võibki lagi või katus lihtsasti sisse kukkuda. Tihtilugu on hoonetes näha jälgi teismeliste hängist, kusagil on veetud diivan või tugitool, nurgas äkki ka väike bong. Mahajäetud suvelaagris oli ta kord igast kämpingust bongi leidnud, võib ka olla, et need olid osa teatavast jagamisajandusest. Ta räägib heldimusega enda üleskasvamisest ja tühjade hoonete hõivamisest hängiks. Eriti meeldis talle Manufaktuuri kvartal Tallinnas, mis oli sedavõrd suur, et seal sai teha lõket, pidada pidusid jne, ilma et see oleks kedagi häirinud. Aga ta on elanud ka skvottides, näiteks Barcelonas ja Grenoble'is. Barcelonas oli lausa eestli skvott. Grenoble'is oli aga skvottitud pea puutumata

Näib, et ei möödu päevagi, kui ta tehasekorstna otsa, hallitava tare tagaruumi või kutsekooli ühiselamusse ei roni.

endine öökubi, kus elati lõbusalt peeglite keskel ja pesemas käidi lähedalasvas tudengimajas. Lisaks kuulen lugusid Helsingi varjenditest, kust on avastatud kanepikasvatust, Paldiski allveelaevabaasist, väetisestehasest Kohtla-Järvel, Villa Andropoffist Pärnus, õudsest hüljatud majast Islandil, Seewaldi esimesest spaast ja veel lugematutest kohtadest, mille ta mulle ette vuristab. Ja ka lugu sellest, kuidas kord olid tulnud Paldiski Pentagoni ehk tuumaallveelaevade õppekeskusist vaatama Austraalia turiste, kes olid näinud seda filmis „Lilja 4-ever“. Tee ääres hääletanud turistide nägu venis aga muidugi pikaks, kui selgus, et hoone lammutati aastaid tagasi.

Tagasi linna poole sõites küsib Alexei, kas ma Naage koobastes olen käinud. Loomulikult mitte, vastan. Läheme vaatama Väana klinis paiknevat kaitsealust koobast, kuhu on mingit laadi budistlik altar ehitatud ning jäetud eurosentide ja isegi öökubi D3 garderoobi-number. Nalja saab ja olukorra teatav grotesksus ajab naerma. Pärast loen paari aasta tagust artiklit sellest, et kohalike ja „ususekti“ vahel on kisma, sest esimeste arvates on kaitsealune koobas ära risustatud ja viiruki-põletamine tapab nahkhiiri. Teiseseadusega kirjutavat külalisteara-matuse alataasa lihtsalt „Õnnistust ja OM“. Laual on kellegi pühamehe raamitud foto, nahkhiiri me ei näe.

Sõidame edasi. Peatume ka endise Muraste lastekodu juures, aga seal on kõik aknad profiit kinni löödud ja sisse ei pääse. Jälgedest rohus on näha, et sissesoovijaid on käinud teisigi. Auto aknast osutab

Gordin ka teistele hoonetele, mille kohta lugusid rääkida. Paldiski maantee ääres tühilt seisvast kontorihoonest möödudes tuleb tal meelde, kuidas ta sealt ühe kontoriuumi salapaigast suure pornokollektsiooni leidis. Porno VHSide, DVDde või ajakirjade kujul on üldse kõige tavalisem osa igasuguste mahajäetud elamiste olimest. Ebataoline on aga leida suur pornohunnik töökohast. Linnahallist juttu tehes kes Linnahallist tuleb ju ikka ja jälle rääkida) selgub, et temagi käis „Teneti“ võtetel ekstraks. Maksti 50 euri päevas, kolmandal päeval regasid nad ennast sisse ja siis lasid ka kohe jalga, sest tõesti megaigav oli. Moogutan kaasa, sest olen isegi ekstraleiba maagnud ja tõesti erakordselt veniv amet. Linnahallist hüppab Gordin juba Maarjamäe

EESTI KULTUURKAPITAL SMS LAEN.EE

memoriaali ning selle õõnsa obeliski ja all asuva punkri juurde. Mul on pea juba parajalt paks ning järjekordset uut ja detailset infot on raske vastu võtta. Kuid! Novembris avab Alexei Gordin Hobusepea galeriis uue isikunäituse ning seal peaksid ka tema mõlemad kiired ja kutsumused kokku saama. Nimelt on tal plaanis galerii alumine korrus punkriks ehitada, kuhu pääseb vaid redelit mööda, ning püstitada sinna ka mahajäetud hoonetest leitud objektidest iselaadilt altar. Töötub tulla huvitav projekt, sest korriterist või majades elanike dokumente või muid isikulisi viiteid leides teeb Gordin ka näiteks Digari kaudu järeluurimist, et aru saada, kes inimene oli või millega tegeles ja mis võis olla näiteks elupaiga justkui päevapealt hülgamise põhjus. Kui tahate sinse kangelase seikluste kaasa elada, otsige ta üles Instagramist või TikTokist. OM!

¹ I. VII OMA KALLIM MAHAJÄETUD KOHTA
² TEE SEAL PORNOFILM
³ MÜÜ SEE MAHA
⁴ KOHTUSIN EILE OÕSEL HALLIS PRESIDENT ALAR KARISEGA. TA OLI EXTASYST PILVES.
- MA KÜSISIN: „KES ON SINU LEMMIKPRODUSENT EESTIS?“
- „VALGE TÕDRIK,“ VASTAS TA.

KEHA PEAB (KESKKONNA-) TUNDLIKU MONOLOOGI

Luges **Johanna Roos** ■ On iseäranis paeluv, et keskkond vahetab inimese mõttes kuju olenevalt sellest, mis tundeid, traumasid kannab endas keha. Et mälestustel ja kogemustel on tegelikust vormiv ja vooliv jõud. Ehk kui karikakar otustab, et *armastab*, aga varasem armastuskogemus on põhjustanud torkavat valu; kui päike nahal on soe, kuid ärevus paneb lõdisema; kui laine vahutab pehmelts vastu säärt, aga kord oled peaaegu uppunud...

Säärastele mõtteradadele viib Carolina Pihelga viimane lühiromaan „Lõikejoon“, kus lähisuhtevägivallast võrsunud traumad kontrollivad muu hulgas tegelase keskkonnataju ning loovad tekstist õrna ja äreva sise-monoloogi.

KESKKONNATUNNETUS LÄBI TRAUMA

Keerulise, kuid värvika tundegalerii kujunemisele ja selle kaudu keskkonna tajumisele vihjab juba romaani sisututvustus: „Liine sõidab üksinda maale, tal on vaja vaadata iseendasse, et tõmmata

joon alla mürgiseks muutunud ja ummikusse jooksnud kooselule. Tema sees toimuvatele lahingu-tele kõlab kaasa sõjamüra naabruses asuvalt polügoonilt.“ Tõrniksoo, idülliline talukoht, kuhu teose peategelane pageb, peaks eeldustelt olema intiimne ja rahulik eneseleidmispaik. Ometi lõpuni see nii ei ole. Teose minajutustaja registreerib end ümbritsevast keskkonnast ennekõike elemente, mis võimendavad melanhooliat ja ahastust; mis räägivad kaasa tema vägivaldsest lähisuhtest külge kleepunud ebakõladega.

Esmapiigul näib, et ärevust ja hirmu hoiab ja toidabki läheduses olev polügoon, ent mida lähemalt teksti lugeda, seda rohkem jääb silma, et häirivaid motive korjatakse üles igalt poolt – ka muidu ilusast, loomulikust. Liine tunneb end ebakindlalt, tajub ärevust ka siis, kui harjutusväljalt pauke ei kosta. „Istun kõõgilaua taga ja püüan natuke tööd teha. Aga ei suuda päriselt keskenduda, ikka leiab end tühja pilguga õue vahtimas. Vaatan tamme, mille otsas ma lapsena ronisin, ja kibuvitsapõõsast, mis laiutab sealsamas kõrval ega viitsi isegi õitseda. Iiriste ilusad sinakaslillad õied sealsamas kõrval, vihm ei ole suutnud neid maha peksta.“ (lk 54) Keha on keskkonnas või vähemalt püüab selsesse mahtuda, kuid on pinges ega suuda leida rahumeelse loodusega ühte takti. „Ma olen väsinud. Saan jälle välja hingata, saan end raputada, aga pinge ei lahtu. Mingid tunded tulevad tagasi, mingi ebamugavus, kusagilt sügavalt, rahutus ja raskus.“ (lk 53)

Tekest võtab nii sisuliselt kui ka vormiliselt sise-monoloogi kuju, kandes lõpuni tegelase pinget ja ärevust, laskmata tal hetkekski päriselt rahu tunda. „Lihased on kanged ja natuke valusad, astun õue ja kuulun tuult. Päike soojendab nahka, rohi lõhnab, paugutamine on korraaks lakanud. Tahaks lihtsalt istuda päikese käes ja vaadata oksa tuules liikumas ja mitte millestki mõelda. Et see kergus kestaks, et mind ei lõmastaks minu enese mõtled. Kuigi ma juba tean, et miski kindlasti tõmbab mind kohe kätte, tegutsema.“ (lk 11)

Teos annab mõista, et naise häälel on kõige rohkem jõudu, kui ta on ükski; sugulaste ja vägivaldse ekskaasa ees hakkab see värisema, muutub pehmeks, vannub alla.

Foto: autportree

Johanna Roos on väikest moodi kirjandusfanaatik, kes pürib kirjandusväljal(e) nii lihtsalt isuka lugeja, uurija kui ka autorina.

ÜMBERVEENIMISE VÕIMALUS

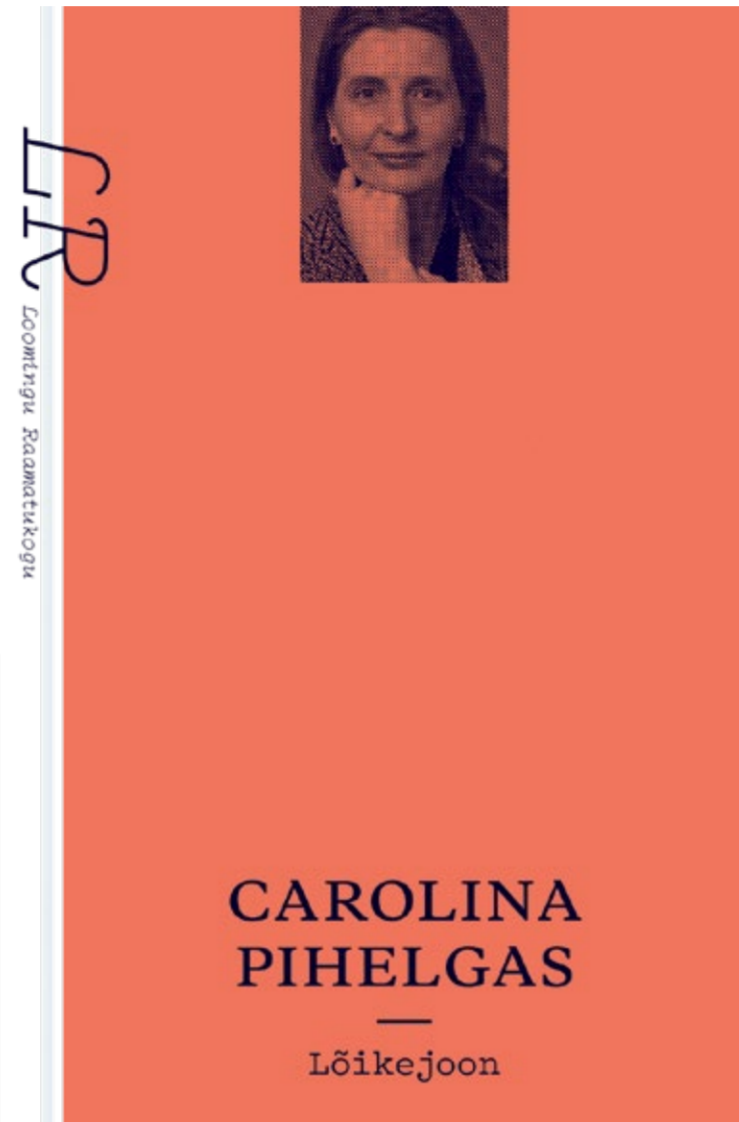
Monoloogne tekst mõjub kui pidev ja painav ootamine – tegelased puudub julgus ja oskus lahti lasta.

Keskkonnakirjeldused on heitlikud, ettevaatlikud. Neilt peegelduvad mürgisest suhtest jäänud armid, hirm, äng. Pihelga loodud tegelane ei usalda seda, mida näeb ja tunneb. S.t Liine tajub keskkonna ilu ja rahu, kuid seda varitsevad ähmased tunded. Aistingud ja meeled tõlgitakse lühikesteks, konkreetseteks, argisteks mõtte-avaldusteks, mis sealjuures muudavad pidevalt suunda: kahtlus muutub kinnituseks ja vastupidi. Alati jääb võimalus end ümber veenda. „Võib-olla ei osanud ma armastada sind, tõmbusin su sõnade ees küüru ja peitsin end ära. [...] Näpistan umbrohtu ja mõtlen sellele, kuidas mulle meeldib taimede eest hoolt kanda, nii hästi või halvasti, kui oskan. [...] Kui ma oskan armastada neid pisikesi taimi, mis mullast pea välja pistavad, [...] siis oskan armastada ka kõike muud.“ (lk 58)

Säärased kirjeldused annavad aimu sellest, kuidvõrd õrn ja mõjutatav tegelane on. Lähisuhtest kaasa tulnud valu ja hirm kujundavad teda ümbritsevat keskkonda. Sisekõnega püüab ta end alatasta veenda, et on väärtuslik, kuid päriselt uskuma ei suuda end sellesse siiski panna. Iga väiksem pööre võib muuta seda, kuidas ta end ja end ümbritsevat tajub („Veel tulevad ootamatud rõõmusööstud ja metsikud optimismihood, mis võivad kiirelt masenduseks muutada“ (lk 21)). Pihelgas on andnud säärasele eneseleidmise ja -kaotamise pingele seejuures huvitava poeetilise vormi. Argine keelekasutus tekitab koosmängu keeruliste kogemustega kontrasti: loos avalduvad tunded, emotsioonid on sügavad, sõlmi täis, aga neid kirjeldatakse lihtsate, argiste kujunditega. Ühtaegu peegeldab teksti kujundikeel nii tabavalt tegelase ja tema loo subtiilsust – sõnade ja hingehaavade vahel on sarnased säbrulised ja katkendlikud sõlmed.

MITTE LIHTSALT KESKKONNA-TUNDLIK KEHA

„Lõikejoone“ puhul tuleks tähtsustada ka teksti nais-häält – seda, et keskkonnatundlikult kõneleb just naisekeha. Viited kehalisusele on samaaegselt otsesed ja kaudsed – tekst kõneleb nii kehalistest kogemustest kui ka vaimsetest traumadest, mis on vahetult seotud naiseks olemisega. Nii on Pihelgas osavalt teksti peitnud ja põiminud ka ema-tütre keerulised suhted, seksuaalsuse, menstruaatsiooni. Viimast avab ta nii: „Sauna otsaseina ääres on surnud linnupoeg, ilmselt pesakastist välja kukkunud. Või välja tõugatud. Pea väänunud grimassiks, sipelgad silmad juba peast sõnõnud. [...] Ja millegi pärast mõtlen ma seejuures nendele punastele klompidele, mida iga nelja nädala tagant sünnitan, kuigi nemand on veel vähem elus, nad on ainult pisikesed klombid, millel polnud nii palju jõu- võimlust kui tolle linnupojal.“ (lk 39) Selles meenutuses on midagi ängistavat, kuid mitte tülgastavat, olgu et kirjeldus linnupoja raipest on võigas. Menstruaatsioon pole alati ilus ja maagiline osa naise elust, nagu seda vahel kirjeldatakse (nt pesukaitsmereklaamides), vaid ka üsna ebameeldiv, valus ja kole protsess nii kehaliselt kui ka vaimsetl. Nii mõjub võrdlus surnud linnuga ühtaegu ootamatult ja loomulikult. Ja pakub ühtlasi mitut tõlgendamisvõimalust, sest punaste klompide sünnitamisest ja surnud linnupoega võiks vabalt tõlgendada ka kui nurisünnitust.

CAROLINA PIHELGAS „LÕIKEJON“ TOIMETANUD TRIINU TAMM LOOMINGU RAAMATUKOGU, 1–2/2024 / 95 LK

Samas seksuaalsus, täpsemalt naise eneserahuldus mõjub teksti keskkonnaloomes kui midagi vabastavat, eufoorilist: „Panen käima oma väikese roosa vibraatori ja võngun tema taktis, või siis tuulehoogude taktis, võbelevate heinakõrte ja omaenda südame- löökide ja minust üle tuhisevate pääsukeste taktis. Mu pea on täiesti tühi, seal pole kedagi, ühtki meest, mitte ühtegi keha.“ (lk 43) Intiimne aitab keskkonnaga ühenduda, tunda mõnu ja rahu. Küll vaid hetkeks. Järgnevas tekstilõigus toimub jälle tähenduslik pööre, sensuaalne naisekeha ja nauding kaovad: „Jalad on sääsekuplasiid täis ja juuksed nädal aega pesemata.“ (lk 44) Liine peab hakkama jaanipäevaks ettevalmistusi tegema, sest tulevad külalised. Naisest saab tütar, perenaine, võõrustaja – keegi, kes peab kodu puhtaks küürima ja end perekonna ees kokku võtma. Nais-hääles kõlab kurb, kuid leppiv toon: pean olema hea naine, hea tütar, sest nii on õige, kuigi see kõik on ju tegelikult nii neutult ebaõiglane. Teos annab mõista, et naise häälel on kõige rohkem jõudu, kui ta on ükski; sugulaste ja vägivaldse ekskaasa ees hakkab see värisema, muutub pehmeks, vannub alla.

Nais-hääle esiletõus on mängib ilmselt rolli seegi, et mina loen teksti kui naine. Ja oluline pole mitte segu kui selline, vaid see, mis kogemused naisekehasid ühendavad. Astun jutustaja ja mihi mitte autoriga dialoogi, loen ja kogen nende keskkondi läbi enda keha. Valutan, kurvastan, vihastan. Mulle näib, et tekst nõuab lugejalt avatust raevule, süngusele, ahistustunde- le; avatust ideele, et naised paigutuvad väga keerulisesse ja muhtlikesse keskkondadesse – nii intiimselt isiklikuks kui ka ühiskondlikuks mõttes.

KOGUKONNATARKUS AITAB HOIDA LOODUSE ÜHISVARA

Õhk, põhjavesi, põlevkivi, fosforiit, marjad, seemed – see on looduse ühisvara, mille kasutamist reguleerivad nii kirja pandud kui ka kirjutamata seadused. Viimased kujunevad välja kogukondlikest tavadest, mis lähtuvad kasuahnuse asemel loodushoiust.

Raivo Kalle ja Renata Sõukand

Ameerika ökoloog **Garrett Hardin** tõi 1968. aastal välja, et kui paljudel inimestel on piiramatult juurdepääs piiratud väärtuslikele ressurssidele, siis nad hakkavad neid üle kasutama ja võivad nende väärtuse täielikult hävitada.¹ Meie sõnastaksime selle väite ümber: kohalik kogukond on ühisvarast teadlik ning oskab seda vaikumisi omaks võetud reeglite alusel mõistlikult kasutada ja hoida. Ületarbimine tekib üksnes siis, kui kaob side kohaliku maaga ega tajuta enam oma tegude kaugemale ulatuvaid tagajärgi.

LOODUSE ÜHISVARA SEADUS-ANDLUSED

Eesti keele seletav sõnaraamat defineerib „loodusvara“ järgmiselt: „inimese ning ühiskonna eksisteerimiseks ja tootmistevõimeks vajalik looduskeskkonna komponent, loodusrikkus. Taastuvad, taastumatud loodusvarad.“ „Ühisvara“ aga nii: „ühine vara. Loodus kui inimkonna ühisvara.“ Looduse ühisvara on seega kõik see, mis meid looduskeskkonnas ümbritseb ja on vajalik meie eksistentsiks.

Seadusandluse tasandil on looduse ühisvara kasutamise reeglumine tunduvalt rohkem ulatavalt hõlmatav. Kihnu saarel loodud SA Keskonnaõiguse Keskus tegelebki puhtalt loodust ja keskkonda puudutavate juuridilistest probleemidega. Tervikuna on keskkonnaõigus meil suhteliselt noor, sest see hakkas arenema alles pärast Nõukogude okupatsiooni lõppu.

Riik on kehtestanud, et teatav osa looduse ühisvaradest on kasutajatele tasuta ja teised tasuta. Näiteks määratleb keskkonnatasude seadus tasud pinna- ja põhjavee kasutamisele, kalapüügil, jahipidamisele ja tuuleenergiast elektrienergia tootmisele. Samuti öeldakse, et maapõuest kaevandatavad varad kuuluvad Eesti riigile ja kasutajad peavad maksma fosforiidi, põlevkivi, turba, savi, dolomiidi, kruusa, liiva, lubjakivi ja muude aluskorras võetavate ehituskivide eest. Lisaks on määratletud, kes on kalapüügitasust vabastatud: lapsed (alla 16-aastased), pensionärid, õigusvastaseltsel represseeritud isikud, represseerituga võrdustatud isikud, osalise või puuduva töövõimega isikud ja puudega isikud. Keskkonnaseadustiku üldosa seadus lubab aga korjata endale tasuta kõikjal (kui maa omanik ei ole määranud teisiti) vabalt kasvavaid marju, seeni, pähkleid, mahalangenud oksa ja muid sarnaseid looduskaasusi.

Näpuga järke ajades on aga regulatsioonid aeg-ajalt üksteisega vastuolus. Näiteks Struuga kaitsela mää- ruses on §4 kohaselt kõigil lubatud korjata seal marju ja seeni, aga §5 ütleb kohe, et kaitselaal on loodus- vade kasutamine keelatud. Eesti Vabariigi põhiseaduse kommentaarides on sõnastatud, et Loodusvara on ka õhk. Seega võib jääda mulje, et kaitselaal ei tohiks inimene ka hingata. See näitab, et reguleerimise ja keelamise käigus võivad ununeda üpris loomulikud teod. „Looduskaitse kaugeneb loodusest.“ on kirju- tanud bioloog **Triin Reitalu**, osutades asjaolule, et „suur osa looduskaitsesõjatatest on taandanud kon- toriametnikke, kellel päriselt loodusesse asja enam ei ole“².

Foto: Jülie Prokofjeva

Raivo Kalle on etnobioloog, kes elab Põltsamaa vallas ja on käinud ka väljaspool valda looduse ühisvara tarbimas.

Renata Sõukand on etno- botaanika professor Veneetsias, kes on käinud looduse ühisvara tarbimas ka väljas- pool Eestist.

LOODUSE KASUTAMINE KASU- AHNUSETA

Oleme küsitlenud inimesi aastaid seoses looduse ühis- vara (ravimtaimed, marjad, seemned jne) kasutamisega ja fikseerinud selle laiemal konteksti. Nii Saaremaal, Setumaal kui ka Virumaal tehtud intervjuudest loeb hõlpsasti välja kohaliku kogukonna sõnastamata, kuid tõhusad looduse hoidmise põhimõtted. Illustreerime seda kahe näitega.

Paar aastat tagasi tegime Kihnu etnobioloogilisi väli- töid ja oleme avaldanud saadud tulemuste põhjal hulga teadusartikleid. Selgus, et saarel eirati kehtivaid õigusakte – loodusest korjati toiduks linnumune. Lin- nurikastel laidudelt munade korjamine on komme, mida on pärandatud edasi põlvete põlve. Seal on säi- linud siiani ka jääkoskla ehk „Kihnu kana“ nn pool- kodustamise traditsioon. Partlasele ehitatakse pesa- kaste, mis pannakse üles oma õuele, et kaitsta jää- koskat röövlomade eest ja soodustada linnu pesit- semist. Vastutasuks võetakse kurnast mune. Väitööde käigus sai selgeks, et kogukonna kirjutama- ta reeglina ei käsitletud looduse ühisvara kui lõputut ressursi ja rikastumise allikat. Mune hoopis jagati, kui neid oli rohkem, kui endal vaja läks. Jagamine tugevdab kogukonnas sidemeid, sest alati on väetimaid, keda aidata. Kõrvalvaatajale võib selline linnumunade ko- gumine tunduvalt rohkem hõlmatav.

Kihnu aga kuulsime ütlust, et kui sa pole lindude eest hoolitsenud, siis mune koguda ei tohi. See on justkui kahe- poolne tehing loodusega. Lisaks vee- linnumunadele okupatsiooni lõpu kogukonnas kala ja kütid hülgeliha. Looduse ühisvara kogukonnas ja- gamine on levinud ka teistes Põhjala piirkonna kogukondades. Ka seal on säilinud siiani loodusest linnumunade korjamise traditsioon, mõnel pool kehtivad sellele kohalikud reeglid. Teadaolevalt pole ükski linnupopula- tsioon selle tõttu hävinud. Eesti aladel on linnumunade toiduks korjamine tuhandeid aastaid vana tava.

Ühe teise teadusprojekti käigus te- gime eelmisel aastal intervjuusid väi- keses ja keskmises mahus tegutsevate mesinike seas, et kaardistada nende kohaliku ökoloogilist teadmist. Põltsamaal ulatuvad mesinike kogukonna traditsiooni teise maailmasõja eelsesse aega ning kogenumad annavad teadmisi ja kutse- eetikat algajatele edasi. Omavahel lepitate suuliselt kokku, kus asub kellegi mesilaste korjema, kui lähedale võib oma mesilasi teise mesiniku tarudele panna jne. Kirjutamata reeg- lites peetakse kinni.

Mida viljakamad on mullad, seda rohkem saab taime- delt mett. Seetõttu on hakanud Põltsamaa liigirikaste korjalevad vastu viimastel aastatel huvi tundma piir- konnast kaugemal paiknevad Lõuna-Eesti suurmesini- kud, kes on toonud Põltsamaa valda sadade kaupa oma mesitarusid. Nägime oma silmaga, kuidas Põltsamaa mesinike mesipuude vahetusse lähedusse olid pandud uued 40–50 tarust koosnevad mesilasperede grupid. Kohalike meesaak langes seetõttu 30–40 protsenti. Lisaks toimusid tarudevahelised vargused, kuna väga

palju mesilasi tahab süüa ja kui õisi napib, rüüstavad suurmesinike mesilased läheduses olevate kuni viie mesipuuga hobimesinike tarusid. Mesinikud kurtsid, et kutse- eetika on kadunud ja asendunud rahaahnu- sega. Mainitud õigusaktides pole nimetatud „mesilaste korjemaad“ ühisvarana, seega seaduse silmis oli tegu JOKK-juhtumiga. Kogukonna reeglistest lähtudes on see aga üleastumine kohalikest ühisvara kasutamise kokku- lepetest.

SEADUSANDLUS VS. KOHALIK TEADMINE

Leiame, et kuna meie loodus on aastasadadega inime- tegevusega niivõrd ulatuslikult läbi põimunud, peaks seadusandjad kuulama kohalike kogukondi ja aktsep- teerima nende teadmisi oma keskkonnast, sest see hoiab ja on hoidnud siiani säilinud elurikkust. Kogu- konnapõhise looduskaitse autoriteetne eestkõneleja **Fikret Berkes** rõhutab oma viimases põhjalikus raama- tus, et piirangute seadmise asemel tuleks anda kogu- kondadele õigus hoida looduse ühisvara oma äranäge- mise järgi vastavalt kogukonnasisestele kokkulepe- tele, seda ise tasuta kasutada ning saada osa tulust, mida riik selle müügist teenib.³

Võime tõdeda, et looduse ühisvara ei tähenda, justkui see kuuluks kõigile ühtemoodi, sest see on jagunenud

Loodussõprade kokkutulekust osavõtjad Kihnu saarel 1957. aastal. Foto: V. Gorbunov, Rahvusarhiiv

nähtamatute seoste ja sidemetega kohaliku kogukon- na liikmete vahel. Teadustööga seni dokumenteeritu ei kata isegi mürdosa kohalikest teadmistest“, mille juurde kuulub õrna tasakaalu hoidmine looduse jätku- suutlikkuse ja inimtegevuse vahel. Seda mõistes peak- sime õppima rohkem usaldama kohalike kogukondi, et lasta neil kujundada suhteid ümbritseva loodusega vastavalt kohalikele tavadele ja kokkulepetele.

¹ Hardin, G. 1968. *The Tragedy of the Commons*. – *Science*, nr 162 (3859), lk 1243–1248.

² Reitalu, T. 2023. *Looduskaitse kaugeneb loodusest*. – *Postimees*, 02.08.

³ Berkes, F. 2021. *Advanced Introduction to Community-Based Conservation*.

⁴ Sõukand, R. 2024. *Dark local knowledge: the yet-to-be scientifically discovered and locally acknowledged aspects of local knowledge systems*. – *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, nr 20.

Al abiga genereeritud kavandid. Sisendid: Olivia Soans. Programm: imagine.art

TEHISMÕISTUS MOEVÄLJAL – KAS TASAKAAL INIM- JA TEHISARU VAHEL ON VÕIMALIK?

Uue tehnoloogia tulekuga kunstis on kaasnenud ajalooliselt alati vastuolusid. Nii mõjutab ka tehisintellekt tänapäeva moekunsti, võimaldades luua innovaatilisi disaine kiiremini kui kunagi varem. Kas selline tehnoloogiline areng rikastab või ohustab traditsioonilist loovust?

Olivia Soans

Kui prantslane **Joseph Nicéphore Niépce** 1820ndate teises pooles esimese foto tegi ja **Louis Daguerre** seda täiustades 1839. aastal dagerrotüüpia leiutas, sündis fotograafia. Esialgu tõrjuti fotograafia eraldi-seisvaks kunstiliigiks muutumist, pidades seda inim-käelise kunsti, eelkõige maalikunsti alandamiseks. 19. sajandi prantsuse poeet ja kriitik **Charles Baudelaire** nimetas fotograafiat koguni „kunsti surmavaenlaseks”¹, uskudes, et see muudab kunsti masinlikuks. Ta oli seisukohal, et kuna fotograafia keskendub peamiselt reaalsuse kopeerimisele, ei paku see kunstnikule individuaalset väljendusviisi ja sellega kaasnevad emotsionaalsed sügavust, ohustades nii kunsti kui inimhinge peeglit.¹ Võib arvata, et praeguseid tehismõistusega kunsti loomise võimalusi nähes keeraks Baudelaire end hauas ümber.

TEHISARU LÄTTED

Tehislik intellekt kui kontseptsioon ulatub kaugemale, kui oskaks ehk esmapilgul arvatagi. Kirjanduses on räägitud sajandeid tehislikest olenditest, kehastatud loovusest, masina-inimese sümbioosidest. Minevikus on inimese ja masina üheskoos toimimisel tekkinud loovust mõtestatud näiteks vanakreeka mütoloogia hiiglasliku pronksist „automaadi” Talose kaudu, keda võib pidada maailma esimeseks robotiks. Tulejumal Hephaiistos andis Talosele ühe sisemise arteri, mille kaudu voolas temas suurematuks tegev „võluveri” (vanakreeka keeles „ichor”), sarnaselt käsklustega, mis süsteeme käitavad ja mida programmeerijad arvuti-süsteemidesse sisestavad. **Goethe** „Faustist” on teada homunkulus ehk kunstlik inimene, kes meenutabki mõneti pigem kehastamata tarkvaraprogrammi kui päris inimest.

See, kuidas miski välja näeb, võib maskeerida sageli selle tegeliku funktsiooni. Sarnaselt homunkuluse piisikese kehaga, mis varjab suuri võimeid, peidab nüüdseks laialdaselt kasutatav AI oma olematus füüsilises vormis suurt süsteemi, mis võimaldab sel märkamatult inimese igapäevaellu tungida. Tänapäeval saavad müüdid ja legendid tõelisuseks tehisintellektisüsteemide üha suureneva mõju tõttu – tehislik mõistus tungib tempokalt eri valdkondadesse, sealhulgas üha rohkem ka kunstimaastikule. Kuna üheks selle mastapsemaks sfääriks on mood, pöörangi oma pilgu sinna.

EEMALETÕUKAV JA LIGITÕMBAV KORRAGA

Moemaastikul saab tehisaru paljut muuta: optimeerida müügikanaleid, parendada masinate hooldust, suurendada tootmise mahtu ja kvaliteeti, säästa energiat, genereerida visuaale jne. 2023. aasta kevadel toimus tehisintellekti moenädal ehk AI Fashion Week, mis oli esimene sellelaadne üritus. Võrreldes traditsiooniliste moenädalatega, mis kestavad tavaliselt umbes seitse päeva ning võimaldavad moeloojalat ja brändidel oma viimaseid kollektsioone päriselus näidata, võib USA loovagentuuri Spring Studios ja moekaupade

Olivia Soans on iga päev natuke teine.

jaemüüja Revolve korraldatud AI moenädalat pidada pigem virtuaalvõistluseks. Suunised osalejatele olid lihtsad: lubatud oli kasutada kõiki tehisintellekti toel töötavaid pildigeneraatoreid, kuid oluline oli sealjuures tagada, et kollektsioonid oleksid ka päriselt toodetavad.

Katsetasin ka ise tehismõistusega moekavandite genereerimist ja võin öelda, et see oli üsna sõltuvust tekitav – eemaletõukav ja ligitõmbav korraga. Programmi sisestatud sõnad muutuvad sekunditega visuaaliks.

See, kuidas AI sisestatud tekstidele momentaanselt pildiga reageerib, on nii harjumuspäratu, et tekitab võõrastust. Sellegipoolest tõstatan hüpoteesi, et kuna ühiskond on tehnoloogiast juba niigi läbi imibunud, ei tundu ilmselt ka piltide genereerimine varsti enam ootamatu ega vale ning see põimub meie eludega

samamoodi nagu telefonid, arvutid jt nutiabilised, milleta tänapäeva inimene oma igapäeva enam ettegi ei kujuta. Paarkümmend aastat tagasi oli seegi veel pigem ulmelilmide teema.

21. SAJANDI UMBUSK

Tehismõistuse fenomeni mõtestamiseks intervjuerisin enda eakaaslastest moekunstnikke, kes praegu Eesti moe- ja loomevaldkonnas aktiivselt tegutsevad ning on veel oma loometee alguses. Nendeks olid **Karl Joonas Alamaa**, **Karin Kreek**, **Kristjan Lindsalu**, **Kirke Talu**, **Lisette Sivard** ja **Ron-Jonas Verlin** – enam-vähem sama vanad kunstnikud, kes oma loomingulise tegevuse ja keelega siiski üksteisest selgelt eristuvad.

Saadud teabe kirjeldamiseks sobib kõige paremini sõna „ambivalentsus”. Tundmuste kaksipidius avaldus kõikide intervjueeritute vastustes. Näiteks väljendati tulevikus tehisaru kasutamise suhtes enamasti vastumeelsust, kuid vestluse käigus jõuti ka oma arvamus muutua, jäädes „ei” ja „jah!” vahelele hõljuma. Kuigi tegemist on internetiajastul kasvanud noortega, polnud nad seoses Alga kindlat arusaama välja kujundanud. Püüdes tehisintellekti defineerida, piirduti näiteks

ChatGPT või Google Translate’iga, mõnel juhul võrreldi tehisintellekti isegi utoopilise robotiga. Ilmselt tuleneb laiem teadmatus asjaolust, et internetiga seonduv on olnud noorte kunstnike jaoks iseenesest mõistetav ning AI kui üks selle osa pole vajanud eraldi mõtestamist. Samuti selgus, et noortel puudub sügavam huvi end AI võimalustega kurssi viia, sest neil pole plaanis seda tulevikus suuremal määral kasutama hakata. Mainiti, et kui tehismõistus ideede genereerimisel siiski appi võtta, võiks see olla justkui inimest toetav tööriist või tema mõtete pikendus, kuid lõplikud loomingulised otsused peaks langetama ikkagi inimene, et säiliks kunstniku isikupära. Seega on 21. sajandi noortes kunstnikes huvitaval kombel tajutav kerge baudelairelikkus – umbusk seoses tehnoloogia

võimaluste edasiviiva jõuga ja soov jääda traditsioonilise lähenemise juurde.

INIMISE (MÕTTE) PUUDUTUS

Kui muidu intervjueeritavate vastused varieerusid, siis inimliku puudutuse olulisust loomingus rõhutasid kõhklematult kõik. Selle all peeti enamasti silmas sõna otseses mõttes füüsilist puudutust ehk käelist tegevust moeloomeprotsessis. Noored usuvad, et see muudab esemed väärtuslikumaks ja suurendab tarbija sidet tema rõivastega. Rõhutati meisterliku käsitöö tähtsust ja muret selle kadumise pärast ning läbi kumas uskumus, et riideid soetades tahab tarbija kindel olla, et toote on loonud inimene, mitte masin. Oldi veendumusel, et tootega tuntakse tugevamat sidet, kui teatakse, kust ese tuleb ning kelle toodetud ja valmistatud see on. Sellise sideme tekkides võib ka eeldada, et toodet ei visata ära nii kergekäelselt kui kiirmoodi. Seega võib järeldada, et inimlik puudutus võib suurendada tunnetuslikus plaanis rõiva kvaliteeti ja soodustada jätkusuutlikku tarbimist.

Füüsilises plaanis ei pruugi see muidugi nii olla, sest AI võib luua palju vastupidavamaid materjale, kui inimene on seni osanud. Kiirmoe vallas ei ole sel siiski mõtet, sest eesmärk on panna inimesed tarbima, et saaks lakkamatult müüa – kehvad materjalid on teadlik valik. Kiirmoetööstus on üks suurimaid kasvuhooonegaaside põhjustajaid, olles vastutav 10% eest maailma heitkogusest. Aastas emiteeritakse 1,2 miljardit tonni süsinikdioksiidi, mis on rohkem kui lennunduse ja laevanduse puhul kokku.² Lisaks on kiirmoe tootmistsükliid ja odavad hinnad soodustanud inimkonna liigtarbimist ning esemete lühikest eluiga, mille tulemuseks on tekkinud meeltele hulk tekstiiljätmeid. Suur osa jätmetest lõpetab prügilates või põletatakse, mis tekitab täiendavaid keskkonnaprobleeme. Seega ei muuda eset vastupidavaks mitte inimlik puudutus, vaid inimintellekti soov teha midagi, mis kehtaks kauem ega reostaks meie planeeti.

Niisiis võib järeldada, et käelisest puudutusest olulisemaks peetakse loomingu puhul inimese mõtte puudutust ehk inimloovust. Kuigi intervjueeritavad inimese ja tehisaru loovuse erinevust täpsemalt ei selgitanud, julgen arvata, et ilmselt mõeldes nad midagi sarnast, mida on kirjeldanud ka neuroteadlane **Jaan Aru**. Tema sõnul on loovus miski, mis väljendub igal alal, kus inimene kombineerib eri teadmisi, mis viivad uute lahendusteni.³ Selles valguses on Aru mõtestanud, kuid võrd loovaks saab tehisaru pidada.

Ta on öelnud, et kui loovus seisneks pelgalt loova tulemuseni jõudmises, suudaks tehisintellekt seda võrdlemisi hästi.³ Inim- ja tehismõistuse vahe avaldub aga Aru sõnul eneseteostuses – see, mida inimene loob, asub inimese enda sees. Ta järeldab, et inimese ja tehisintellekti erinevus ei seisne mitte loovuse tulemusel, vaid just loovuse protsessis.³ Erinevalt inimestest puuduvad programmidel kogemused, mälestused ja emotsioonid – kui inimene süsteemi ei kasuta, ei toimu seal mitte midagi. Seega on inimese sisemine tunne, see isiklik puudutus, mille olulisust mainisid ka kuus noort moeloojat ning mille olemasolust endas oleme kõik teadlikud, miski, mis eristab inimloovust tänapäevastest tehisarusüsteemidest.

h imagine.art

T Text

Image

0 +

Upgrade

Export

long dark red layered dress on a blue icy runway that looks like a collaboration between OTTOLINGER and Balenciaga, make it more OTTOLINGER, strong makeup,

TREENITUD SILM

2023. aasta kevadel toimus Sony World Photography Awards, mille loominguks avatud kategooria võitis saksa kunstnik **Boris Eldagsen** fotoga, mille kohta ta avalikustas hiljem, et tegi selle tehisintellekti abiga.⁴ Eldagsen osales konkursil tehisintellekti genereeritud pildiga teadlikult, et n-ö süsteemi testida ja näha, kas žürii suudab eristada AI loodud visuaali „päris” fotograafiast. Žürii, kuhu kuulusid fotoduneksperdid, ei saanud esmapilgul arugi, et pildi on loonud AI. Eldagsen avalikustas töö alles žürii otsuse järel, et tekitada diskussiooni ja juhtida tähelepanu AI kunstis kasutamise eetilistele küsimustele, ning loobus ka auhinna, väites, et AI pildid ja traditsiooniline fotograafia ei peaks võistlema samades kategooriates. Ta rõhutas, et kuigi AI võib olla kunstnikele tööriist, tuleks seda eristada fotokunstist.

Uue meedia ja digitaalkultuuri teoreetik **Lev Manovich**, kelle huviks on nüüdisaegne globaalkultuur andmeteadeuste, arvuti- ja sotsiaaladeuste, tehisintellekti ning meediatheooria kokkupuutealadel, võrdleb AI tulekut kunstimaastikule fotograafia ja kino leiutamise, mis muutis radikaalselt nii kunsti loomist kui ka tarbimist, kuid ta ei vaatle seda kui midagi negatiivset või kunsti väärtust ohustavat, vaid kui potentsiaali uute võimaluste tekkeks.⁵ Fotograafia ja kino pakkusid uusi võimalusi reaalsuse kujutamiseks ja lugude jutustamiseks, muutes põhjalikult visuaalkultuuri maastikku. Manovich on seisukohal, et Alga võivad kaasned sarnased muutused, nii et vana taandub uue tekkimisel.⁶

TEHISMÕISTUSE TULEVIKUPERSPEKTIIVID

Eesti kunstnikud on kasutanud tehisaru oma loominguliste protsesside toetamiseks suhteliselt vähe, kuid mõned näited saab siiski tuua. 1960ndate lõpus, enne pildigeneraatorite ja masintõlke tekkimist, lõi **Raul Meel** arvutiprogrammidega genereeritud elementidega teoseid ja 1970. aastate avangardis ilmutasid end inimese ja masina sümbioosid. Hoolimata AI-tehnoloogia buumist pole tehisintellekti võimaluste kasutamine eesti kunstnike hulgas kuigi populaarne olnud, kuid tundub, et kasutajate hulk on hakanud vaikselt siiski kasvama.

2023. aastal genereeris **Tanel Veenre** Alga modelli Anna⁷, põhjendades seda sooviga kasutada vanemaealist ja särtsakat modeli, kellelaolist olevat päriselus keeruline leida. Tehismodell on Veenre sõnul loodud peamiselt turunduslikul eesmärgil, sest tänapäeval toimub suurem osa turundusest sotsiaalmeedias, kuhu tuleb pidevalt uusi visuaale lisada, et silma paista. Seetõttu on tehisaru kasutamine modelide genereerimiseks tema arvates väga käepärane lahendus.⁸

Tänavu aprillis avati ARSi projektiruumis näitus „Luba endal muutuda. Maalikunstist masinkunsti ajastul”, mis käsitles maalikunsti ja tehisaru kokkupuutepunkte. **Liisa Kaljula** kureeritud näitusel osalenud

maalikunstnikud kaasasid enda maalimisprotsessi omanäolisel viisidel tehismõistust. Arvestades AI-programmide ülikiiret arengut, võib eeldada, et tehisaru visuaalse potentsiaali uurimine on kordumatu etapp enne seda, kui AIst saab igapäevase visuaalse tulva täiesti lahutamatu osa. Tõenäoliselt leiavad kunstnikud viisi, kuidas soovi korral tehisaru kasutada, kuid arvan, et puudutuse kadumist pole vaja karta – see on alati olnud ja jääb.

Käelisest puudutusest olulisemaks peetakse loomingu puhul inimese mõtte puudutust ehk inimloovust.

¹ Trachtenberg, A. 1980. *Classic Essays on Photography*, lk 83–90. Leete’s Island Books.

² Shukla, N. 2022. *Fast Fashion Pollution and Climate Change*. – *Earth.org*, 21.02.

³ Aru, J. 2022. *Loovusest ja loolemisest*, lk 17–22. Argo.

⁴ Grierson, J. 2023. *Photographer admits prize-winning image was AI-generated*. – *The Guardian*, 17.04.

⁵ Manovich, L. 2001. *The Language of New Media*, lk 50–55. The MIT Press.

⁶ *Lev Manovich’ Artificial Intelligence, Aesthetics, and Future of Culture*. – HSE ART AND DESIGN SCHOOL, YouTube, 22.11.2020.

⁷ *Meie Muusa – Anna, keda pole olemas*. – Tanel Veenre koduleht.

⁸ NJORD *advokaadibüroo 2023. Tanel Veenre intellektuaalset varast ja AI kasutamist turunduses*: „Koopia on originaali turundus – that’s the way it is!” – *Ärigenius*, 11.10.

Enhance

Variate

Picture

Anime

Pixar

Raw

Cinematic Lighting

History

METSİK RÄNNAK TEHNOLOOGILISE KUNSTI JUURDE. REPORTAAŽ VABAÕHU- NÄITUSELT „METSIKUD BITID”

„Metsikud bitid” on tehnoloogilise kunsti näitus, kus on eksponeeritud 15 läbi Lõuna-Eesti looduse kulgevast teost. Näitus on sündinud Maajaama tehnoloogilise kunstitalu residentuuridest ja esindatud on nii eesti kui ka väliskunstnike eriilmelised teosed, mis käsitlevad meie suhet looduse ja tehnoloogiaga.

Küllastas **Riste Lehari**

Andreas Ziñleri, Fabian Lanzmaieri ja Klemens Kohlweisi heliinstallatsioon „Päikese olevused”. Foto: press

heidungriessi installatsioon „Üles-alla”. Foto: Gabriela Urro

Näitusekülustus nõuab nii või teisiti avatud olekut. „Metsikud bitid” eeldab seda aga keskmisest enam, sest valemis on rohkem muutujaid. See ei ole kliiniline ja turvaline valgete seintega atmosfäär, kus põrand on sile, temperatuur reguleeritud, kus mantel tuleb numbri vastu vahetada ja sosinal rääkida. Vastupidi, olukord on üsna metsik.

Iseenesest ei ole kunsti turvalise nelja seina vahelt väljatoomises midagi tavatut. Siseruumist väljavalgudavad lavastused ja näitused on harjutanud kultuuripublikut sellega, et üritustel võib esineda ka galerii või

Oma tajuinstrumentide eelhäälestamine on oluline. Saabudes oleks kasulik unustada küsimused „Mida mulle siin pakutakse?” „Kuidas mu meelt lahutatakse?” „Millise tehnoloogilise pulliga mind lõbustatakse?”. Tegemist on kergesti arusaadava, aent eelnevalt avaneva, mõtisklema kuutsuva ning tähelepanelikku kohalolu nõudva seiklusega, mida võib vaadelda kui isiklikku rännaku meie kõigi tuumprobleemide juurde. Näituse läbikõndimine on tervikkogemus, kõik looduses viibimisega kaasnevad kehalised aistingud on osa ekspositsioonist. Kuidas suhelda loodusega? Mis häält teeb päikesevalgus? Kuidas lõhnab puu?

Pind jalge all muutub, vahepeal on seekrobeline, siis pehme, siis okstega, tolmune või hoopis niiske. Kogu olukord on täis kahtlust ja kõhklusit. Õhk muutub ka: päikese käes võib olla praadimise tunne, puude varjus jahedam, niiskemas kohas pinisevad sääsed, aga siis pakub tuul ootamatult kergendust ja viib nad kõik minema. Vahepeal võib-olla eksid natuke ära, katsud ettevaatlikult, kas aial on elektrit sees, õnneks ei ole, saab üle minna.

Nii nagu pead oma keha mugavustsoonist välja tooma, pead laskma endal kaasa minna teostest väljakoovate sügavamate tähendustega. Teosed ei ole kontseptuaalselt keerulised ega raskesti mõistetavad, vastupidi, need on selged ja täpsed. Ideed on residentuuris pika aja jooksul välja tootatud, kunstnikud on ekselnud sarnaselt näitusega oma mõtete rägastikus sinna-tänna ja jõudnud kontsentreeritud väljundi ehk teoseni, millega kohtume. Teos on uks, mille taga olevat sisu tasub külastada.

TÖÖKAST ROBOTIST TUTVUMISENI PUUGA

Installatsiooni „Nõel heinakuhjas” puhul on tegemist robotiga, kes on pandud heinakuhjas poetatud nõela otsima. Õnnestumise korral annab robot sellest märku karjakella helistamisega. Installatsioon uurib inimkonna ja keskkonna vahelisi suhteid ning tõstab arutelu teemana tehnoloogilise arengu ja looduslike elementide omavahelise põimimise. Kunstnikeduo **Varvara & Mar** seab teosega küsimuse alla meie aina süveneva tehnoloogiasõltuvuse.

Vaatepilt tekitab frustratsiooni ja toob esile, kuivõrd keeruline on inimesel oma empaatiat valikuliselt välja lülitada. Võimatut ja inimesele väsitavat ülesannet sooritab ju robot, kes ei väsi. Miks ma talle kaasa tunnen? Meil on tung kõike inimlikustada, ka minu kodune robottoimuimeja ja saanud endale inimliku nime Sam ja omistame elukaaslasena talle pidevalt inimlikke käitumisviise: näe, Sam solvus; vaata, Sam üritab näidata, kui tubli ta on; Sam läks puhkama... Üks tehisaruu ohtudest seisnebki meie inimlikus empaatias, mille eest isegi robotikujuline robot pole kaitstud, rääkimata inimkujulisest robotist või silmaga nähtamatust kulsside taga toimetavast Alst.

Üks intrigeerivaim teos on „Ühe puu ID”. Berliinis elavat kunstnikku **Agnes Meyer-Brandist** huvitab, kuidas suhelda taimeriigiga, millest sõltub meie ellujäämine. Kuigi kiirelt arenev tehisaruu on kütuseks meie unistusele dekodeerida teiste liikide keeled – vestlustest elevantide ja lindudega –, tuleb mees pidada, et loodus ei ole üks klomp, vaid kirev eri keelt kõnelevate tegelaste spekter. Puud näiteks suhtlevad omavahel parfüümpilvedega.

Kunstnik on sünteesinud koostöö parfümeeri ja teadlastega ühe konkreetse puu tüve, lehtede ja juure lenduvate orgaaniliste ühendite molekule, mille omavahelisel segamisel on saavutatud parfüüm „Ühe puu ID”. Lõhna nuusutamisel on võimalik külastajal puuga potentsiaalsesse vestlusesse astuda, saada aimu tema oadustest.

Väike puidust rajake viib külastaja staarpuuni, keda ümbritseb kliiniliselt puhas ja looduses kontrastne laborlik lauake, kus assevad väikesed parfüümpudelikesed.

Tunglen viisakalt teiste külastajate vahelt pudelile suunas, ootan oma korda ning kui pudelike lõpuks minuni jõuab ja seda nuusutan, läbib mu keha kummaline soe laine, justkui oleks tõepoolest juhtunud midagi ainulaadset. See on ootamatult sümpaanne parfüüm! Ühtäkki tundub, et puu seisab ja vaatab mind. Meeldib tutvuda! Kauaks passima jääda ei saa, sääsed söövad ära ja staaril on küllaga teisi külalisi, keda tervitada.

ÕNNESTUNUD ATMOSFÄÄRI KUJUNDAMINE

Tehnoloogilise kunsti puhul mõjuvad vahetumalt vast kõige dünaamilisemad teosed.

Installatsioon „Üles-alla” koosneb väljale paigutatud õhutorudest, mis imiteerivad kasepuid. Õhu täis puhutat tekstiilist torud tõusevad ja langevad iga natukese aja tagant. Võltspuud ja nende silmanähtavalt ebaloomulik liikumine juhivad tähelepanu inimkonna sekkumisele looduse loomulikesse tsüklitesse. Autoriks on 2011. aastal tegutsemist alustanud šveitsi-saksa kunstnikeduo **heidungriess**.

On kuulda pahisemist, vaatan kunstpuudele alt üles. Need on võimsad, aga tehislukud. Ühel hetkel pahisemine katkeb, puud vajuvad longu ja jäävad vedelema. Alles nüüd märkan, et väli, kus seisain, ei ole niisama avaram koht, vaid raielank. Näen teisi inimesi samamoodi pisut nõutult kändude vahel ringi vaatamas, et mis nüüd edasi. Ilma puude varjuna on palav. Meenub **Michael Jacksoni** „Earth Song” tuuline muusikavideo, mis küsib: „What about us?” Jah, see teema oli terav juba 30 aastat tagasi ja valupunktid pigem süvenevad kui vähenevad. Pärast hetkelist leinamomenti korjan end kändude vahelt üles ja lähen edasi.

Prestiižise itaalia kunstniku **Marco Barotti** loomingukeskmes on „tehnoloogiline ökosüsteem” ning tema teosed flirdivad looma- ja taimeriigi toimemehhanismidega. Installatsioon „Fungi” tekitab metsa all laulvate seentega sürraalset atmosfääri, juhides tähelepanu seente ökoloogilisele tähtsusele. Helimaastik on saanud inspiratsiooni aka rahva (põlisrahvas, kes elab peamiselt Kongo nõos Kesk-Aafrikas) naiste mitmehälsest loost „Seente korjamise laul”. Osa installatsioonist on „Fungi oraakel” ehk tehisintellekt, mida on koolitatud teadusliku kirjandusega mikroiisavõrgustiku andmestikest. Teadmisi täiendavad tsitaadid seeneraamatutest. Oraakel sünteesib õpetusi ja jagab inimühiskonnale inspiratsiooniks seenemaailmast pärit sümbiootilist elukäsitlust.

„Fungi” asub veidi varjulises kohas, mis õhkab maalust tumedust. 3D-printitud valged seenekesed on oma kummalise pea maa alt välja pistnud ja tulnud meiega jalga oma segast laulu. Kohati tundubki, et heli tuleb otse maapõuest.

Selle vahetu kogemuse toel saab taas ilmsiks meie nägemismeelse dominantus. Seenevõrgustikud on suurimad elusorganismid, aga kuna me neid ei näe, siis kipume seda unustama. Seente sümbiootilised supervõimed ja kohanemisoskus on inspireerinud hirmufantasaiaid, nagu arvutimäng „The Last of Us” ja samanimeline apokalüptiline telesari. Eesti kunstnikest on

seenemaailma võlusid uurinud ja publikule lähemale toonud **Peeter Laurits**. Lisaks nähtamatu nähtavaks tegemisele mängib Barotti teos samuti mõttega dialoogist, info ja kogemuste-teadmiste vahetamise võimalikkusest teise liigiga.

Tumedate seenerütmide juurde tahaks jääda kauemaks püsima, aga on õhtune aeg ja esimesed suvelmad ning pinisev pilv mu ümber utsitab edasi minema. Vahetan teiste külalistega sääsetõrjet, enne kui edasi liigun.

LAI AMPLUAA TEOSEID

Sarnasel moel kõnnin läbi kogu ekspositsiooni. Mõned teosed on õhkorjad ja kauged, nagu „Päikese olevused” – austria kunstnike **Andreas Ziñleri**, **Fabian Lanzmaieri** ja **Klemens Kohlweisi** heliinstallatsioon, mis kasutab helide tekitamiseks päikese liikumist ja ümbritseva maastiku topoloogia tagasipeegeldumist. Teised on liikuvad ja jõulised, nagu metsa läbilõikav 54-meetrine konveierilint, pöörlev ümmargune murulapike või needsamad pahisevad puutüved. Mõned tööd on aga nii abstraktsed, et avastusretke järel kohalejõudmine paneb kergelt õlgu kuhugi ja hõivab osa kogemismeelest, siis ei teki tühja tunnet.

Ehkki teosed on kaardil nummerdatud, võib igaüks ise valida, mis järjekorras ta neid külastab. Minu külustus lõppeb lihtsa ja ilusa pöörleva murulapikesega „Muru tsentrifüug”, mille loonud kunstnik **Julijonas Urbonas** on Leedu kosmosagentuuri asutaja, aga ka endine Klaipėda lõbustuspargi direktor. Pöörlev maalapike keset avarat välja mõjub pärast metsamatka värske ja elavadana. Siin ei ole vaja kaevuda, et teostest aru saada, piisab lihtsast lapsemeelsest rõõmusest. Keerlev

murulapike muudab kiirelt perspektiivi ja lõhub korra korras harjumuspärasest taju. Ja see ongi lõbus.

„Metsikud bitid” ei ole lihtsalt silmapaistvaim projekt, mille kultuuripealinn Tartu 2024 on oma katuse alla saanud, vaid ka täiesti ainulaadne algatus Eestis, mis tegeleb väga pakiliste inimkonna tulevikku puudutavate küsimustega. Lisaks tehnoloogia ja looduse suhtele on teemaks ka integratsioon, keskkonnakriis, tehisaruu, dialoogivõimekus ja võimalikkus, poliitika, keskkonnareostus, sotsiaalne ebavõrdsus jne.

Kõndimine ja mõtisklemine sobivad hästi kokku. Kehalise looduskogemuse ülevus vabastab silmade ülemvõimust ja aitab leida vajalikku ruumi, et pääseda argilise küüsisist ja lasta meis küpseda seda enim vajad

Võimatut ja inimesele väsitavat ülesannet sooritab robot, kes ei väsi. Miks ma talle kaasa tunnen?

Siin ei ole vaja kaevuda, et teostest aru saada, piisab lihtsast lapsemeelsest rõõmusest.

asuvasse Vahejärve, lastes seal valla oma sisemise metsiku konna. Ükskõik kui palju me ka ei püüaks seda tubastes tingimustes tehnoloogiale allutada, on metsikus ja ettearvamatuse elu olulisim ja häirivaim osa, mis sekkub ikka ja jälle ning millega kohtumiseks tasub valmis olla.

NÄITUST KORRALDAVAD KUNSTNIKUD JA KURAATORID, KES ON SEOTUD TEHNOLOOGIA- JA KUNSTITALUGA MAAJAAMA „METSIKUD BITID” ON OSA EUROOPA KULTUURIPALINNA TARTU 2024 PÕHIPROGRAMMIST. KURAATORID ON **MARI-LIIS REBANE**, **TIMO TOOTS**, **MARIE VALGRE**, **KADRI LIND** JA **TAAVI SUISALU**. NÄITUS ON AVATUD MAI LÕPUST SEPTEMBRI ALGUSENI JA SOBIB KÜLASTAMISEKS KOGU PEREGA. ROHKEM INFOT: [WILDBITS.EE](#)

Foto: enokkogu

Riste Lehari on vabakutse-line copywriter, keda huvitavad kultuur ja keskkonnad, mis meid ümbritsevad. Eriti hindab ta kultuuri, mis kutsuvad üles aktiivselt meid ümbritseva suhestuma. On avaldanud ühe novellikogu pealkirjaga „KAFFE” ja on linnakorralduse magistrant.

RAHA EI MAGA, RAHA ON DUŠI ALL

Vaatas **Aleksander Tsapov** ■ Eesti Draamateatri suvelavastus „Rahamaa“, üks kultuuripealinna Tartu 2024 programmi suurprojektidest, on võtnud käsitleda korraga olulise, ent mitte tingimata lihtsasti lavavormi valatava rahapesuprobleemi. Ühelt poolt finantskuritegude külm paberimäärimine – dokumendihunnikud ja JOKK-skeemid, riulifirmad ja loominguline raamatupidamine –, teisalt reaalsed pangatöötajad ja kliendihaldurid, kes on ahnusest, moraalsete kompassi puudumisest või idaeuroopalikust *laissez-faire*-mentaliteedist aidanud innukalt oligarhide, FSB funktsionääride ja relvaärikate musta raha Euroopasse kantida. Danske ja Swed, **Aivar Rehe**, Marko, Mihhail, Juri jpt. Valgekraede kuriteod on ju iseenesest otsevaates igavad – okei, seadust rikutki, keerutati dokumente jne, aga raha taga kummitav vägivald või korruptsioon tuleb enamasti juurde spekulatsioonidele. Rahapesu mõjutab poliitikat, majandust, krediidireitinguid, rahvusvahelisi suhteid, aga ilma rahast jooibud inimesteta seal sees jääks draama intellektuaalseks mõtteharjutuseks. Autor Mehis Pihla ja lavastaja Hendrik Toompere jr ongi asetanud „Rahamaa“ keskmesse teiste hulgas Annelinna poisid

Milles „Rahamaa“ selgelt õnnestub, on rahapesu tummise ajajooni väljajoonistamine, sellega seonduva rahvusvahelise bardaki ja kodumaise haltuura kujutamine.

ma intellektuaalseks mõtteharjutuseks. Autor Mehis Pihla ja lavastaja Hendrik Toompere jr ongi asetanud „Rahamaa“ keskmesse teiste hulgas Annelinna poisid Oliveri (Karmo Nigula), Arturi (Tõnis Niinemets) ja Jaanuse (Markus Luik), kelle postsovetlik soov ratsa rikkaks saada teeb neist saastava rahaveduri katlakütjad.

Kammivabriku tehasehoonesse loodud lavastus on liibe, liikuv ja tempokas. Maria Fausti bändi *live*-muusikast, Ove Mustingu videorežiist (mida saab jälgida suurel ekraanil) ning Pihla tekstist, näitlejate liikumisest ja lavamoodulite pidevast nihutamisest tingitud ühtlaselt kõrge adrenaliini tase hoiab särinat üleval. Lavastuse jaoks on tehtud selgelt palju uurimistööd (toetudes suuresti ka **Holger Roonemaa**, **Martin Laine** jt uurivate ajakirjanike artiklisarjadele rahapesust), mida on üritatud optimaalselt kolme ja poole tunni sisse kompressida. Ajas ja ruumis liigutakse joostes, Tõnis Niinemetsa suust tulev jutustajahäääl vuristab nagu vana kooli börsimaakler. Lavastus püüab vähemalt kahte asja korraga: anda sissejuhatavat loengut rahapesu lähialal (eriti Danske panga Eesti filiaali juhtumist) ning samas kaardistada rahapesijate hingeelu ja nende langetatud valikute põhjuseid.

Roppused lendavad, šampas paugub, käed värisuvad ja köis, millel kõnnitakse, ähvardab pidevalt puruneda. Vormilt on „Rahamaa“ küll must komöödia, aga finantstrilleri alatoonidega. Karikatuuri-vinti keeratakse kõvasti peale, klišeesid taastoodetakse, kuid sellest ollakse teadlikud ja antakse ka vaatajale mõista stiilis „ma tean, et see kõik on kohutavalt banaalne, aga see banaalsus on ka kohutavalt vastupandamatu“.

Kohalikele suveteatri *blockbuster*-itele kohaselt tuleb natuke ka palagani teha, aga õnneks ei võta see kogu asja üle, nagu juhtus Draamateatri möödunud suvises

tükis „Onu Bella tähestik“. Milles „Rahamaa“ selgelt õnnestub, on rahapesu tummise ajajooni väljajoonistamine, sellega seonduva rahvusvahelise bardaki ja kodumaise haltuura kujutamine. Milles ta aga selgelt pealiskaudseks jääb, on n-ö karakterite siseilma kaemused ja nende vaheliste suhete peenhäälestus. *Fair enough*, kõike ei jõua ja sellele on ka lihtne läbi sõrmede vaadata, kui ehk peategelase Arturi perekondlikud suhted välja arvata. Siin jääb tegelaskujude sügavus pigem kodumaise telesarja baastasemele. Teisalt võiks väita, et suhetesse „investeeringu“ ongi teisejärguline, kui oled andnud oma südame peadpööratavale käbele ja boonustele. Lavastuses on ka naljakas üle võlli seik, kus rahapesu ja sellest tõukuva sularaha ülevõeo kõrghetkel helistatakse Eestist Euroopa Keskpanka, sest viiesajaeurosed on ringlusest otsa saanud.

Paratamatult saab sellesse lavastusse suhtuda tinglikult kui ka telesarja „Pank“ jätku või paralleelfiktsiooni. Nii nagu „Pangas“, saadakse ka „Rahamaas“ kõigepealt lõnga ja siis tõmmatakse ülikond selga. Kui **Sergo Varese** Toomas korjatatakse üles tanklast, siis Tõnis Niinemetsa Artur Annelinna panelkade vahelt. Mis algab kokaiini ja pidutsemisega, lõpeb viimasena tühjas kontoris tule kustutamiseks. Mõlemas loos on ka prominentne pangajuhi roll Gert Raudsepa käes. Iseenesest on isegi kummaline mõelda, kui vähe on

käsitluse alla, vaikselt juurde tuleb. Eestis elavate inimeste suhet rahaga võiks rohkem vaadelda ja võiks ju loota, et „Rahamaa“ aitab seda suunda realiseerida.

„Rahamaas“ väljenduvad vanad head motiivid „raha korrumpeerib“ ja „kui mina ei ole ahne, on seda keegi teine“ on muutunud ajaga kultuurilisteks meemideks, meenutagem kas või Gordon Gecko (**Michael Douglas**) tsitaati 1987. aasta filmist „Wall Street“: „Greed, for lack of a better word, is good. Greed is right. Greed works.“ („Ahnus, parema sõna puudumisel, on hea. Ahnus on õige. Ahnus toimib.“) Kuid kohaspetsiifiliselt kutsub „Rahamaa“ arutlema ka kodumaise rahaidentiteedi üle. Kes me siis oleme? Ikka plaanimajanduse traumad üleelavad kavalad rahajüngriid või siis, vastupidi, idioodid, kes seda kasinodes, spordiennustustes ja krüptoskammideis tuimalt ära annavad? Sitafilter Lääne-Euroopa ja Venemaa vahel, nii et skandinaavilased ja venelased söönud, ise aga istume kartsas? *Fintech* ja vabaturumajanduse reguleerimata majakas, mis suudaks meid ainsana viie rikkaima hulka viia? Või nagu rahapesijate kaitsja „Rahamaas“ kohtu ees kõneleb: „Meil oli unistus jõuda Euroopa viie rikkaima riigi hulka. Aga mis need viis riiki on? Monaco, Liechtenstein, Luksemburg, Šveits ja Inglismaale kuuluv Bermuda. Ja nüüd me süüdistame neid mehi, et nad meie unistust ellu viisid!“ Ahnus on hea, nagu öeldud.

Foto: Gabriela Urm

„RAHAMA“: EESTI DRAAMATEATER. AUTOR MEHIS PIHLA, LAVASTAJA HENDRIK TOOMPERE JR, HELILOOJA MARIA FAUST, KUNSTNIK KRISTJAN SUITS, VALGUSKUNSTNIK PRIIDU ADLAS, VIDEOREŽISSÖÖR OVE MUSTING, MÄNGIVAD TÕNIS NIINEMETS, VIIRE VALDMA, GERT RAUDSEP, MARKUS LUIK, KARMO NIGULA, INGA SALURAND, NIKOLAI BENTSLER JT. ESJETENDUS 6. JUUNIL 2024 KAMMIVABRIKU TEHASEHOONES TARTUS.

Eesti ekraanidel või lavadel olnud algupäraseid dramatiseringuid majandusest ja pangandusest, arvestades, kui fundamentaalset rolli see meie igapäevases mängib. Eks ka lavastaja Hendrik Toompere jr, kes „Pangaski“ trader’it mängis, sai selles žanris juba „Lehman Brothersiga“ käe valgeks. See oli Ameerika pangandushiiu häbbumise lugu, mille puhul lennati läbi sajandite, mitte üle paari kümnendi nagu „Rahamaas“. Selles suhtes on kiiduväärne, et kodumaist finantsdraamat, mis kuulub paratamatult ka lähialaloo

Mida me siis päriseluse õppinud oleme? Rahapesule tehti justkui lõpp, aga teise käega avati krüptopesu, Venemaale kehtestati sanktsioonid, aga neist hiiliti kohe ka mõõda, ja nii ilmselt kordub kõik uuesti tulevikus, ainult skeemid lähevad keerulisemaks. Igatahes oleks juba vabalt võimalik hakata „Rahamaale“ järgi „Krüptomaa“ kirjutama, kus laialdases krüptopettuses ja rahapesus süüdistatud **Ivan Turögin** ja **Sergo Potapenko** ootavad kartsas USAle väljandmist ja hakkavad möödunud meenutama.

teater

KAHHELDRAAL
Renate Keerd
lavastus basseinis

CLUB PARADISE
Andreas Aadel
lavastus diskoteegis

BACKTOTHEBEACH
Joel Väli
lavastus mererannas

1:1
grupitöö
lavastus hotellitoas

MÄLESTUS-MÄRGID
Ivar Põllu
lavastus Narva jõel

MANN UND LICHT
Rene Liivamägi
audiolavastus tubades

muusika

HUNGERBURI
ORKESTER OUU
kontsert kinosaaalis

HUNGERMUSIK
Lauri Lest
muusikaline installatsioon

SÖÖGIVAHE
Liis Ring
fotonäitus+kontsert

SILENT DISCO
+JAZZKLUBI
diskoteegis ja fuajees

LEXSOUL
DANCEMACHINE
vabaõhukontsert

kino

DOKFILMIDE KASSETT
Maria Reinup
Janek Murd

INIMENE PUHKAB
Madis Ligema
vabaõhukino

MUSTVALGED
UNENÄOD
vabaõhu kollaažkino

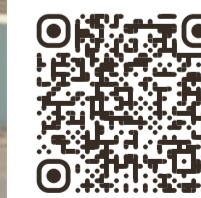
näitus

tuur

melu

TARTU
UUS
TEATER

HUNGERBURG
2024

TARTU UUE TEATRI FESTIVAL & KUNSTIREITRIIT
14+15+16+17+18 AUGUST NARVA-JÕESUUS
UUSTEATER.EE

MANNA TAHAKS PANNA OMA AJJU VÄIKSE KAAMERA

„Kelle seinal sooviksid veeta päeva kärbsena?” küsitakse ikka, kui tahetakse teada, kes sind inspireerib või kelle ellu sooviksid piiluda. Muusik manna avab meile heatahtlikult akna ning jutustab pungist, haavade lahtilaulmisest ja sellest, kuidas muusikat ei saa teha valesti.

Kirjutas **Mariliis Möttus**, pildistas **Alana Proosa**

Deftones, *rage rap*, *techno*, punk, **Travis Scott**, colombia rahvamuusika, loetleb manna oma Spotify lemmikuid viimasest kolmest aastast, mille jooksul valmis tänavu märtsis ilmavalgust näinud plaat „76tape”, lihvitud ikka koos manna truu produtsendi **Markus Paloga**. „Mul on kogu aeg mingid erinevad perioodid. Praegu kuulan näiteks hästi palju türgi rahvamuusikat. Mingid poplood on ka head, aga mind paeluvad just traditsioonilised rütmid.” Kui ta 2022. aastal Burger Boxis töötas, avastas ta oma bossi kaudu Ladina-Ameerika muusika, peamiselt *cumbia*. Nii võis klientidele toitu kätte viies kõlada manna isiklikust menüüst *metal*, pärast söömise lõpetamist aga colombia pärimusmuusika. „Nii mu muusikamaitse töötabki – ühel päeval üks kontrast, teisel teine.” Kontraste ei pea tikutulega taga otsima ka manna enda loomingust – seda maja hoiavad sujuvalt koos kärisevad kitarririfid, *triphop*’i sametine kattematerjal, RnB-vuugisegu, *hyperpop*’i digitaalne särts ja muidugi manna kümne eri karakteriga vokaal.

MUUSIKAL EI OLE ÕIGET EGA VALET VORMI

Jutustada manna oskab. Mitte ainult oma lugudes, vaid ka väljaspool neid. Kuulan kivalt tema huvidest, tulevikuplaanidest ning sellestki, kuidas tema juured ulatuvad vanaema liini pidi Ukrainasse ning vanaisa kaudu Gruusiasse. Sellest, kui raske tal oleks läbi lüüa näiteks Kreekas, kuna sealne muusikamaastik on väga oma ja naaberriikide keskne. Sellest, kuidas ta on õppinud ukraina keelt ja proovinud ka gruusia keelt omandada, aga kursuste vähesuse tõttu pidi ta selle keerukale „vedrutähestikule” alla vanduma.

Kui keeles ei vea, veab mujal. manna toanurgas seisab pianiino – sünnipäevakink tema elukaaslaselt –, instrument, mida ta lapsest saati iga päev mängis. Võttis iseseisvalt YouTube’i õpetused lahti ja hakkas kuulmise järgi harjutama. „Nüüd on mu *comfort element* mu kodus tagasi,” viitab muusik nelja aasta pikkusele katkestusele, sest lapseõlvekodust välja kolides jäi klaver maha.

mannat on utsitanud muusikakooli minema mitu inimest, aga enda sõnul on ta selleks liiga kangekaelne. „Mul oli põhikoolis hästi tore muusikaõpetaja ja klassijuhataja, kes ütles, et Annabel, sa pead ikka muusikakooli minema, ja vanaema kommenteeris pidevalt, et sul on nii ilusad pikad peenikesed näpud, need on klaverimängija näpud,” naerab ta, aga tunnistab, et ta ei suudaks minna sinna ja kuulda, et ta mängib valesti. „Minu jaoks ei eksisteeri sellist asja, et sa teed muusikat valesti. Muusikat saab teha ükskõik kes, sellel pole õiget ega valet vormi. Vajutad tühjust kohast ühte nooti ja see juba ongi muusika algus.”

Tema ainus muusikakoolikogemus pärineb WAFist, kus ta treenis kolm aastat häält ja enesekindlust. Väljaspool stuudiot ja lava manna teiste ees klaverit mängida

ega laulda ei suuda. Ka kodus elades laulis ja mängis ta klaverit ainult siis, kui oli täiesti üksinda. Teadis, et tal on kaks tundi aega, kuni keegi koju jõuab, pani ukse seest kinni ja võtme ette. „Olen lihtsalt nii arg,” otsib ta seletust. „Ma ei ole aru saanud, mis paaniline hirm mul selle ees on, sest mul ei ole probleemi minna lavale ja laulda sadadele inimestele, aga kodus on võib-olla vorm nii toores, et ma ei julge seda kellelegi näidata.”

NAISTE RAEV

Hoolimata muusikalise kõrghariduse puudumisest on manna jõudnud oma 21 eluaasta jooksul kolm albumit välja anda ning kinnitab, et muusikata ta oma tuleviku ette ei kujuta. Kuigi mannat nimetab ta oma südame- ja põhiprojektiks, vihjab ta siiski, et plaanib manna mullist ehk pisut välja astuda ja ka muude asjadega eksperimenterida. „Akki näiteks punkbändi teha?” uurin ühele kunagisele intervjuule viidates. „Absoluutselt! See unistus ja soov püsivad hetkeni, kuni ma selle bändi päriselt ära teen.” Ja punki tahab manna teha just koos teiste naistega, sest see on kõige toorem vorm, kuidas naised saavad oma viha väljendada ja kuidas see muusikas avaldub. Ta toob näiteks ühe oma lemmikbändi Lamb-rini Girls ning selle, kuidas uue laine naispunkbändid olulisi tänapäevaseid teemasid tõstatavad, olgu selleks kas või tänaval või kogemata läbi akna kiikavad pilgud lihatükihooajal, nagu manna suve alternatiivseks nimeks pakub.

„Kuuled naiste generatsiooni-deülesest kannatuste jadast. Nad lihtsalt röögivadki südamepõhjast ja kõik naised publikus saavad täpselt aru, millest nad räägivad. Lisaks see, kuidas inimesed punkkontsertidel tantsivad ja liiguvad. Ei ole ühtegi teist žanri, kus inimesed on nii vabad kui pungi puhul. Neid lihtsalt ei koti mitte miski ja see on nii *nice*. Ma tunnen, et see on minu kutsumus.” Sellele kutsumusele vastamiseks otsis manna paar aastat tagasi isegi tulevases punkbändi liikmeid, kuid sai ainult mõne vastuse. „Nüüd on neid inimesi kindlasti juurde tulnud, aga praegu mõten

välismaale kolimisele ega taha seotõttu väga palju uusi asju algatada... Aga lähima kahe aasta jooksul olen kindlasti pungija laval,” lubab ta. Oma kontsertidel on manna kogenud nii punki kui ka näilist stoilisust, ent eriti meeldib talle esineda välis-

maal, et näha sellise publiku reaktsioone, kellest 95 protsendil pole tema olemasolust enne õrna aimugi olnud. Sloveenias esines ta festivalil MENT näiteks inimeste keskel väikses alternatiivbaaris, kus tehti sees tobi ja joodi õlut ning tantsiti, kuidas jumal juhatab – keskkond ja vabadus, mille manna valiks iga kell suure lava asemel. Ka Põhja-Makedoonia kontsert sai pärast vestlust ühe kuulajaga täiesti uue perspektiivi, kui selgus, et liikumatus ei tähenda alati seda, et publikul on igav, vaid seda, et inimesed kuulavad ja süvenevad – seda peaks ka Eestisse esinema tulevatele artistidele vahepeal meelde tuletama. Publikuga suhtlemine on manna jaoks miski, mille nimel ta töötab. Kui ta ei saa laulmise ajal kõrvamonitoride tõttu suhelda ning publi-

Liikumatus ei tähenda alati seda, et publikul on igav, vaid seda, et inimesed kuulavad ja süvenevad.

ku reaktsioone tingimata ei kuule, siis pärast *live*’i jääb ta alati saali, et inimestega rääkida.

Kes on manna tegemistel silma peal hoidnud, teab, et tema loomingu vundamendiks on isiklikud kogemused vaimse tervise, ahistamise ja südamevaluga. Nii ei tõtta ta ka pärast kontserti suures õnnejoovastuses

Alklassides kutsuti mannat raamatuneelajaks.

laval alla, sest lugude esitamine rebib lahti vanad haavad. See on miski, milleks peab teraapias treenima ja valmistuma, eriti kui on palju esinemisi järjest. „...76tape” räägib seksuaalsest ahistamisest ja väga tugevatest vaimsetest probleemidest, mis mul on olnud. Isegi kui

Karaktereid kui selliseid manna oma muusikas eriti ei loo, aga lülitub erinevatesse mindset’idesse – punktiinekast jumala ja saatanani välja.

sellele mitte mõelda, siis keha mäletab ja hoiab traumat kinni. Aga olen sellest kirjutanud ja otsustanud seda jagada ning nautin väga esinemist. See on seda isiklikum, et elan seda terve saali ees uuesti läbi,” selgitab manna.

SÄDEMEST SAAB LUGU

Kui esinemine rebib haavad lahti, siis lugude kirjutamist nimetab muusik sada protsenti teraapiliseks – saad manipuleerida meloodiatega, panna sõnu ritta, nii nagu soovid. manna ütleb, et kirjutab kõik oma lood justkui alateadlikult – kuskil on mingi teemasäde, mille põhjal ta 15 minutiga sõnad valmis kirjutab, siis ta laulab need sisse ja saab alles hiljem aru, millest ta

räägib. „See on nagu mediteerimine, lihtsalt istud maha ja vaatad, mis üles tuleb. Tahaks panna oma aiju mingi väikse kaamera või ajukeemia detektori, et näha, mis seal kirjutades toimub.” Kirjutamine mannale meeldib, mitte ainult muusika, vaid niisama ka – koolis oli ta lemmiktunniks kirjandus ning kui teised kirjan-di kirjutamise peale oigama hakkasid, küttis manna mahu kolmekordselt täis. Alklassides kutsuti teda aga

raamatuneelajaks, sest raamatukogust võetud kümme teost rändasid sinna juba kolme päeva pärast tagasi. manna nendib, et kasulikke raamatuid on tal siiski raske lugeda – tema lemmikžanriks on hoopis noorteromaanid ja tiineka-draamad.

„Kui mõne artisti puhul võib pidevalt sama-de inimestega stuudios toimetamine muutuda ajapikku igavaks, siis Markus ja manna pole üksteisele veel jalgu jäänud,” kirjutas **Jaane Tomps** meie mainumbris. Kuidas see neil õnestub? Ta ise arvab, et võti peitub selles, et mõlemad kuulavad ja proovivad väga erinevaid asju, aga lisab, et Markus on lihtsalt nii *epic* produ, kes oskab töötada nii paljude žan-ritega ja kaasa mõelda. Lihtne on teha koos-tööd andeka inimesega. „Ta on lihtsalt nii minu inimene. Ma ei salvesta peaaegu kunagi vöö-ras stuudios, vaid alati kodustuudios, kus saan ennast lõdvaks lasta ja asju proovida. Mulle just meeldib, et on üks kindel inimene, kellega seda teen, sest nii on ka lihtsam ennast vabaks lasta.”

Oma viimase albumi „76tape” valmimisel sai lauljatar ka tunda, mida tähendab ühe loo kallal rassimine. Lugu „Played” pidi nimelt peaaegu plaadilt välja jääma, sest manna ega ka Markus ei suutnud välja mõelda, mis suunas sellega liikuda, aga mõlemad teadsid, et sellel on palju potentsiaali. Lõpuks hakati lugu tükk tüki haaval uuesti üles ehitama: „Alguses mõtlesin, et kui ma seda niimoodi välja surun, siis äkki see on vale, aga lõpptulemus on ülihaige. Mõte on paigas, kõla on paigas, kõik on tegelikult jube hästi. See oli esimene laul, mis ei tulnud nii kergelt, aga see on üks mu lemmiklugusid sellelt albumilt.”

Karaktereid kui selliseid manna oma muusikas eriti ei loo, aga ta lülitub erinevatesse *mind-set*’idesse – „WOULD YOU EVER KILL FOR ME?” on näiteks kirjutatud punktiineka vaatepunktist, kellel pole veel arusaama armastusest („Kellel tegelt üldse on?”) absoluutselt väl-ja kujunenud, see pole valusa nurga alt vooli-tud. „Libisen ka kontrastidesse, jumalast saatanani välja. Pigem painutan mannat ja Mariat edasi. Haigel inimesel mitu iseloomu!”

Nii saabki otsa see päev kärbsena manna seinal, aga hea on kuulda talt lõpuks tõdemust, et kui „76tape”-i kaanel poseerib ta kinniseotuna, siis tegelikult on see album vabanemine, millega ta kõik tumedad asjad enda seest välja kirjutas. Seda kinnitab pärast viimase albumi valmimist sündinud looming, mis on ainult *good vibes*, enam-vähem tantsumus, lubab manna. „Kõik kurjad asjad minus said otsa.”

UUS EESTI BIIT

GREGOR KULLA

Helilooja Gregor Kulla tahab, et tema loomingu suurim mõjutaja oleks kujutlusvõime.

Miskipärast tuli su muusikalistele, performatiivsetele ja kriitikaalastele tegemistele mõeldes pähe sõna „trikster“? Seda just põhjusel, et sul on kombeks mingeid tuhmunud arusaamu raputada ja küsimuse alla seada. Kui palju on klassikalise muusika valdkonnas, kus sa professionaalsel tasandil tegutsed, sellisele triksterlusele ruumi?

Ruumi on sitaks, aga seda hoitakse kavalalt vaka all. Või kas just kavalalt, pigem lihtsalt mugavalt, sest keegi ei viitsi millegagi tegeleda. Niigi palju käsil. Ja siis keegi tuleb ütlema, et vaja on hakata kavu muutma ja ma ei tea millele mõtlema. Endal on küll vahel nii, et see, mida teha ei viitsi, paistab ebavajalik. Ja siis pirtsutan. Järjepidevus on key, et ebamugav saaks mugavaks. Sappi on igal pool nii palju, et ma ei jaksa sellele enam isegi mõelda ega sellega tegeleda. Oluline on, et otsused oleksid teadlikumad, mitte kellegi paha tuju tulemus.

Mis võtetega sa neid piire nihutad? Nii enda loomingui kui ka teavitustöö kontekstis.

Koolis andsin märku, kui miski tundus imelik või kellelegi tehti põhjendamatult või teadmatult liiga. Muidu laiemalt lobitööd, kirjutamine ja susimine ning sarnaselt mõtlevate inimeste leidmine. Neid on tegelikult palju, aga nad kardavad sellest rääkida või on ajaga endasse tõmbunud. Looming ei muuda midagi, kunstiga maailma ei päästa. Seal tegelen endale meelepäraste ja huvitavate asjadega, mis tunduvad mõnele šokeerivad. Väga hea, aga mu eesmärk pole otseselt piire nihutada, pigem avastada. Sellega, et kultuur on elu valitsev jõud, kunst päästab hinge ja on ülilooline, puutusin kokku Tallinnas. N-ö maa pool on muud asjad tähtsamad. Minu jaoks on tähtis, et saan oma uudishimu rakkes hoida ja toita ning et ka teised

Foto: Alana Proosa

Küsis **Mariliis Mõttus**

lik uusi sõnu avastada ja kasutusele võtta, et mu keel väänduks ega oleks jääk. Kõik muu eelistan ise välja mõelda. Raamatute lugemine on niisama tore.

Erisuguse muusika kuulamine on põnev. Nii saan aru, mis on üldse võimalik, ja pidevalt uuega harjuda. Kui taban teose, mis mulle ei meeldi või mida kuulates tõmbub kulm kupra, kuulan seda nii palju, vaatan partituuri, kuniks teos on teinud endale minus väikese aseme. Iga mõte on huvitav, kui sellel on taust. Kui tausta pole, tuleb see luua. Arvamus on pealiskaudne, sõltub teadmistest ja mind eriti edasi ei vii. Seosed annavad julguse teha, mida ise tahan, ilma et kellegi mürgine pilk või lause (arvamus) seda piiraks. Ma tahan, et mu loomingui põhiline mõjutaja oleks ikka minu kujutlusvõime. Ja seda, et mu kujutlusvõime saaks olla võimalikult lai, toidab võimaluste tundmine ja julgus.

Sageli kohtab kirjeldustes, et tegelen vähemuskultuuridega, mis on võib-olla üks läbiv joon. Ühtpidi on LGBTQIA+ inimeste elukogemused mingil määral päris sarnased, seega ka emotsioonid, protsessid,

saaksid seda, mida nad tahavad. Sõbrad on olulised. Pere on teistmoodi oluline.

Kuidas kirjeldaksid oma loomingut ja tööprotsessi? Üksinda mõtlemine.

Kirjutavate inimeste puhul öeldakse tihti, et kui sa ei loe, on ka kirjutada palju raskem. Isiklikult arvan, et sama kehtib muusikakuulamise ja heliloomingu kirjutamise puhul. Kuidas inspireerib sind kuulatav muusika ja mis veel su loomingut mõjutab?

Mul pole nii. Minu jaoks on vaja-lik uusi sõnu avastada ja kasutusele võtta, et mu keel väänduks ega oleks jääk. Kõik muu eelistan ise välja mõelda. Raamatute lugemine on niisama tore.

Erisuguse muusika kuulamine on põnev. Nii saan aru, mis on üldse võimalik, ja pidevalt uuega harjuda. Kui taban teose, mis mulle ei meeldi või mida kuulates tõmbub kulm kupra, kuulan seda nii palju, vaatan partituuri, kuniks teos on teinud endale minus väikese aseme. Iga mõte on huvitav, kui sellel on taust. Kui tausta pole, tuleb see luua. Arvamus on pealiskaudne, sõltub teadmistest ja mind eriti edasi ei vii. Seosed annavad julguse teha, mida ise tahan, ilma et kellegi mürgine pilk või lause (arvamus) seda piiraks. Ma tahan, et mu loomingui põhiline mõjutaja oleks ikka minu kujutlusvõime. Ja seda, et mu kujutlusvõime saaks olla võimalikult lai, toidab võimaluste tundmine ja julgus.

Sageli kohtab kirjeldustes, et tegelen vähemuskultuuridega, mis on võib-olla üks läbiv joon. Ühtpidi on LGBTQIA+ inimeste elukogemused mingil määral päris sarnased, seega ka emotsioonid, protsessid,

tunded, tihti ka mõtted. Need on rikkalikud ja mõjutavad mind ilmselt rohkem kui miski muu. Eks onoleb teosest. Teistpidi on põnev vaadata nende kogemuste najal tekkinud ilminguid, nende ilmingute võimalikke kaardistusi, teooriaid. Näiteks vähemuskultuuride tegevuse vaatlemine liialdusena, kväärimine, vinguung jne. Need on ka mulle omased tööriistad.

Hiljaeagu andsid EPna välja soundtrack'i „Old Piano“ Kris Lemsalu ja Johanna Ulfsaki samanimelisele mockumentary'le. Kuidas see koostöö sündis ja EP kontseptsioon su peas valmis?

Johanna Ulfsak saatis mulle teoseid, mis võiksid *theme song*'i kirjutades inspiratsiooniks olla. Filmi algus oli umbkaudselt valmis ja Johanna saatis mulle „Rosemary's Baby“ tunnusmeloodia, kõllas ja täpsustas meeleolu. Sain kohe aru, mida ta tahab. Meil on sarnane maitse- nišš. Aitasin teda ka isikunäitusega ja me ei peagi justkui rääkima. Kõik on selge.

Improviseerisin klaveril, leidsin midagi, võtsin kohe telefoniga salve ja saatsin Johannale. Seadsin selle keel- pillitriole ja löökpillidele, et oleks rohkem kihte ja viiteid. Endale meeldib väga see Hercule Poirot' konno- tatsioon, mis tekib. Lasin helirežiil salvestuse eriti la- medaks kruttida, et oleks *treble* makikõla. Kõige keerulisem oli selle spaamuusikaga. Et see poleks lihtsalt spaamuusika, vaid mingi vint oleks peal. Ja kihid.

Mis oleks su nn dream project või tegu, millega tahaksid muusikavaldkonnas mäletatud olla?

Ütlesin kunagi emale, et mõtle, mu töö on lihtsalt teha seda, mida ma tahan. Teen seda, mida tahan, ja saan selle eest vahepeal raha. Niimoodi tahaks ka edasi, et julgeksin teha, mida tahan. Selleks pean teadma, mida ma tahan. Mulle lihtsalt meeldib kogu aeg midagi teha. Tahaks jõuda selle protsessi käigus kohtadesse, mida ma praegu ettegi ei suuda kujutada. *That's the dream.*

„Tõukejõud“ on rubriik, mis tutvustab inimesi, kes tegutsevad muusikaga seotud elualadel, kuid ise lavalauadele ei satu. Sel korral anname sõna mändžerile ja muusikaeksportijale Marili Jõgile.

Kuidas sa potentsiaaliga artisti ära tunned?

Andekas ja kvaliteetne looming, sisu ning lähenemine. Omanäolisus, karisma, südikus. Avatud mõtlemine ja ambitsioonikus, tegutsemistahe ja -võime. Mingi säde peab tekkima!

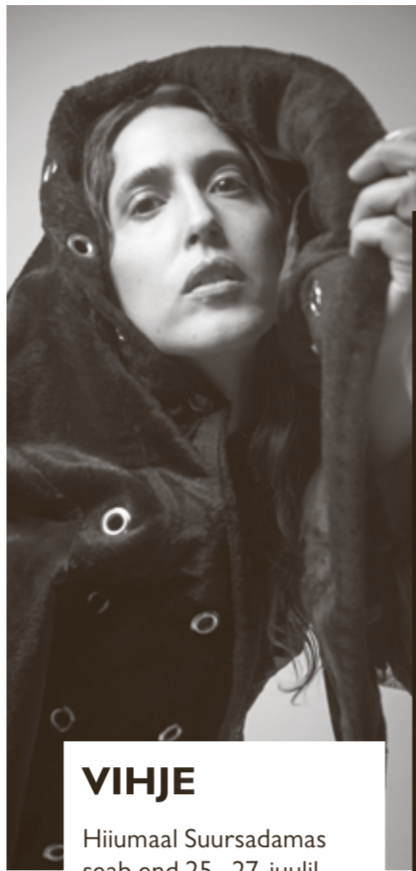
Kõige keerulisemad olukorrad, millega pead mändžerina silmitsi seisma?

Kuna see töö hõlmab palju nüansse, võib olla ka äärmiselt erinevaid väljakutseid. Aga kui kuidagi ei saa, siis kuidagi ikka saab! Nii leivad ka kõige keerulisemad olukorrad üldiselt lahenduse. Näiteks, kuidas teiest maailma otsast lavale jõuda, kui lend on tühistatud, või kuidas realiseerida suuri plaane piiratud vahenditega. Nii tuleb ikka ette, et käivituvad eri supervõimed, olgu selleks näiteks läbirääkija, logistik, suhtekorraldaja, strateeg või raamatupidaja. Keerukused käivad aga asja juurde ja üldiselt pigem vaatan neid momente kui protsessi osa, mis jälle kusagile sammuke- se edasi viib. On lahe tunne, kui väljakutsest/ riskist saab rõõm või õppimismoment, mis on hoidnud aju terava.

Mida soovitaksid muusikatööstusest huvitatud noorele, kes sooviks oma jala muusika- mändžerina ukse vahele saada?

Otsast pihta hakata! Olla avatud, töökas ja südamega asja juures. Püsida järjepidev! Kui koostöö klapib, kujuneb sellest ilmselt võrdlemisi pikk reis. Loetletu peaks aga kindlasti olema kahepoolne. Samuti võiks omavahelise- sed ootused võimalikult selgelt sõnastada. Kui kunagi artisti toena alustasin, siis korralduses oli kogemust juba üksjagu, kuid ega ma mändžeritöö spetsiifikast suurt midagi ei teadnud. Aga süüts säde ja hakkas hullult meeldima! Tundus, et nii palju saab ära teha – ilusal eesmärgil! Mul on ka akadeemiline taust, aga parim õpetaja on ikka protsess ise. Alustuseks on ehk mõistlik osaleda mõnel valdkonna üritusel või tutvuda Music Estoniaga. Samuti on nutikas leida endale mentoreid, minul on neid mitu. Näiteks esimene mentor, kellega mul on tänini väga tugev side, on oma valdkonna täielik tipp lirimaal. Varskeim aga – nii mitteametlikul kujul – koosseisu R.E.M. mändžer. No on ju põnev!

■ Küsis **Mariliis Mõttus**

Helena Hauff. Foto: Key Studio

■■■■■

Kuulas Simo Atso

VIHJE

Hiiumaal Suursadamas saab end 25.–27. juulil sisse järjekorras kaheksas muusikafestival Saund ning sellega seoses alternatiiv- muusika kahurvägi meilt ja mujalt. Teiste seas astuvad üles Helena Hauff, Lee Gamble, Röövel Ööbik, boipepperoni, Valge Tüdruk ja Music For Your Plants. Lisaks paneb oma erilava püsti Ülase12 pungi- ja alternatiivrokiskeene. Vaata lisaks: facebook.com/sorusaund

■■■■■

Kuulas Valner Valme

GORESOERD – INKVISIITOR

(2024)

Metal on žanr, kus on väga kerge muutuda üksluiseks, milles on olnud minu silmis varasemate albumitega süüdi ka Goresoerd. „Inkvisiitoriga“ tehtud vigade parandus on aga niivõrd suur, et enne kuulamist soovitan kõigil unustada, mida te varem neist arvanud olete. See, millise terviku „Inkvisiitor“ moodustab ning kuivõrd maailmatasemel produktsioon Eestis(!) valminud *metal*-albumil saab olla, mõjub kui välg selgest taevast.

Goresoerdi varskeim liige Laur Lindmäe tundub olevat salarelv selle võimsa arengu taga – lisaks oma rollile muusikuna on ta seadnud end sisse ka produtsendina, tuues mängu rohkem sümfoniilisi elemente, süntesaatoreid ja pidevat eksperimenteerimist kitarrisaundide ning vokaalstiilidega. Eero Soomere teeb siin albumil nii palju erinevaid häali, et raske on uskuda, et see kõik tema suust välja tuleb. Aga tuleb! Kui- gi Eero on olnud alati väga hea vokalist, ütleb kõhutunne, et just produtsent on seekord *push*'inud kõikide liikmete tuge-

KENORS – TOOTED

(2024)

■■■■■

Kuulas Ekke Janisk

lrooniat ja satiiri öhkava *funk*-koosseisu Kenors teine album „Tooted“ kõneleb ahistusest kapitalistlikus ühiskonnas ning sellega kaasnevast ängist ja manikaalsusest läbi nii aferistide, päevavaraste kui ka rabeemiskulturstide prisma. Kaheksapealine koosseis on endiselt endale iseloomuliku heli- keele ja sõnumiga, kuid suudab kindlate raamide piires siiski areneda.

Kenors eesotsas Kristjan Tensoga on alati vijelenud pas- tišlikku tantsumuusikat – vihjeid leiab *funk*'ist *reggaeton*'i ja *house*'ini, kuid „Tooted“ astub pika sammu öökubi suunas. Partiid on mängitud masinliku täpsuse ja korduvusega, millel puuduvad *live*-bändile omased improvisatoorsed hetked ja suhtlus.

Viiteid ei leia ainult eri muusikažanritest, vaid ka filosoofiale. Nimilugu refereerib koos albumi kujunduse ja turundusega Barthes'i müstifikatsiooni ideed, et objektil on sümbolne

tähendus, mida kasutatakse kommunikatsiooniks, kui sõnu ei saa kasutada – kui tahetakse näiteks olla seostatud konkreetse elustiili või ideedega. „Asjatult elatud“ viitab aga rahulduse mõistele, Marcuse desublimatsioonide eemale, mille järgi kapitalism vastab indiviidi vajadustele, kuid see on kiire rahuldus ja tõelist sublimatsiooni ei toimu. „Kanamaja“ on kena lõppakord – alistumine kapitalistlikule süsteemile ja sellega leppimine.

Albumil esinev lüürika on siiski lihtsate korduvate fraaside peale üles ehitatud, mistõttu ei leia sealt laiemas diskursuse sisulisi teemaarendusi ning puuduvad eelmise albumiga võrreldes põnevad narratiivid, keelemängud ja kalambuurid. See oleks justkui okei, kuna rõhk on siiski instrumentaalil, kuid selle klubiikkus rullub lugude jooksul liiga kiiresti lahti, nii et ei teki rutiinsuse transsi ega realiseeru kulminatsiooniplahvatus potentsiaal.

MISHA PANFILOV SEPTET – TO THE MESOSPHERE AND BEYOND

(Funk Night Records, 2024)

Misha Panfilovi diskograafiaokeani on lastud liuglema järje- kordne laevuke, tänavu küll alles teine. Viimastel aastatel psühh- jazz'i radadel seigelnud helivisionääri uus teos on isegi tema kontekstis helge ja *chill* – suveõhtu, nagu see paistab kosmo- sest vaadatuna. Kaugelt kaedes jooned ähmastuvad ja see on „Mesosphere'i“ trump. Keegi ei taha enam sirgelt kokku traa- geldatud retro-laundž-muusikat – õigemini, tahaks ikka, aga seda on esialgu 60–70ndatel, seejärel uue vaimustusega 90ndatel nii palju ja sealhulgas head tehtud, et 21. sajandil ootaks uuel põlvkonnalt ju värsket pööret peale. Nihke narratiivis toob Panfilovi puhul abstraheerituse aste: sa ei püüa tema muusikat enam kinni ega mahuta seda kitsalt stiilirööbastesse loksuma. Raamidest välja vohava vabadustunde toob fantaasiaküllus,

mis ei loka päris kõigil tema kümnetest relisidest – ta on tei- nud tiheda karjääri vältel ka kitsalt stiilipuhtaid *vintage*-soori- tusi –, küll aga varskeimal albumil. Septetiga salvestatud „Meso- sphere“ on kompaktne tervik, mille üks nurgakivi on Lonnie Liston Smithi vaimus *space jazz*, ent naturaalkitarri tähtis koht kõlapildis, *mariachi*'lik liikuv fiiling ja neis helides nähtavalt loo- juv lõunamaine päike tekitavad lisaks *jazz*'ile universaalse folgi- tunnetuse, mida ei seosta ühegi maakera regiooniga. Nagu Panfilovi bändimussil tihti, vohab *live*-vaib koos vahelehoigetega ja lustimisega, ning mis tähtsusel on, mis on kujuteldav aasta- arv või muusikaline žanr. Üht peab lõpetuseks märkima: *funk*'i on vähem kui mitmetel varasematel salvestustel ja siin on see hea – muudab helipildi kergemaks ja vedelamaks.

NIGHT TAPES – ASSISTED MEMORIES

(2024)

■■■■■

Kuulas Johanna Maria Mängel

Night Tapesi 7-rajaline EP „Assisted Memories“ viib kuulaja 25-minutilisele sõidule läbi pehmete, õhuliste ja kohevate heli- maastike. Londonis elavate majakaaslaste õhtustest jām- sessioonidest alguse saanud kollektiivil on hea hoog sees ning värsket lühialbumit minnakse ette mängima Suurbritanniasse, Euroopasse ja Ameerikasse. Lisaks on sõlmitud leping prestiižse agentuuriga, kelle nimistust leiab sellised artistid nagu Lil Nas X, Björk, FKA twigs ja James Blake.

Kui Iiris Vesiku Night Tapesi eelne kõla asetust plaadiriivulis Little Dragoni ja Robyni stiilis elektroproopi kõrvale, siis nüüd seguneb tema haldjalik vokaal bändi *lo-fi indie* soojalt kröbi- sevate helikiirtega. Ei ole kindel, kas see visuaal on ka nende materjalist kuidagi läbi käinud, aga kuulates viirastuvad õised

tühjad teed ja mööduvad hägused valgusjoad. Sellist vaibi- mussi on palju ja see võib kergesti taapeediks muutuda, kuid Night Tapes ei voola oma uneleivas hoovuses kõrvast liht- salt mööda, vaid poeb sealt sisse ja puudutab sügavamalt. Mida täpsemat, ei tea. Ehk on vastus albumi teemaatikas – selle keskmes on metamorfoosid ja mälu; kuidas ja mida mäletame ja unustame. „Olen aru saanud, et inimesed on unustavad olendid. Need, kes kirjutavad asju üles, saavad kontrollida oma lugude tõlgendamist ja seeläbi mõneti võtta vastutust oma reaalsuse üle,“ on Vesik öelnud. Ehk see ongi seguneb tema haldjalik vokaal bändi *lo-fi indie* soojalt kröbi- sevate helikiirtega. Ei ole kindel, kas see visuaal on ka nende materjalist kuidagi läbi käinud, aga kuulates viirastuvad õised

TÕUKEJÕUD MARILI JÕGI

Foto: Dmitri Kojuh

Oled oma pea kümneaastase karjääri jooksul palju saavutanud. Sinu artistid tuurita- vad edukalt üle maailma. Mida pead enda tugevusteks mändžeri ja agentuuri esi- najana ning mida kujutab endast koostöö artistiga, et see kõik sünniks?

Ehk uudishimu, järjepidevus, avatus ja armastus oma töö ning loomingui vastu, millega toimetan. Kirge peab olema, siis saab hoogu lükata! Alustan iga päeva üldiselt märkimis- väärse põnevustundega. Töötahet ja julgust peab muidugi ka jaguma. Võtmetähtsusega on kindlasti kommunikatsioon, sest sellega tuleb tegeleda kuhjaga ja paljudes suundades. Suht- lemine mulle meeldib! Ajapikku olen panu- stanud ohtralt ka rahusvahelise kontaktivõr- gustiku kujunemisse. Üsnagi tavapraktika on parimate lülide ühendamine ja ka konsultee- rimine. Eks ajaga saadud kogemused aitavad samuti kaasa.

Koostöö artistiga peab olema üks mõnus sümbioos täis usaldust, pealehakkamist, sit- kust, unistamist ja tuumakat sisu, et mõlemad pooled saaksid teineteist inspireerida.

united

by art

Kunäärmisec

12.07.

SUVISED KONTSERDID TRIIGIS

Nagu viimastel aastatel ikka, avaneb tänavugi suvel Saaremaal Triigi sadamas Triigi Filharmoonia nimeline kontserdiasutus (rääkimata muidugi ka kohvikust Agar-Agar sealsamas). Näiteks 12. juulil kell 22 astub üles elektroonilise indie-souli duo HUNT ehk Hanna-liisa Uusma (vokaal) ja Brigitta Davidjants (elektrooniika, kanoon). Juba 18. juulil kell 18 saab osa Eesti Jazzliidu eriprogrammist, kui toimub Raimond Mägi uudisteose „Purpurpunase liblika lend“ maailma esiettekannet, esitab See Pole See Trio. Uuri järgmiste ürituste kohta: facebook.com/TriigiFilharmoonia

HUNT. Foto: Birgit Pajust

12.–13.07.

PEALINNA-VÕNGE

Rändfestival Võnge seab oma lavad, bändid, DJd ja kõik muu hea sedakorda üles 12.–13. juuliks Tallinnasse Eesti Vabaõhumuuseumi, kusjuures esimest korda vältab festival mitu päeva! Peaesinejatena astuvad üles SMIINUST x Puuluup, NEIL FRANCES (US), nubu ja Temples (UK) ning lisaks veel 33 artisti, kelle seas nt Jarek Kasar, Pia Fraus, Lewis OfMan (FR), The Boondocks, Night Tapes (EE/UK), Ewert Sundja, Kaleida (UK/US), maria kallastu, Lonitseera, Valge Tüdruk... Pilk peale: vonge.ee

Kuni 25. augustini võtab kaks Tartu ajaloolist naaberhoonet – Eesti Kirjandusmuuseumi ja Tartu Ülikooli loodusmuuseumi maja – kohaspetsiifiliselt üle rahvusvaheline tehnoloogilise kunsti näitus „Metsavaimud masinas“, mille eestvedajateks on Henri Hütt, Evelyn Raudsepp, Taive Särg ja Ave Goršič. Väljapanek aitab taas elustada rahvatarkusi ja muuta tajutavaks looduse hingestuse, osaleb ligi 20 Põhja- ja Baltimaade kunstnikku. Uuri: folklore.ee/loodus/projektist/naitus

20.07.

BÄM! 8: CHARITY KASE (UK)

Pärast pikemat pausi tõuseb LGBTQ+ peosari BÄM! n-õ tuhasta, et tähistada 20. juuli õhtutundidel House 10-s (Rataskaevu 12, Tallinn) koos meiega oma 8. sünnipäeva! Pidustused hõlmavad Charity Kase'i (UK) kindlapeale suurejoonelist *drag show*'d, kuid mõistagi astuvad lavale ka kohalikud dräaigitalendid, lubage esitleda: Nasty Nikita, Temake, Helmeihirmutus ja Delfi Oraakel. Pärast liigutakse edasi järelpeole HUNGRisse. Infot: facebook.com/bamtallinn

20.07.

FUNK(Y) RAKVERE(S)

20. juulil toimub Rakvere Vallimäe nõlvadel ja nende vahel juba kolmas Rakvere Funkfest! Terve päev raju funk-muusikat, mõtelge. Üles astuvad Liis Lemsalu Goes Funk – bänd ja solist on ikka samad, aga tuttavaid lugusid kuuleb värskes *funky's* kastmes! – ning Arg Part, Haldi & ans Flamingo, The Teps, üllatusena veel Michael Jacksoni hitid Alike, Norman Salumäe ja Marta Lota esituses. Info, piletid jm: funkfest.ee

25.07.

K6VN @ PALMIMAJA

Kord kuus toimuv rändav kirjandusõhtute sari Viimane Neljapäev aka K6vn toimub 25. juulil kell 20 pärast mitmeid haake taas Glehni lossi juures Palmimajas. Sissepääs on tasuta, lava on vaba, esinejad reastatakse kohapeal. Pole vahet, kas kirjutad lühilugusid või luuletusi, tahad mängida kitarril või muud pilli, laulda või tantsida – K6vni lavale on oodatud nii kogenuid kui ka kogemusteta esinejad. Õhtujuhtideks luuletaja Jaan Keskel ja Sirly-Ann Meriküll. Lähemalt: facebook.com/viimaneljap2ev

09.–11.08.

VÖRUMAALE KÖUELE

„Veits diibima elektroonilise muusika festival“ KÕU ootab 9.–11. augustini taas Võrumaale Vana-Roosale. Kümnendat aastat toimuv KÕUel esitatakse peamiselt elektroonilist alternatiivmuusikat, sh *house*, *tech-house*, *techno*, *DnB*, *trap*, *jungle*, *psytrance*, *ambient*, *elektrodžäss* jpm. Kokku esineb kaheksalaval kolme päeva jooksul üle 100 artisti. Programm, piletid, olmeinfo: kou.ee

HUNT. Foto: Birgit Pajust

10.08.

EESTLANE IGAS SADAMAS

Kirjandusfestival Eesti Kirjanik 2024, seekordse ala-peakirjaga „Eestlane igas sadamas“, toimub 10. augustil Rupsi külas Liivi Muuseumis. Fookus on ajendatud viimasel ajal ilmunud proosateostest, kus eestlaseid või Eestist pärit tegelane toimetab kaugeles maailma paikades. Näiteks tulevad jutuks Piret Jaaksi „Taeval tütreid“, Rein Raua „Katkurong“ ja Meelis Friedenthali „Punkti ümber“. Koos Epp Petronoga heidetakse pilk ka „Minu...“ sarja fenomeni telgitagustesse. (Maailma)muusikaga kostitab DJ ja luuletaja Martin Daysleper Oja. Sissepääs muuseumi piletiga. Veel infot: muusa.ee

12.–18.08.

TARTU 2024 PRIDE

2024. aasta ainus Pride Eestis toimub mõistagi Tartus, kus Tartu 2024 on LGBTQ+ kogukonnaga seljad kokku pannud, et tähistada üheskoos viimaste aastate edusamme. Põhisündmus ehk rongkäik ise toimub laupäeval, 17. augustil algusega kell 13 Hurda pargist, sellele järgneb kell 15 Raekoja platsil kontsert (Vikerlased, Kaisa Ling Thing, su/mi, Andreas, Dykeonaut jt), kuid ka ülejäänud nädalasse mahub ohtrasti muusikat, kunsti, filme, vestlusringid, jalutuskäike ja töötabasid. Kogu kava: tartu2024.ee/pride

Tartu Pride 2022. Foto: Joanna Adeele Siig

18.08.–18.09.

TERVE KUU FRINGE'I

Lühietenduste festival Tallinn Fringe Festival toob 18. augustist 18. septembrini Tallinnasse mitusada etendust, mida esitavad kohalikud ja rahvusvaheliselt tuntud artistid. Kuu aja jooksul täidab Fringe pealinna kultuuriklubid ja toimumislavad etendustega alates burleskist, tsirkusest ja *stand-up*ist kuni muusika, tantsu, teatri ja nende žanrite kõikvõimalike segude-ni. Teiste hulgas astuvad üles Kaytlin Bailey, Richard Dale ja Matt Davis, kes tulevad Eestisse otse Edinburgh Festival Fringe'ilt. Uuri lähemalt: fringe.ee

Tallinn Fringe 2023. Foto: Anton Serdjukov

KUNST

PEITUS: PÄRMIKAS

Tartu endises pärmivabrikus (Pikk 58) saab Stencility tänavakunstimfestivali osana avatud rahvusvahelisel tänavakunstinäitusel „Peitus: Pärmitas“ mängida teostega peitus! Läbi kolme korruse kulgeva näituse teosed on inspireeritud hoone ajaloo. Osalevad tänavakunstnikud Sepe (PL), Zahars Ze (LV), Jay Pop (PL), DUPLO3 (EE), Pintsell (EE) jt. Kuraatorid Kadri Lind ja Sirla, väljapanek jääb avatuks kuni 4. augustini. Loe lähemalt: stencility.ee

KINO

TELLISKIVI VÄLIKINO

Kuna suvi on parasvöötmes üürrike, rõõmustab Kino Sõprus tänavu juulis ja augustis eriti neid pealinna kinosõpru, kes eelistaksid veeta aega õues! Telliskivi Kvar-tali uuel Literaadi-esisel pargialal ootab meid Telliskivi välikino mitmekesine filmiprogramm, suve jooksul näidatakse nii nüüdisaegset filmiklassikat kui ka mitmeid värskeid filmihitte. Seansid algavad juulis kell 23 ja augustis 22, kohti on välikinos üle saja. Filmide heli tuleb kõrvklappidest. Kava ja piletid: kinosõprus.ee

RETK

MAAILMA MAALIIN

Kunstiprogramm Maailma Maaliin viib publiku eribus-siga Lõuna-Eesti ääremaad avastama, kokku toimub 30 kunstiretke. Kolm ja pool tundi kestev reis algab Valga raudteejaamast, esimene peatus Ähijärvel, kus Jane Remmi loodusinstallatsioon uurib mitteinimeste olendite kodusid, seejärel saab Hargla Maakultuurimajas kuulda Patrick Tubin McGinley heliinstallatsiooni, lõpuks, tagasi Valga raudteejaamast ootab publikut Barbara Lehtna ruumiinstallatsioon mitteil-dusväärselt linnast. Ajad, kohad jm: maaliin.ee

ÄÄRETUD SILMAPIIRID

KULTUURIÖÖ

30. AUGUSTIL ALATES KELL 18:00

PEALAVA HARJUMÄGI

Florian Wahl ja Ouu
An-Marlen ja Boibeppeperi
San Hani

Giidituur-etendus
„Palun hoidke haamrit“
KAI KUNSTIKESKUS

Klubiöö
UUS - LAINE

Noorte pup-up kollektiivne
kunstiprojekt Balti kett 35
KUNSTITÄNAV

Polina Tšerkassova
piknik-kontsert
LAAGNA AED

Festival UUSMUS
FOTOGRAFISKA

Tehaseöö
PÕHJALA TEHAS

Lavastuslik installatsioon
„Eesti teatrimajad“
EESTI
ARHITEKTUURIMUUSEUM

Pimeda tänavakunsti öö
PÕHJA-EESTI PIMEDATE
ÜHINGU MAJA HOOV

Transgressiivne kultuuriöö
"Konsum"
EKKM

Balti keti 35 aastapäevaga
seotud näituste giidituurid
KUNSTITÄNAV, OKAPI GALERII,
VABAMU

Noorte kontserdid
"Meie Muusika 2024"
PAE PARK JA PÕHJA-TALLINNA
NOORTEKESKUS

PROGRAMM TÄIENE
www.kultuurioo.ee